

z a l i v

- Boris Pahor **Celovski nokturno**
 Nekdanji člani OF **Priznanje Kocbeku**
 Pavle Merkù **Iz beneškega dnevnika**
 Igor Mislej **Narodna bitnost danes**
 G y Héraud **Problem narodnih manjšin**
 Josip Merkù **(Fatti di luglio (Okoličanski bataljon))**
 Irena Žerjal-Pučnik **Tragedijica na grobljah**
 Slavko Tuta **Pismo z nekdanjega peklenskega otoka**
 Radoslava Premrl **Moj brat Janko Vojko**
 Irena Žerjal-Pučnik **Razmišljanja ob obisku**
 Boris Pahor **Iz dnevnika**
 Marija Kacin **Slavistična revija 1-2**
 Zora Tavčar **Slavistična revija 3-4**
 Beno Zarnik **Donkihotska zgodba**
 . . . **Uredniku »Primorskega«**
 Iz 'Večera' **Narodna zavest na Slovenskem**
 Marja Boršnik **O Majcnu**
 Vladimir Dedijer **Pismo Sartru**
Odmevi
Glose

zali v

maj 1971 ■ šte v. 28-29

207200
+

Revija za književnost in kulturo;
izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki
razsodni slovenski besedi, za katero si upa
avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega
odbora se prištevajo med sodelavce. Njih
imena so navedena zgolj zato, da se ustreže
formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

Uredili.

*Danijela Nedoh, Milan Lipovec, Boris Pahor,
Irena Žerjal - Pučnik, Rada Premrl, Marica
Vidmar*

Odgovorni urednik:
Milan Lipovec

Naslov uredništva:
Marica Vidmar

Ul. Timignano 47, tel. 412-777 - 34128 - Trst

Celoletna naročnina 1600 lir. Za druge
države 4 dolarje

Poštni tekoči račun št. 11/9236, D. Nedoh
Campo S. Giacomo 9 - Trst - Trieste

Revijo so podprli:

*dr. ing. Peter Merku, Marija Bogataj, Stanko
Pertot, Ema Tomažič, Leopold Ažman, Evelina
Pahor, N.N., Just Colja, Boris Cek, g. Hoče-
var, J. G., Polda Gruden, Marjan Komjanc,
Z. Mozetič, R. B., Jože Kumer, dr. Vera Sar-
doč, Alojz Udovič, N. R., prof. Vera Vesel,
dr. Edmund Žetko, Uča Berce*

Cena posamezne številke

4 0 0 l i r

Tiskala Tiskarna Graphis

PD 766/1972

YSEBINA

zaliw

REVIJA ZA KNJIŽEVNOST IN KULTURO

Trst 1971

saliv

1911. 1. 1. 1. 1.

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..

... ..
... ..

saliv

ORIGINE NA KNJIZNOSTI IN RILJNO

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

V S E B I N A

PROZA

Irena Žerjal Pučnik	Tragedijica na na grobljah str. 60, 192,	315
Boris Pahor	Celovski nokturno	1
Edvard Rutar	Evropske podobe	340

ESEJI IN STUDIJE

Igor Mislej	Programski preskus	19, 178,	374
Guy Heraud	Problem narodnih manjšin		35
Josip Merkù	Fatti di luglio	43, 137,	304
Beno Zarnik	Donkihotska zgodba		121
Mirjam Gregorčič	K vprašanju slovenske biti ali ne-biti		155
Sergio Salvi	Odrezani jeziki		171, 370
Alojzij Res	Pisma Bevku	206,	328
Jože Pogačnik	Boris Pahor, Alojz Rebula		214
Ana Kalc	Nekaj besed o švici		356
Andrian Cescie	Prikaz položaja Furlanov		384

ZAPISKI

Pavle Merkù	Iz beneškega dnevnika	8,	350
Nekdanji člani OF	Priznanje Kocbeku		6
Slavko Tuta	Pismo z nekdanjega peklenskega otoka		73
» »	Iz zapiskov		288
Irena Žerjal Pučnik	Razmišljanja ob obisku		109
Boris Pahor	Iz dnevnika		98
» »	Slovenski duh		249
» »	O gorjači in širini		412
» »	Ob tridesetletnici		285
» »	Srečanje v Kromberku		435
» »	O pokončnem knezu		364
Simon Kos	Poslovilno Pismo		286
Tone Abram	Življenjska pot Pinka Tomažiča		295
Ubaldo Vrabec	Glasbene beležke		419
bis	Ad usum delfini		441

SPOMINI

Radoslava Premrl	Moj brat Janko-Vojko	str. 82, 240, 390
------------------	----------------------	-------------------

NA TEHTNICI

M. Kacin	Slavistična revija 1-2	115
Z. Tavčar	Slavistična revija 1-4	116
Tončka Kolerič	Tržaška bibliografija	269
Pavle Merku	SLP: PD	422
Z. Tavčar	Koroški slavček?	424
Peter Suhadolc	O Okcitanjih	427
Suzana Pertot	Začetek osnovnega šolstva	433

DOKUMENTI - IZJAVE

*	Uredniku Primorskega dnevnika	131
Marja Boršnik	O Majcnu	131
Iz »Večera«	O nacionalni zavesti	132
Vladimir Dedijer	Pismo Jean-Paulu Sartru	134
Ubaldo Vrabc	Prospevek k občnemu zboru pro- svetne zveze	272
Ivo Frangeš	Pozdravni govor PEN-kluba	278
Boris Pahor	Predavanje E. Fischerja - prispevek ki diskusiji	279
*	Odprto pismo Milčetu škrapu	281
*	Protestna izjava v prid profesorja M. Renerja	282
*	Koroški študentje slovenski javnosti	443
*	Proti rasističnim načelom	446
*	Protestna pisma: proces proti Mar- ianu Šturmu	448
Jože Snoj	Še enkrat: M. B. Šturm	451
*	Pismo celovških dijakov	453
	Avantgardni «mali oglasi»	454

LIKOVNI PRISPEVKI

BORIS PAHOR

CELOVŠKI NOKTURNO

I.

Ko zdaj mislim na literarni večer, na katerem smo vendar imeli lepo število celovških poslušalcev, posebno mladine, me prešine isti občutek kakor takrat. Pretresljivo brnenje polni ozračje in srh gre človeku po telesu, ko Kcc-bek bere svoje pesmi in vodi svoje lipicance kot živo belo kolono skozi vso temo slovenske zgodovine. Za nas goste in za koroške gostitelje je bil tisti trenutek višek našega srečanja. Prebujeni smo bili in razsvetljeni, a naša življenjska snov je bila gola kakor deblo, s katerega je neusmiljeni nož olupil obrambno skorjo. Hočem reči, da nas je vse prešinjala svetloba spoznanja, a prav to razodetje je bilo hkrati tudi zavest ranljive razpoložljivosti, zavest diaspore, ki razpada, ker ji manjka koezijskega odrešilnega duha.

Seveda sem tedaj verjel in zdaj verjamem v moč pesnikove besede, verjamem v ljubezen in v vero klicarja, ki drzno gleda naprej, in vem, da mu bo uspelo in bo premagal zakone zgodovine, ker je, preden je razodel bratom skrivnostno poročilo, prisluhnil šepetu rodnih tal. Verjamem v moč naših kulturnih moči in vem, da bodo z bo-

gastvom svojega duha tudi v prihodnje usmerjali slovenskega človeka, vodili njegov notranji svet.

Pa vendar bi bilo hudodelstvo, ko bi se kakor v prejšnjih stoletjih zanašali na intuicijo pesnikov in pustili, da bi bila zvestoba samo stvar podzavestne vztrajnostne sile. Zakaj tok sodobnega sveta trga človeka od zemlje, ga jemlje iz okolja, kjer ga je vaška ločenost kakor neviden zvočni zid varovala pred odtujevanjem.

Še večje hudodelstvo pa bi kajpada bilo, ko bi zavoljo vere v »planetarno« človeško bratstvo podcenjevali prvine narodnih bitnosti; zakaj s tem bi človeka poplitvili in iz človeštva naredili sivo gmoto ali pa podložnike svetovnega demiurga, od katerega bi vsi morali prevzeti jezik in kulturo.

II.

In prav tema nevarnostima, ki sta nas po vojski čakali v zasedi, nismo znali uiti, ampak smo se jima predali z vsem naivnim elanom, ki ga je zmožna globoko zakoreninjena potreba po sublimaciji.

Kar v tropih smo zagnali ljudi iz vasi, kakor da bi hoteli čez noč pozabiti na revno kmečko tradicijo in na tuje gospodstvo, pri tem pa nismo pomislili, da bi dali novim meščanom tudi brašna za na pot, nismo jim obogatili duha, da bi tudi oni sodelovali pri oblikovanju novega okolja, hoteli smo, da mestna brezdušna uverjenost osiromaši in zvedeni njihovo notranjost.

Prav tako smo v vnemi, da bi hitro dotekli svet, učili naše malčke apostolskih načel o nepomembnosti narodnih izročil, trgali smo njihove vesti od domačih tal in jih projicirali v afriški in azijski svet.

Tako da danes ni redkost brati v nalogi gimnazijca iz osrednje Slovenije trditev: »... da bi bil pisatelj, ki bi se danes ukvarjal z narodnim vprašanjem, anahronističen...«

Zato je lahko vsakomur razumljivo, da, če je taka sredo-
dobežno naravnana zavest slovenskega človeka v domovini,
ni mogoče pričakovati, da bo kdo skušal učinkovito za-
jamčiti obstoj slovenskega življa v zamejstvu, to je tam,
kjer so naši ljudje odvisni od tujega jezika in od tuje-
ga gospodarstva.

Neizpodbitno je namreč res, da samo duhovno zreła
matica lahko opogumlja in krepí člane občestva, katerim
grozi mogočna neprizanesljiva plima.

III.

Tako sem mislil in čutil med literarnim večerom, tako
sem izpovedal omizjem, ko smo ponoči dvorano celovške
restavracije spremenili v miniaturno skupščino odposlancev
slovenskega naroda.

In zdaj, ko bi bilo treba ujeti nekaj izbranih vtisov
s prelepe dežele onkraj Karavank, zdaj se mi ne prikaže
niti ena sama podoba, ki bi me potolažila; zdaj sem
nepotešen in v meni se ne more roditi iskra, ki bi vnela
pripravljeno netivo.

Pa bom zato spet rekel, da verujem v zanos naših
pesnikov in v požrtvovalnost idealnih kulturnih delavcev, saj
bi nas brez njih že zdavnaj sonce ne grelo več. A prav
tako razločno vem, da nima nobenega smisla, da se zbi-
ramo na literarnih večerih za to ali ono mejo, ko pa
ljudje, katerim govorimo iz srca, ne čutijo, da je tudi
matični domovini kaj mar za njihov obstanek.

Ljudje v zamejstvu imajo nas, pesnike in pisatelje, kaj-
pada radi, a vendar si ne morejo kaj, da ne bi videli
v nas nekakšne slovenske Don Kihote, ki kakor mesečniki
tavajo za zgubljeno Dulcinejo. Vsakdanja stvarnost naše
ljudi za mejo uči, da v domovini vzgajajo bitja, ki so
moderni sicer, a v bistvu samo za trgovino in standard
vneti Sanchi Panse. Pa ne samo to, ampak Slovenec za
mejo ve, da so novim Slovencem v domovini skovali tu-

di primerna načela, da bi jim bilo življenje brez obveznosti in brez nalog še lažje in prijetnejše.

IV.

Mirne duše danes lahko trdimo, da so na Slovenskem ozkosrčni ideologi uredili vse tako, da ne bi ne njim ne skupnosti vest nič očitala.

A vendar vse kaže, da so se ušteli, da so se najbolj zmotili prav pri mladini, katera kljub vsemu začinja spet čutiti napetost rodni sokov.

In to je nazadnje edini tolažilni stavek, ki ga danes lahko napišem: Slovenski mladi ljudje se iz mesijanskih načel, iz nihilizma, ki je kakor bohoten plevel porasel opustošeno gmajno, iz klavrnosti, ki jih spravlja ob pamet, polagoma začenjajo zavedati tal, ki jih nosijo, in zgodovine, ki je napojila domača tla.

Ta slovenska mladina, ki se zdaj komaj prebujaja, je zavrgla hlapca Jerneja, pa bo prav tako zavrgla Sancha Panso; ne bo si seveda izbrala za zgled viteza iz Manche, a spet bo vedela, in deloma že ve za plemenite ideale, za zvestobo in za požrtvovalnost.

In samo mladi slovenski svet bo v resnici spet čutil, kaj je skupno nacionalno občestvo, ki ga nobena meja ne more razsekati; ta mladi slovenski svet bo doživel narodno celovitost kot nalogo jutrišnjega dne; ti mladi ljudje bodo na podlagi svojih zrelih pogledov sprejeli samo tako novo Evropo, ki bo resnična Evropa prostih narodov in prostih domovin.

Trst, marca 1969.

Gornji sestavek je bil pred dvema letoma napisan za »Planinski vestnik,« ki je želel imeti prispevek o literarnem večeru v Celovcu, pa prispevka potem ni objavil, ker je

bil premalo »planinski«. Bilo je v času, ko je slovenska publicistika pazila, da ne bi (niti z eno samo besedico) vznemirjala tihe in okužene vode hibridnega sožitja. Hibridno pa je sožitje bilo in je, ker se razvija na ponižanju koroških slovenskih ljudi. No, medtem se je izkazalo, da moja vera v mlade ljudi, ni bila jalova avtosugestija. S ponosom lahko danes rečemo da je evropski duh zavel na Koroško po zaslugi mladih slovenskih razumnikov, ki svetu dokazujejo, da je njihov upor, upor proti genocidu, kakor je upor proti genocidu upor Baskov v fašistični Španiji.

Od nas je zdaj odvisno, če bodo sosedi in vsa evropska javnost čutili, da je ta mladina izraz naših misli in čustev; od nas je odvisno, da ta odsev našega ponosa ne bo zamrl v koristolovstvu navideznih humanistov, v trgovinarstvu pomeščanjenih dialektikov.

Pri založbi Obzorja v Mariboru je izšla drobna bela knjižica, ki jo je napisal slovenski koroški književnik

JANKO MESSNER

Naslov knjižice, ki jo je rodilo hrupno šovinistično proslavljanje koroškega plebiscita 10. oktobra 1970, je

ANSICHTKARTEN VON KÄRNTEN

kar pomeni KOROŠKE RAZGLEDNICE. A čeprav je naslov tako nedolžen, je na šestintridesetih straneh zgoščenih petdeset let trpke zgodovine slovenstva na Koroškem. Zato je majhna knjižica krik odrezanega občestva, ki se še upira smrti. Prisluhnimo mu, da bomo znali vznemiriti zaspano vest današnje Evrope in slovenskega človeka!

Naprošeni objavljamo:

Ob tridesetletnici ustanovitve
Osvobodilne fronte
se je zbral krog nekdanjih
članov OF, nekdanjih protifašističnih
borcev različnih nazorov, da izreče javno

PRIZNANJE

pomembnemu soustanovitelju OF
pesniku in pisatelju

EDVARDU KOCBEKU

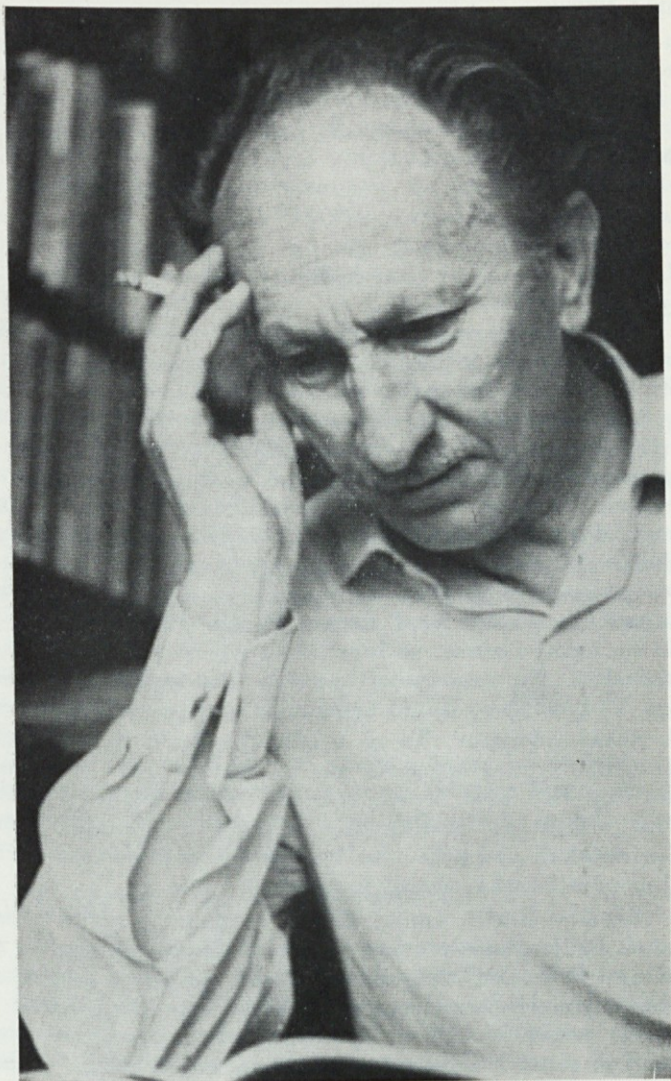
OBRAZLOŽITEV

Edvard Kocbek je eden izmed najpomembnejših mož sodobne slovenske zgodovine. Že v predvojnem času je z urejanjem revije »Dejanje« in s široko zasnovanim kulturnim delovanjem pripravil ozračje za tesno sodelovanje vseh naprednih sil. Prvi si je zamislil mednazorsko slovensko odprano silo, dosti prej, preden je prišlo do nje-nega uresničenja. Ko pa je po koncu vojne oblast odpravila pluralizem in legalizirala samovoljnost, se je Kocbek pregrešil zoper diktaturo s tem, da se je uprl brezpravnemu obsojanju, s tem, da je zahteval kulturni dialog, posebno pa z zvestobo svoji krščanski misli. Zato ga danes slavnostni govorniki v Ljubljani ne omenjajo, kakor da so zbrisali iz zgodovine slovenske OF tovariša, ki je kriv samo tega, da obstaja in je partizanstvu in domovini zvesta ponosna osebnost.

Krog nekdanjih članov OF in protifašističnih borcev bo po svoji moči počastil avtorja »Tovarišije« in »Listine«, del, kakršnih nima nobeno odporniško gibanje v Evropi.

Trst - Ljubljana, 28. 1. 1971.

Krog nekdanjih članov OF
in protifašističnih borcev

IZ BENEŠKEGA DNEVNIKA

Solbica, 28. novembra 1967.

Novembrski večer pod Julijci. Ko smo opolnoči odpe-
ljali iz vasi, nas je moralo šest ljudi porivati avto navkre-
ber po klancu, ki ga je bila pokrila tenka ledena skorja. V vas
— hiše tesno ena nad drugo, zunanja stopnišča, baladurji
v dveh nadstropjih — smo se pripeljali, tik preden se je
zmračilo. Snemali naj bi v župnišču. Župnik — *jero* za
Rezijane — mlad Furlan iz Tabje, je zbral trinajst doma-
činov, deset žena in tri moške, da nam zapojejo ljudske
nabožne, ki jih je nanovo vpeljal v cerkev; leta 1911 jih je
eden njegovih prednikov iz nje pregnal. Župnik ne obvlada
rezijanščine, komaj pred dvema letoma se je pripeljal na
Solbico, nekaj razume, ne brez težave govori nekaj stavkov *po*
rezeanskeh. Na mizo položi predme Baudouina de Courte-
naya — Loschijevo izdajo katekizma — nekaj tipkanih bese-
dil, nekaj rokopisov. To so teksti. Za *Credo* je treba tekst
šele urediti, po svoji moči ga je zapisal pri domačinih.
Vam bo šlo lažje izpod rok, mi reče, sedite k pisal-
nemu stroju in uredite in pretipkajte. Morebiti bomo
tačas dočakali elektriko. Na tem koncu vasi namreč že ne-
kaj ur manjka toka, ni moč snemati.

Prvič v Reziji, komaj sledim besedam, pisanim pribli-
žno po italijanskem pravopisu, komaj sledim izgovarjavi do-
mačink. Pri sveči tipkam, potem ko mi dve uslužni do-
mačinki ponavljata po večkrat *Je den söme Bu, šlovèk ty*
meš se verúet..., v dveh urah pretipkam tri strani bese-
dila. Tok se ne vrne. Ta čas, ko pišem, odide kolega s tehni-

kom na drugi konec vasi, kjer tok je in kjer se bo dalo snemati. Najdeta primeren prostor in pripravljata potrebno za snemanje. Ko se vrneta po pevce in župnika in pome, končujem svoj *Credo*. Napet sem ves ob tem prvem srečanju z rezijanščino, v mislih imam Ramovša in njegova predavanja o dialektologiji, Matičetov je legendarni junak, ki ta dialekt obvlada, domač med domačimi, ne poznam ga, Ramovš nam je skušal izgovarjati tipične rezijanske zasople vokale in nam priznal, koliko se pri tem muči, zdaj poslušam *nalöst, orë, trëtnje, tympe*, rezijanski aorist ter imperfekt iz Ramovševe dialektologije sta postala stvarnost za moja ušesa, predal sem se temu jezikovnemu prasketu.

Stopimo na trg pred cerkvijo, nekaj kvadratnih metrov v ti vasi, kjer se hiše stiskajo v rebri pod Sartom in Pustim gozdom. Tema. V soju zvezd hodimo med zidovi, po dva po tri. Ob meni sta vaška pevka pri petinšestdesetih (črna ruta, snežni lasje, črno ogrinjalo, črna obleka, črne nogavice, črni *škarpeti*) in kolega z radia.

Ne verjamem svojim ušesom, ko domačinka v temi spregovori: naj ne sodiva slabo o nji, še nikoli ni šla zdoma po mraku. Če je nocej obsorej na ulici, je to samo zavoljo izjemne priložnosti, da bomo mi z radia tako pozno snemali solbaške pesmi.

1968-1969

Trkal in vstopil sem o mraku. Sence so se lepile ob vseh stenah, veža je bila tesna, v nji je stala Marija in me ni spoznala. Njeni lasje, že blizu beli barvi, so bili v neredu, oči so me ostro sprejele:

»Buonasera. Chi è lei? Cosa vuole?«

Ni ga človeka, ki bi ga tako rad poslušal govoriti, kot je Marija. Njena izgovarjava je hkrati natančna, ostra; in mehka, blaga. Ko govori in ko poje, je užitek poslušati. Dokler je nisem vprašal, sem mislil, da je bila učiteljica ali kaj takega v Turinu, kjer je do nedavna živela. Izraža se jasno,

s primernimi in zadetimi izrazi, stavke formulira kristalno. Nalašč sem jo vprašal in mi je povedala, da je bila za deklo, za služkinjo pri turinskih družinah. Mož in sin pa delavca v tovarni. Na stara leta so se vrnili domov, mož in sin sta invalida. Drobcena hiša, droben vrt, drobna invalidnina, mirno uživajo večer. Vse vedno na mestu, vse čisto, ona vedno oblečena in počesana skrbno, vedno prijazna, vedno me je sprejemala kot dobrodošlega gosta, »že sem bila v skrbeh za vas, da se vam ni kaj zgodilo, ker vas toliko časa ni bilo«, me je sprejela zadnjič.

Ko me je spoznala, ji je bilo kar nerodno. Hitela se je opravičevati, gladiti si lase, popravljati predpasnik. »Joj, da vas nisem spoznala! Oprostite mi morate!« Pa me je posadila za mizo v drobni kuhinji in mi pri priči postregla s kozarčkom žganja. Kot vedno. Toda njene oči so bile kar naprej zmedene, odsotne.

Vozil sem po dolinici, dokler je bila cesta, komaj širša od kolovoza, asfaltirana; pa še potem, ko se je, neurejena in razrita od dežja, začela lahko vzpenjati proti pobočju, pokritemu s kostanjevci. Ustavil sem pri prvi hiši ob cesti, stari in revni, pred katero sem zagledal živega človeka. Pred vhodom v hlev — potem sem videl kozo, edino bogastvo teh ljudi — je sedel moški pri petintridesetih. Mojemu slovenskemu pozdravu je odgovoril samoumevno, preprosto, domače. Takoj mi je bilo jasno, da ni čisto pravi.

Čez nekaj minut je bilo okoli mene nekaj vaščanov in mi je bilo lahko vzpostaviti prvi stik z vasjo, v kateri ni bil niti Baudouin de Courtenay niti kdo pozneje. Ledina. Ljudje revni in dobri, radovedni in prijazni. Vrnil sem se čez teden dni z magnetofonom in se ustavil na istem mestu. Magnetofon je privabil še številnejše vaščane, gledali so Nagro, stara ženica: »Nunac, ke liepe reči ke mate!« Ko sem ji postavil mikrofon pred usta in začel z običajnim vprašanjem, s katerim takoj spravim Terjane v dobro voljo in s tem v razpoloženje,

da mi pripovedujejo »kuo diela škarifić?«, je nuna hlastno ponovila »kuo o diela škarifić« v mikrofon, odmaknila za trenutek glavo, postavila uho k mikrofonu in prisluhnila. Čez čas pa razočarana: »Se ne čuje nič!« Fanta od zadnjč nisem videl. Tedaj sem spoznal Marijo. Bila je njegova mati.

Iskala je po prostoru brez miru, ustavila se spet pred mano, povedala običajne vljudnostne besede, a odsotno, brez resnice v glasu. Potem se je našla, spet se je opravičevala, kako da me ni spoznala, »toliko stvari je bilo vmes, vsa sem zmedena,« naj ji oprostim.

Vprašal sem za sestro, ki ji je takrat pomagala pri snemanju, peli sta v duetu in posamič, sestra je spet v tovarni v Nemčiji, pride spet poleti. Kaj pa ona sestra, ki je takrat prišla s kozo od kozla in ji je bilo nerodno, da bom moral duhati smrad? Uboga, od one nesreče, ko jo je avto povozil doli na cesti, trpi in ne more spati.

In spet je Marijin pogled blodil po prostoru. Vstopil je njen mož, s palico in s trdo nogo. Oči od solz. Tedaj sem razumel.

Ko sem snemal pred hišo, kjer imajo kozo, sem stal sredi kolovoza in okoli mene se je zbralo pol vasi. Prvič sem snemal pod milim bogom, hiša je bila prerevna, da bi me povabili, naj vstopim. Sam ne vem kdaj, pri enem teh obiskov mi je tudi Pierin zapel pesem. »Pojdmo na Štajerske gledat kuo dielajo jubice tri.« Tudi če je pel brez posluha in brez milosti, je bil vesel, da mi pomaga zbirati pesmi, za katere sem se toliko zanimal. Potem ga nisem več videl.

Kaj se je vendar zgodilo, vprašam. Tedaj Marija v jok. Njene besede so mi potrdile: »O e umaru Pierin!« Šel je zvečer domov, spremljal je sorodnike, ki so prišli od daleč. Cesta neurejena, razrita, polna majhnih usadov, ki jo razje-

dajo. Razsvetljava, da se nas Bog usmili. Ustopil se je nerodno, z nogo na usad. Padel. S sencem na kamen. Pod cesto teče Reka, ki vali od hriba težke skale.

Živela sva zanj. Drugi sin se je zgubil v Nemčijo, nič ne veva že dolgo let o njem, pravi Marija. Pierin nama je bil vse.

Sredi med drobno hišo in drobnim vrtom, kjer invalid in bivša dekla preživljata svoj večer, je sin, invalid in malce bebast, skrbel za zajce, da so imeli vsak dan dovolj trave za svojo veliko lakot. Bil jima je edini smisel.

Eno uro mi je Marija pripovedovala in se izjokala, da ji je bilo lažje. Tedaj je vstala. Stopila do kredence. Odprla vratca. Vzela je drobno ovojnico. Držala jo z dvema prstoma kot hostijo. Pomolila mi jo je čez mizo. »To sem hranila za vas. Je podoba mojega Pierina. Vi ste bili njegov prijatelj.«

Kljub žalosti sem bil srečen, ko sem se oni večer od Benečije vozil proti Čedadu in proti morju. Biti komu prijatelj sredi hribov, kjer ljudje nimajo prijateljev. Kjer občine ne urejajo cest in razsvetljave. Kjer živiš ob kozi ter invalidnini. Biti prijatelj komu, ki je na večer življenja izgubil zadnjega sina.

Učjá, pustni torek 1969

V Učjó, voléjo vas, sem se prvič pripeljal v brezbarvnem dnevu, ženo je bilo strah pred navpičnostjo in grozljivostjo skal ob Belem potoku, tesno ji je bilo pri srcu ob strmini, na kateri čepi bedna vas. Drugič je deževalo in je pokrajini vzelo še tisti srhljivi žar dantejevskega pekla. Tu se čutiš še bližjega prazvoru, stvari neskončni veličini neusmiljene narave in neizmerni bornosti človeka. Tu so dimenzije drugačne.

Ta mrvica Rezije onkraj Tanameje je vsa različna od rezijanske doline, vsaj zame je vsa drugačna. Dolina pod Kaninom je v moji predstavi nerazdružljivo vezana na barve: ko sem prvič stopil vanjo, so me sprejeli zelenje iglavcev, rjavina debel in gozdnih tal, belina proda, sivina ogrom-

nih skal sredi modrikaste bistre Rezije, jasnina neba, svinčena severna stena Mužcev, jesenska paleta rumenih, rjavkastih, sivih in zelenih odtenkov v gozdu od Liščacev do Nizkega vrha, na dnu veličastna srebrnina Kanina in obeh Bab. Vrnil sem se spomladi in v spomin se mi je vtisnila stotera pisanost livad; vrnil sem se pozimi in doživel škrlatni žar Kanina ob sončnem zahodu sredi neomadeževane beline snega.

Včeraj smo se pripeljali skozi zasneženo Tersko dolino. Od izvira Tera naprej smo videli samo še belino snega, dve odsekani steni ob cesti. Od Tanameje naprej smo se vozili za plugom, ki je odpiral pot do Učje. Poldrugi meter snega. Ob cesti je stena presegala dva metra višine.

Tudi Učja je vsa bela, hiše pokukajo izza neizmerljive razsežnosti belega; kako so ljudje vzdržali dvesto zim v ti vasi, ko ni bilo ceste, ko so bili pet mesecev na leto povsem odrezani od sveta, dvajset kilometrov brez ceste skozi grozne soteske do najbližje vasi, dostop v Rezijo čez Karnico s svojimi 1050 metri višine neuresničljiv?

Šofer je skrbel za vozilo, z Milkom sva iskala ljudi, ki bi nam pripovedovali, peli, igrali. Hodila sva po tesnih garih, sneg do pasu. Za noč ni bilo misliti, da bi se peljali v najbližji hotel na Njivico. Če zapade ponoči nov sneg, bomo zamudili snemanje. Prijazni domačin nas je spravil v podstrešno sobo s tremi posteljami. Skozi strešna rebra sem v suhi zimski noči leže občudoval oster sij zvezd; temperatura je bila v sobi in zunaj —17°.

Danes smo snemali ves dan. Bajali, peli in cytirali so nam brez prestanka. Popoldne so v gostilni plesali; z Milkom sva morala, vsem prisotnim v zabavo, plesati z dvema domačinoma vzkrižno rezijankico. Ob vsakem napačnem udarcu z nogo ob tla se je vsa družba krohotala.

Zvezde so spet razkošno blestele v ledeni noči, ko sem opolnoči odprl vrata in se odpravljaj iz učjarskega srednjega veka v dvajseto stoletje. Tedaj me je Meu — odprt obraz, globok bas — pospremil do praga in me slo-

vesno poslednjič ogovoril: »Zdaj vas bom pozdravil, kakor so pozdravljali stari: Bog vas primi!«

V volčji vasi Učji me je živ glas Rezijana pozdravil z dawnimi besedami Ulricha Lichtensteinskega.

Lesa pri Hlocju, 26. januarja 1970.

Včeraj popoldne smo v Hlocju snemali pevski zbor »Rečan«. Vzdušje je bilo praznično, ljudje prijetno razburjeni: prvič je radio snemal pravi pevski zbor v Benečiji. Zvečer sem sedel med njimi v gostilni, prepevali so domače pesmi, s svojim bornim, gluhim glasom sem se pridružil splošnemu veselju. V zboru poje povečini mladina med šestnajstim in petindvajsetim; Hlocje je ena zadnjih dolinskih vasi pod Kolovratom, mladi se vozijo v šolo ali na delo v Špeter, v Čedad ali čez, stanujejo pa doma. Starejša pevca, moža in ženo, sem vprašal za stare ljudi v vasi, da bi naslednji dan snemal iz njih ust pristno etnofonsko blago. Mati znajo veliko takega, mi povesta, ampak so stari in bolni. Petinosemdeset let. Po amputaciji noge ležijo že sedem let v postelji. Težko bojo privolili, naj razumem. Vljudno vztrajam. Poizkusili bojo, saj bo šlo, gotovo, toda mater morajo pripraviti, bolj pozno naj pridem... Domenili smo se za enajsto popoldne.

Ob desetih sem že hodil po vasi in užival hladen zrak (kak užitek hladen zrak, odkar nas avtomatične naprave za kurjavo prisilijo, da živimo nenehno v pretoplih prostorih!), sprehajal sem se po edini cesti, ob kateri se vrste hiše, trgovinica, župnišče, gostilna. Tako sem šel mimo hiše, kjer ležijo mati priklenjeni na posteljo. Sedem let. Že preden sem vzdignil oči na majcena okna v nadstropju — vse stare hiše na Krasu in v Benečiji imajo tako majhna okna — me je izza srednjega okna njen pogled prebodel. V majhnem okviru sem zagledal drobno ptičjo glavo, ruta na nji, in ostre oči, ki so me opazovale. rentgenizirale, secirale. Sama živa radovednost.

Predstavljati sem si jo skušal — sedem let na isti postelji za tesnim oknom, z razgledom do nasprotnega rečnega brega in strmih pobočij onstran, vsega največ en kilometer sveta, sedem let le isti kilometer sveta, avtobus, sedem let isti avtobus, ki zjutraj odpelje mlade na delo in v šolo, zvečer isti avtobus, ki pelje mlade, nevidne v sedem let istem avtobusu, nazaj na dom, redke nedeljske izletnike poleti, pozimi samo razgled na osteklenelo pokrajino — kako že zdavnaj nared in duševno pripravljena čaka na dogodek.

Ko sem uro pozneje vstopil v sobo, me je sprejel izbruh veselja. Drobná kot travna bilka v veliki starinski postelji ob oknu, ruta na glavi, povsem brez zoba, da je glava majhna in živa kot žoga, z očmi, ki človeka prešinejo. Dve očesi sredi majhne žoge, v njih slap življenja in veselja. Brada in nos se nenehno približujeta in oddaljujeta, se sklejata in razklejata kot naprave v mlinu in meljeta slap besed, smeh na mestu ločil.

Na moja vprašanja odgovarja radodarno, stara kmečka mati brez kompleksov, nadarjena od narave za besedo in smeh. »Jist sen znala puno piesmi, ma vidte, sem pozabila, zak sem ponucala z lietmi.« (Hihih...) »Koliko let imate?« »O, jih ni dost. Samo petinosemdeset.« (Hehehe...) In že poje:

Buj stara k' je baba,
buj dugo živi:
se j' duša prraste,
maj konca jo ni.

Kilometrsko hihitanje. Spet pesmi: avlične (le kje se jih je naučila?), vedre, nabožne, prešerne, moralistične, divje vaške. Vse z visokim, tenkim, piskajočim sopranom. Potem pripoveduje. Ko v povedki zahrči prasé, nazorno gruli, kako je prase hrčalo. Krohotanje. Jare blejalo. Ovca dejala: »Mene-nè!« Potres drobnega smeha.

Živo srebro, priklenjeno sedem let na posteljo. Svoj živčan nisem videl bolj veselega, bolj iskrega, bolj živega človeka.

Podrata pri Čeneboli, 18. oktobra 1970

Sončna oktobrska nedelja me je zvalila v beneške hribe. Vzpenjal sem se po gorski stezi s Podrat gor na Karnico in se nisem nehal čuditi novemu, jesenskemu cvetenju. Ob stezi je bilo vse polno svišča s svežim cvetjem lilaste barve, po deset ali več na vsakem za seženj visokem stebalu, vmes še redki enojni svišč temnoplave barve, z rožo večjo od malega tržaškega svišča, manjšo od gentiane Clusii (vedno znova se čutim revnega, ker ne poznam vseh teh gorskih rož: ime, kdaj raste, kje; zakaj nas niso resneje učili botanike?).

Naenkrat zagledam starca, obraz oster ko papir, lica vdrtá, ščetinasta temnosiva brada ni že teden dni videla britve, oprtan koš z listjem, in ga mislim pobarati za domače ime teh rož. Ne ve. Pač pa je pozdravljanje užitek zase.

»Buoh dij dan dobar dan,« nazdravim.

»Ha ha ha,« se hitro, presenečen zasmije, »slovenski si?«

Nunac, si mislim, koliko let ti ni na teh lepih, mehkih hribih nihče, razen domačinov, nazdravil slovenski? Morebiti toliko let, kolikor jih nosiš na plečih? Odkod da sem, te zanima? Tas Trsta, nunac, viš, pa imam rad tvoje hribe in mir na njih.

Slovo je zazvenelo kot odmev irealnega; začel sem jaz s pozdravom domačih ljudi (šestindevetdesetletna Ana v Čeneboli me je pred nekaj tedni pozdravila, vzravnana na pragu v svoji davni črnini: Buoh van dij zdraulje! Buoh van dij srenčo! Buoh van dij dan lahan viac!«):

»Buoh van dij zdraulje!«

Obrnil se je, videl sem le še oprtan koš in nad njim mlahav temen klobuk, ko se je hitrih nog spuščal po klancu, in dolgo je zvenel njegov:

»Amen!«

»Petrinova iz Sevce je umrla. Tako je bila vesela fotografije, ki ste ji jo poslali. Zdaj je umrla.«

Prijatelj z Les, ki sem ga danes srečal v Trstu, mi je tako sporočil. Ko sem pred petimi leti začel s tem delom, nisem na to računal, nisem vedel, kako hitro bojo odhajali eden za drugim moji stari prijatelji, dobri stari preprosti ljudje med Idrijco in Kaninom. V svojo hišo so me sprejeli, nepričakovanega neznanca iz mesta, ki sem motil njih vsakdanji mir z magnetofonom, zvezkom in svinčnikom v rokah, fotografskim aparatom in toliko vprašanji. A tudi s kancem ljubezni do njih, s spoštovanjem do njih hiš in misli in preteklosti in današnjosti. Skoraj vedno sem nekaj ur pozneje zapustil hišo prijateljev. Zdaj mi pošiljajo pozdrave prek znancev, pišejo mi za blagoslovljene praznike, poizvedujejo, ali še kdaj pridem. Prepogostoma mi pa pošiljajo sporočila, kakršno je današnje.

K Petrinovima sem vstopil — ni minilo še leto — neke mrzle januarske noči, tema je bila tolikšna, da sem v vasi komaj zaznaval obrise hišnih zidov. Sprejela me je toplota in duh po lesu, ki je gorel v štedilniku, in duh po kavi. 84 let nji, 86 njemu. Ona: nizke rasti, sključena, črna od naglavne rute do škarpetov. On: visok in raven, suh obraz štrli izza debelega ovratnika iz kožuhovine. Njene iskre in nemirne oči hitijo po kuhinji in po gostih, on gleda predse z mirom človeka, ki živi v davnini.

Oba sta mi radodarno bajala. Marija zna mnogo pesmi, zaradi naduhe jih ne more več peti. Pripoveduje mi le besedila, besede izgovarja z naglico in vnemo pridne šolarke. Moja pohvala ji laska kot pridni šolariki. Njen Zlati očenaš je najpopolnejša in najbolj arhaična varianta, kar sem jih čul v Benečiji. Nabožne in vesele posvetne pove enako navdušeno. Pove še starodaven zagovor zoper abot. Kavovo kuha in jo skrbi, da se gost iz mesta ne bi počutil neudobno na klopi v tesni in skromni kuhinji. (Ko bi Ti mogel dopovedati, Petrinova mama, koliko lepše mi je v Tvoji

kuhinji in pri Tvojih pesmih in zagovorih kakor v mestnem potrošniškem raju!) Franc pove zagovor zoper oskrumbo in pripoveduje, kako se je moral sam zagovarjati, ko je pred prvo svetovno vojsko raznašal in prodajal drobno šaro po Madžarskem. Nekaj ga je praskalo po vratu in se je naredila oskrumba. (Ševeda sem moral vprašati, kaj je to. In to je preprosto: infekcija. S to razliko, da neuki Benečani rabijo za infekcijo preprost slovenski izraz, ki ga učeni Slovenci ne poznamo.) Tam ni bilo nikogar, ki bi ga znal z domačo besedo zagovarjati. Pa se je moral sam.

Stopil je pri neki hiši pod kap, da mu je dežnica kapljala prav na oskrumbo. In je začel »pripovedovati«: *Oskrúmba, jist te odgánjan, pregánjan, télemu človéku niémaš nič škódvat!* S skopimi in nazornimi besedami je razložil še, kako se je pri tem ravnati: *Trikrat. An popihnúj. An pjúvat na stran an zat póten ití an se ne obrnít!*

Ob vsakem obvestilu, da je kdo mojih starčkov v Benečiji umrl, mi je tesno pri srcu. Z vsakim od njih umre živo bogastvo pesmi, besed, pristnega izročila, ki ga bomo odslej našli le na papirju. V meni bo še teh nekaj let, dokler me ne bo pred potrošniškim izobiljem rešila lopata, tlel živ spomin nanje. Potem bojo samo še mrtva imena v gradivu za etnografe.

PROGRAMSKI PRESKUS
 DVOSTRANKARSKE
 KVALIFICIRANE DEMOKRACIJE
 V NACIONALNEM PROSTORU

D2 — ni matematična in ne kemična formula.

Ne pomeni tokrat Demagogije, tudi ne Demokracije. In ne Devalvacije. Ne Dialoga.

Pomeni — čisto preprosto — dediščino. »Dediščina na kvadrat«.

Oča leži negiben, z roženkrancem krog rok, s hladnim znojem na čelu. Zdi se, da spokorniško ramišlja. Zna biti, da se zares bliža toliko napovedani konec. Zbranim sinovom bo treba zapustiti kanček dobrega vtisa. Da ne bodo za njim preveč preklinjali.

1.

Vsakdo od nas je bil zanesljivo enkrat rojen iz materinega telesa (g)natus. In tisti, ki je rodil, je zanesljivo tudi gnatus in — bi tako po biološki lestvici lezli nekam nazaj; potovali bi skozi ledene dobe, skozi mutagena obdobja zemeljskega amagnetizma. Pristali bi v pradavnini nastajanja. Tam je zakopana genéza. Temna je kó kozmični dan in danes je bližja futurologiji kot zgodovini preteklosti. Sodobniki se tepo, da bi v njeno temino vnesli razsvetljava, ta je seveda sodobna. A geneza se ni nikjer podpisala, ni zapustila izvirnega izročila. Vse krog nje je motno. Po njeni sledi kopljejo arheologi in antropologi, nazadnje jo bodo morda odkrili kozmonavti jutri na nekem oddaljenem planetu. Ne, res ni lahko, tole odkrivanje naše preteklosti. V iskanju nazaj se razblini racionalna pot. Pravzaprav se za nas začne vse šele tam ob »gnatus«. Ta je neizpodbiten. Z gnatus se začanja pravzaprav zgo-

dovina v sodobnost, ante-gnatus je geneza. Gnatus odpre pot v gens in potem v natio, potlej nam je vse časovno blizu in enako minljivo. Cicero — na primer — postane z ozirom na neskočno odmaknjeno genezo naš pristni sodobnik. V rimske govornice razpenja omnes gentes et nationes — gnatus-gens-natio. Biologija ljudske družbe je z matematično razkošnostjo razpredla rodno v plemena in v večje opredelitve ljudske veleskupine. In če bi ostalo samo pri biologiji parjenja, bi gnatus-gens pomenilo pri človeku predvsem žlahtno genotipsko odbiranje. Arheantropologija bi zlahka zdrknila v biološko preteklost naše pripadnosti. Kromanjonec in neandertalec bi najbrž dobila drugo razlago za ljudsko genealogijo, kot jo imata. Danes jima pripisujejo raznoterost antropoloških vrednosti. Danes bi radi sklepali tja nazaj, kako se je kromanjonec visokega čela ubadal z nekoliko pritlikavim digestivcem neandertalcem in kajpak zmagal. Njegova zmaga leži zakopana v diluvijskih plasteh zemlje, če ne govori morda iz baskovskih pesmi, če ni mogoče utrjena v mišicah ljudi severne Evrope in severne Azije, če je ne prikrivajo morda rodovi severne Afrike, kdo ve. Naš sodobnik Cicero ni nikoli našel priložnosti, da bi govoril o tej kromanjonski zmagi. Saj, Ciceronovi sonarodnjaki so namreč zmagali na isti način: pobili so premagane moške, z njihovimi ženami so se sparili. Če jih potem niso pobili, so žene premagancev rodile otroke. Vsekakor je »gnatus« že v samem počelu pomenilo pestro zmes človeških sokov in manir. Genotipsko odbiranje v sproščenem ženitvovanjem pivrovanju je iz ljudskega rodu bilo potisnjeno daleč v stran. Tako kot pri nobeni živalski vrsti sta se pri človeku združila meč in falos in sklenila biološki konkordat, ki je povzdignil človekov gnatus v drugačno, neživalsko vrednost socialne lestvice. Posiljena premaganka je pač rodila premaganca. Ob tem se je podrl matriahat, gnatus-gens-natio pa je dokončno izgubil prvotne biološke obrise. Človekov genotip ni bil torej nikoli prepreka ljudskemu mešanju. Tudi v najnovejšem času, ko so hoteli genotip po-

vzdigniti v ideologijo, niso s tem preprečili, da ne bi soldati rasistične ideologije posiljevali nerasnih žena. V vojnih nasiljih je torej nekoliko biologije. Ravno toliko, da so ona del zgodovine človeškega gibanja v smer gnatus-gens-natio. Zavoljo korenitega poseganja vojn v ljudski bios ni gnatus nikoli zagotavljal genotipsko odbrane izvedbe, pač pa je zanesljivo že zelo zgodaj odredil vrednost pokolenja. Čas biološke pogojenosti je dobil na ta način odločujočo dopolnilno komponent: gnatus je ugrajeval posameznika v sociološko opredeljen prostor. Biološka časovnost je potlej prisotna kot kontinuiteta, ki sumira posameznike skoz generacije v prostor kot gens-natio. Ne gnatus-čas in ne gens-natio-prostor nista na voljo izboru posameznika. Oboje je nujnost, takšno kot je. S sodobniki, takšnimi kot so. S predniki, kakršni so bili. Morda so bili mostiščarji, morda brlogarji. Živeli so v povsem drugem prostoru, do njih nazaj pa se vleče neprekinjena biološka veriga skoz različne prostore. Živeli so drugače od nas, obnašali so se drugače. Če je bil prostor postlan šele z nestrojenimi živalskimi kožami in še ni poznal niti mehanizma peščene ure, potem so vsi ubijali živali tudi zaradi živalskih kož in čas so odmerjali po posluhu do sonca in gibanja lune. Prostor je določal način življenja, mišljenja, obnašanja. Fenotip. Gnatus se v konkretnih pogojih prostora izrazi v določenem, splošno pogojenem fenotipu. V enakih pogojih prostora razvija gens-natio skupno fenotipsko reaktivnost. Sem sodi oblikovanje skupnega jezika, skupne kulture, nujnost je obvladanje ekonomike skupnega prostora in določanje njegovega notranjega ustroja. To so nujnosti, s katerimi se vsakdo identificira; vsakdo jih šteje za samo po sebi umevne in podane kategorije, šteje jih za »nacionalne«.

Iz ne povsem opredeljivih razlogov postane včasih mnogo pomembnejši »začetek« naroda kot pa njegovo sedanje

bivanje. Zakoličenje začetka naroda je celo teoretska preskušnja nekih ideologizmov. Zanimiv je zlasti poskus, opredeliti narod tako, da definicija potem sodi v klasično razredno analizo družbe. V tem okviru bi naj potem pojmovali narod kot genealoški produkt, aktiviran v pogojih družbene delitve dela pod kapitalizmom. Ko dodamo k tej načelni opredelitvi konkretne kategorije (jezik, kultura, ozemlje, ekonomika), potem smo resda pojmovanje naroda dokaj neprodušno zakoliti in iz naroda napravili novodobno makroskupino, s katero se da potem manevrirati tudi v raznih ideoloških pravicah in hkrati izvajati iz vsega določeno, vselej pa oportuno prakso.

Področje Francije so v davni naseljevala galska plemena. Konfrontacija z germanskimi sosedi jim prinese nekaj biološkega mešanja, v konfrontaciji s starorimskim cesarstvom so zavojevana in vključena v civilizacijski prostor Rimljanov. V Galijo prodira latinščina. A ta se na galskih tleh spreminja, deloma med preprostim ljudstvom vulgarizira, iz nje in iz reliktovalščine ter iz neznatnih vplivov s strani germanskih sosedov nastaja galo-romanski jezik, ki se med ljudstvom skozi stoletja oblikuje v romanske narečne jezike, tako kot jih govori predvsem kmečko prebivalstvo. Interesi srednjeveških fevdalcev posežejo odločujoče v fenotipsko pestro zmes. Ko si gospodarji Ile-de-France končno izbojujejo kraljevske pozicije nad drugimi fevdalci, se tudi narečni jezik »fransjen« vse bolj vsiljivo uveljavlja kot francoščina, t.j. jezik francoske kraljevine. Narečni jeziki v ljudstvu, zlasti med kmečkim prebivalstvom sicer ostajajo kot kmečki »patois«, a fevdalna monarhija utrjuje francoščino kot uraden jezik. S petnajstim stoletjem je v glavnem francoščina, »kraljevski jezik«, obveljala v vseh francoskih provincah. Meščanska francoska revolucija je proces uradne enovitosti na sicer fenotipsko diferenciranem področju po svoje potrdila. Francoščina je potlej favorizirana kot jezik splošne, skupne uporabnosti, ljudstvo pa seveda še vnaprej govori po svoje. Literarni jezik je kajpak francoščina, negujejo jo predvsem v mestih.

Prebivalci vzhodnih in centralnih predelov Švice so zanesljivo trden narod, ki govori svoj »švicerduč« v mnogih narečjih. Na jezik so ponosni, gojijo ga ne le kot pogovorno sredstvo, jezik jim je osnovna razpoznavna vrлина in simbol nacionalne bitnosti — a kljub stoletnim tradicijam ga niso nikoli razvili v literarno kategorijo. Švicarji (področja »švicerduč«) so sodoben

evropejski narod brez lastnega literarnega jezika. Kot jezik splošne skupine uporabnosti so si »izposodili«
sosedni hochdeutsch

V prostoru slehernega naroda moremo nasploh razlikovati med nacionalnim in »nacionalnim«. V nacionalnem so vsidrane rustikalne fenotipske korenine, »nacionalno«
je postopoma vsiljeno z enovitim tipom organizacije prostora in nadrašča prostor. Na francoskih tleh je »nacionalno«
enovitost jezika in naroda zakoličila fevdalna monarhija, ne meščanstvo.

Pojmovanje naroda, narodnega nikakor ne more biti stvar »ideološkega«
dogovora. Naroda ne producirajo določena oblika delitve dela in ne družbeni proizvodni odnosi. Vprašanje o narodu je v takem sklopu neopredeljivo, je nacionalni fenotip. A tudi ta postaja vse manj jasen, čimbolj se odmika v davnino, ko se nekam razide v prasestavine, ki jih ne poznamo.

Fenotipska izraznost naroda je podvržena plastičnosti v polni odvisnosti od socioloških pogojev. Je čista funkcija prostora, v katerem se populacija nahaja. In hkrati je prema izpeljanka časovne kontinuitete gnatus-gens-natio. Praoblake, kolikor si jih lahko predstavljamo, so plod znanstvene intuicije, a na verodostojnost te čudovite lastnosti posameznikov ne gre vselej prisegati. Mnogo jasneje se nam predočujejo fenotipi, ki že temeljiteje dosegaajo naš prostor. Prednost te relativne bližine pa nas nikakor ne opravičuje, da zaradi našega (ne)znanja enostavno določimo čas in način, kdaj in kako naj je narod nastal.

V zgodnejših začetkih naše dobe je nacionalni fenotip rustikalen. Kmetje, osnovna gmota nacije, dajejo fenotipu največji prispevek. Kmečka miselnost, kmetovalčeve vedenjske navade, osebna kremenitost in religiozna predanost rodni grudi — s takšnimi fenotipskimi elementi so posejane zgodnje nacionalne podobe našega civilizacijskega bazena. Narod je v svoji zasnovi rustikalen, vse v njem izhaja s kmetov. Nastajajoči meščanski sloji imajo neposredne

korenine na kmetih. Ko nastaja nacionalno vprašanje, je to predvsem kmečko vprašanje. V političnem merilu so uspešne in progresivne ljudske, kmečke stranke.

Meščanstvo, tako kot se poraja in krepi v krilu naroda, vnaša v nacionalni fenotip vse več svojega. Rustikalno je postopoma potisnjeno v obrobje nacije, nazadnje pristane na nivoju mikavne in turistične uporabne folklore. Meščanstvo, porojeno v krilu kmečke srenje, postopoma zgublja rustikalne korenine, za vedno več zaporednih meščanskih generacij se kmečko predništvo povsem zgubi v preteklosti. Razvito meščanstvo rekrutira iz kmetskega prebivalstva potlej predvsem še industrijski proletariat, a samo postaja dirigent družbenega življenja in nacionalna sol.

Meščanski nacionalni fenotip je gotovo manj »nacionalen« od preseženega rustikalnega. Meščanstvo živi od manufakture in industrializiranega načina gospodarstva in razvija tržišče. »Nacionalno« postaja zdaj nekaj drugega, nekaj z interesi na menjavi blaga in tehničnih izkušenj. Meščanski nacionalni fenotip se posplošuje na neki splošnejši, »civilizacijski«, »mednarodni« nivo. Obrnjen je bolj navzven kot navznoter. Nacionalno bistveno ni več integralnost rodne grude, temveč nedotakljivost tržišča, njegove meje, carine. Interesi tržnega gospodarjenja določajo bregove nacionalnega. Vse v okviru meščanskega načina bivanja se uravnava z nekim določenim smislom: vse obstoja in biva v okviru materialnih in upravnih možnosti, obvladati tržišče. Meščanstvo žrtvuje tudi večje komplekse narodnega prostora, če je tako zagotovljena oblast nad domačim, »nacionalnim« tržiščem. Oblast nad tržiščem je država, meščanstvu je država sinonim za sintezo tržišča in nacionalnega. Nacionalno je potlej tisto, kar je v interesu države. Če je lahko kaj izvendržavnega v interesu meščanstva, je to spet samo tržišče, pod določenimi pogoji uresničuje meščanstvo takšne interese tudi agresivno.

Zgodnjemeščanski nacionalni fenotip je praviloma torej obsežen v etastični domoljubnosti. »Očetnjava«. Domočina, ki ni več kmečka rodna gruda. »Rodna gruda« osta-

ne le še zvočna fraza v domoljubnih govorih nacionalno zavzetega meščanstva. Kmetova rodna gruda je medtem dejansko že potisnjena iz praktične udeležbe v javnem življenju. Kmečke stranke so samo še okostenela opozicija preteklosti, kmetstvo se itak razslojuje. V zgodnjemeščanskem nacionalnem fenotipu je »kmečko« le še sinonim za vse konservativno, zaviralno. Napredno je samo še meščanstvo, meščanske stranke. Ko se v nujnosti koncentracije kapitala in njegove rentabilnosti na začetku kapitalizma pojavljajo in večajo pavperizirani sloji, se meščanska progresivnost izrazi še z novimi kakovostnimi komponentami.

K težnji za nacionalno varnost tržišča se fenotipsko dooblikuje še socialna »skrb«. Socialnost. Socialno varstvo, socialna služba. Socialna medicina. Socialne politične stranke.

V merilih meščanskega življenja se pojmi ovrednotijo ob premem odtehtavanju mase, učinka, bivanja. Vse biva, zato da bi lezlo postopoma v primerjalnik; če ne, tedaj zgine. Kmetstvo ni odtehtavalo mase svojega telesa zaradi razvojne primerjave, velikost sama po sebi mu ni ovira, majhnost ne težava. A meščanstvu je stopnjevanje način bivanja. Obrt-industrija-trust. Tržnica-borza-mednarodno tržišče. Zaslužek-renta-kapital. Podrejen-enak-dominanten. Majhen-večji-največji. Nacionalno trdni so presežniki. Nacionalni ideal je presežnik. Biti presežnik med vrstniki. Imeti presežni kapital med kapitalisti. Način bivanja v okviru te neprestane tekme za večjim je na eni strani gibalna sila samega bivanja, na drugi strani pa tudi njegova zla usoda.

2.

Lahko se zgodi, da so nasploh presežniki neke populacije majhni. Ali pa da jih ima v rokah nekdo drug, nekdo tuj, nekdo pač v okvirih zgodovinskega dejstva, da so nekatere nacije pozneje in druge toliko prej stopile v skupno areno. Tukaj bi si bilo možno postaviti vprašanje, če pomeščanjenje nacije v pogojih majhnosti, relativne

zaostalosti in apriorne podrejenosti morda dodaja fenotipske dopolnilne značilnosti, odtenke ali komplekse izrazitejših lastnosti.

V literarnih upodobitvah, ki zmeraj na bolj ali manj neposreden način zrcalijo čas, srečujemo mnogo svojevrstnih življenjskih junakov. So to majjni uradniki, pavšalizirani na pretirano pedantnost v uradu in v življenju, in vsi so ponižno podrejeni navzgor, navzdol pa lahko tudi grobi. Srečujemo med njimi junaške goste pivskega omizja, a dejansko so izven tega omizja le uvele, neiniciativne cokle. Pri večini literarnih junakov je vodilni motiv neuspeh v dirki za presežnikom, in neuspeh se obešenjaško skriva pod pretirano nadarjenostjo za duhovičenjem. Ti opredeljivo neopredeljivi junaki so nekakšna zmes prvin svetohlinstva in perfektnega kapitulantstva. Da ne izpuhte s svojim časom, jim literarna inkarnacija potem prisoja herojske trenutke. Ti naj demantirajo bolj obdobje kot lik junaka, so bolj resignacija skozi enkratni vzpon kot realiteta. Če poskušamo na primer pavšaliziranemu junaku zdaj dodati nosilne noge, prebrisano pamet literarnega junaka in domoljubno srce, primerno tudi za majhne prilike, potem se moramo zelo potruditi, da **dobimo nazadnje iz vsega Švejka**. In nič si ne moremo zato, če ima nacionalno hotenje lahko tudi to neekskluzivno podobo, podoba literarne karikature. Karikiran je junak, nekako »za kaznen«, ker živi v svojem času.

Nekoliko bi, nepripravljeni kot smo, lahko osupnili, ko se naenkrat Švejk sreča s svojim vrstnikom, recimo s Hauptmanom von Köpenick. Iz Hauptmana diha ista junaška sapa kot iz Švejka, ustvarili so ga isti pogoji, a v sosedovem rajonu »velikega, razvitega« naroda. Tudi tu gre za karikaturu, a karikiran je čas in junak ni »kaznovan« zaradi svojega obdobja. On sam kaznuje čas s svojo prigodo, v kateri je moralno grob navzgor, zato da pripelje institucionalizirano oblast do absurda. V Švejku je vse karikiran, njegova ponižnost in njegova grobost, njegova dobrodušna prilagodljivost in njegova primitivnost. Švejk zato ni junak, ne da bi bil hkrati še večji klovn; ni klerikalna svetohlirška duša, je premočrten okornež, ki gre s svojim tokom.

Osebna majhnost posameznika je fenomenalno prisotna v kulturnem blagu *sleherne* nacije, velike ali majhne, razvite ali nerazvite. Poistovetiti z njo nacionalni fenotip, pogojen z narodno majhnostjo, bi bilo prej ko ne samovoljno. Bržčas bi ne našli dokumentacije za neki fenotip nacionalne majhnosti,

v nikakršni varianti, ne v prekrojenem stilu; tudi agresivnost sama v sebi ni fenotip velike nacije.

Značilnost današnje civilizacije je neustavljiva specializacija v tehnologiji dela, tehnologija se vodoravno neprestano diferencira. Delitev tehnologije dela je skupna poteza obsežnega procesa, ki sam v sebi ni nacionalno omejen in ne socialno strukturiran. Čim intenzivnejši je proces, tem kvalificiranejša je delo; vezana, torej na vedno večjo kvalifikacijo dela pelje tehnologija po eni strani v silovito horizontalno diferenciacijo, a po drugi strani se zmanjšujejo v njej elementi vertikalne stratifikacije moderne družbe, postopoma, v odtenkih, spontano. Produkti tehnološkega delovanja potujejo širom po svetu in prek nacionalnih meja, produktom sledi prej ali pozneje tudi sama tehnologija. Delovna tehnika, čeprav porojena v okrilju monopolov, je nazadnje vendarle splošna človeška last.

V tem splošnohumanem civilizacijskem procesu se narodi na približno enak način dooblikujejo, razvijajo istosmiselne institucije in svoje delovanje vstavljajo v približno enake, tehnologiji ustrezne organizacijske okvire. Civilizacija današnjih dni razvija kategorije, kakršne imajo smisel v prostoru sleherne civilizirane nacije.

Vizionarji sholastičnega tipa so verovali, da bodo (zlasti v socializmu) civilizacijski napor razvijali absolutne nadnacionalne strukture, takšne, ki bodo nacionalno ukinjale, »zavrgle«. Silnice (socialističnih) družb bi naj bile takšne, da bi z objektivno selekcijo pobirale iz slehernega naroda pozitivno in ga posploševale v splošne civilizacijske fenomene. V nekih razglabljanjih o narodu lahko sledimo tejle logiki: nastal (s kapitalizmom) in mrknil (s socializmom).

A stvari nakazujejo drugačen razvoj.

Meščanski nacionalni fenotip se nujno oblikuje ob kapitalu, tako kot se kapital pod meščanstvom ustvarja in razvija.

V okviru meščanske ekonomike je kapital blago, katero se odtujaše delu. Meščanstvo razvija in krepi tiste nacionalne institucije, katere krepijo vlogo kapitala-blaga. začetne faze meščanske ekonomike so trde, dostikrat tudi ne na robu vzdržljivosti, terjajo koncentracijo in izkoriščanje dela in vodijo v akumulacijo kapitala z nalogo rentabilnosti. Zgodnje razvojne faze meščanstva so označene po osredotočenju institucij nasploh. Kapital se akumulira, organizacijske in moralne silnice družbe se hkrati koncentrirajo. Pod meščanstvom se v zgodnji, začetni fazi izcimi določen, za meščansko zgodnje obdobje dokaj značilen tip organizacije nacionalnega prostora. Nastaja metropola in ta se vse bolj oddaljuje od province. Metropolsko je »nacionalno«, vse ostalo je provincialno. V metropoli nastajajo »nacionalne« silnice, provinca jih sprejme in aplicira. V metropoli se integrirajo presežniki nacije. Zlasti tam, kjer je fevdalna monarhija že utrdila določene »nacionalne« integracijske poti (Francija), je proces metropolskega organiziranja nacije lahko hiter, na tej bazi lahko izoblikujejo »velike nacije«. Rustikalne nacionalne fenotipske kategorije so do kraja potlačene na raven provincialnih narečij in folklornih posebnosti, metropola pa tudi utrdi etatične okvire »nacionalnega« prostora, Zgodnjemeščanski nacionalni fenotip je pravzaprav uspešna zgodovinska potvorba. Pogoji meščanske kapitalске izgradnje ne ustvarjajo narodov po zamisli nekaterih teoretikov, temveč potrjujejo ali soustvarjajo nasilne nadnacionalne strukture, ki jih iz oportuniteti poimenujejo »nacionalne«, čeprav so po naravi nadnacionalno-etatične.

Ekonomska struktura nacionalnega prostora se z meščanskim kapitalizmom spreminja. Diferenciranje tehnologije dela, ki sama po sebi poraja vedno nove superspecialnosti, izdvaja tehnologijo iz splošnih okvirov organizacijskega sistema. Delovne panoge se »osamosvajajo«, iniciativa tehnološke superspecializacije postaja vse bolj nezdružljiva z administrativno odvisnostjo od metropole. Ekonomska iniciativa in administriranje postaja zdaj vse bolj identičen

proces, ki postopoma demontira oblike centralnega diriganja, upravni sistem in oblast se decentralizirata. Decentralizacija je ukinitvev metropolskega načina organizacije narodnega prostora. Decentralizacija ni modrostni zob neke socialistične čeljusti, je prilagoditev upravne organizacije narodnega prostora pogojem nagle diferenciacije in razvoja v tehnologiji dela. Upravni sistem metropola-provinca se drobi, iniciativa nacionalne organizacije se prenaša vse bolj v provinco. Od bivšega centralizma ostajajo le še rudimenti obligacij do »države«, država se organizira po federalnem načelu, po načelu pokrajinske samoupravnosti, po kantonih in podobno. V načelu decentralizirane oblasti je zajet poznomeščanski »nacionalni« fenotip, če bi s tem označili organizacijsko strukturo sodobnih meščanskih družb.

Vice versa — vzajemna pogojenost organizacije nacionalnega prostora in vzpona tehnologije dela se izraža z izredno ostrino tam, kjer na primer tradicije celotnega družbenega razvoja počivajo na načelih povsem decentralizirane, krajevne samouprave. Primer bi lahko bil Švica. Njena stoletja dolga zgodovina državotvornosti je predvsem oblikovanje regionalnih samoupravnih skupnosti, na temelju katerih se nikoli ni mogla spočeti centralna oblast. Švica ni nikoli gojila metropolskega načina organizacije nacionalnega prostora. Zato v glavnem lahko Švica danes izredno hitro osvaja in razvija najkompleksnejše tehnološke delovne procese in sodobno industrijo. Zato je lahko Švica v zelo skrajnem času prerasla iz rustikalnega precej neposredno v poznomeščanski nacionalni fenotip.

Kako bo z nacionalnim fenotipom potlej, ko se v nacionalni organizaciji demontirajo tiste »nacionalne« kategorije, ki so k njegovemu nastajanju pripomogle? Ni verjetno, da bi ponovno oživeti fenotipi, ki so postali rudimenti province, čeprav se ne da izključiti, da bi ponekod iz njih vznikali radikalni separatistični, avtonomistični in slični premiki. Tu in tam se znanilci teh gibanj tudi ponujajo. Dokaj brez obotavljanja pa lahko trdimo, da se v današnji industrijski tehnologiji nacionalno ne izčrpava in da ne kaže nikake priprav-

ljenosti, da bi zginilo v arhive preteklosti in tako ustreglo nekim teoretikom. Svet, kakršen trenutno je, namreč nikakor ni naklonjen tovrstnim pismoukom.

3.

Nacionalni, v prostoru fiksirani, opredeljivi makroskupinski fenotip je kot objekt toliko manj zgodovinsko zanimiv, kolikor bolj utegne postati pomemben, ko preraste v zgodovinski subjekt. Nacionalna zavest je verjetno najrealnejša oblika množične psihološke izraznosti. Mnogo trdnejša je zato od ideoloških doktrin in od religij. Religije in doktrine, ki učinkujejo geografsko ubikvitaro, internacionalno, so dejansko učinkovite toliko, kolikor so se najprej znale spustiti v nacionalne okvire, kolikor so jih posamezne nacionalne populacije sprejele »za svoje«. »Internacionalno« ima svoje zasnove najprej v nacionalnih prostorih, šele tedaj lahko odigra med-narodno vlogo. S poskusi, da bi dali internacionalnim kategorijam izven-nacionalni značaj ali antinacionalno vlogo, doslej praviloma ni uspehov. Takšni poskusi so zanesljivo ustvarili v nacionalnih prostorih močno, celo pretirano nacionalistično reakcijo.

Nacionalna zavest je izraz osveščenosti konfrontacije z drugimi nacionalnimi populacijami, s katerimi se ne dà identificirati. Samo v konfrontaciji doživi narod zavest svoje bitnosti. Kdaj in kako, to najbrž ni podvrženo ne pogojem organizacije nacionalnega prostora ne njegovi razredni strukturi, ni odvisno od kvalitete nacionalnega fenotipa. Populus Romanus je doživljal konfrontacijo s svojimi premaganci dokaj temeljito, četudi se ni imenoval natio, a stari Rimljani so se obnašali kot močna, tvorna, civilizirana nacija. Syrorum natio servituti nata — tako se je Cicero zavedal sirskega naroda ne glede na to, ali so se Sirci sami strinjali s tem, da so takrat bili nacija, in drugič s tem, da so rojeni za sužnje. Bivanje naroda pač v nobe-

nem primeru ni brezpogojno odvisno od same osveščeniosti naroda. Baski, na primer, se permanentno zavedajo svoje bitnosti kljub temu, da jih sosedje permanentno negirajo. Ali — denimo — kanadski Francozi se vse manj identificirajo z neko splošno kanadsko nacionalnostjo. Potem Palestinci — zlasti v zadnjem času vse aktivneje konfrontirajo svojo nacionalno prisotnost na Bližnjem vzhodu ... s primeri raje ne bi izčrpavali bivše in današnje nacionalne geografije po svetu.

Narod se konfrontira predvsem kot populacija, ki strnjeno naseljuje ozemlje in meji na sosede. Problemi, ki iz strnjene nacionalne konfrontacije nastajajo, so nadvse kompleksni. Izdiferencirati se morejo na politični, ekonomski, kulturni, pa tudi na strateški ravni. Obmejno področje je posebno ranljivo, ne zaradi nujnega mešanja obeh mejnih populacij v tem področju, temveč predvsem zaradi usode obmejnih nacionalnih področij v meščanskem nacionalnem fenotipu nasploh. Obmejne »province« so za metropole navadno drobiž v medsebojnem političnem trgovanju, katero se dostikrat izrodi v navadno mešetarjenje zaradi prestiža tega ali onega režima, te ali one ideologije, takšne ali drugačne religije. Šibki politični režimi se praviloma, zaradi ogranjanja notranje pozicije svojim rojakom-zamejskim manjšinam enostavno odrekajo in v polnem oportunizmu dopuščajo, da se na ta način nacionalni teritorij krči. Zamejska manjšina je potem praviloma izpostavljena odprtemu nacionalističnemu pritisku s strani kontrapartnerja, ali pa — zlasti v današnjih dneh — vztrajnemu ekonomskemu protidelovanju ene cele populacije, katera obvlada svoje »nacionalno« tržišče. Gostiteljska država si lahko v pogojih delovanja »nacionalnih« ekonomskih faktorjev dovoli celo deklaracije o manjšinskih pravicah, o toleranci do kulturnih potreb manjšinskih populacij; a bolj ali manj načrtno ekonomsko delovanje v smeri favoriziranja »svojega« nacionalnega kapitala, podprto še z več ali manj vidnim administrativnim poseganjem v nacionalno strukturo obmejnega prebivalstva deluje vendarle — suma somarum — za manjšine genocidno.

Strnjena nacionalna konfrontacija ima lahko še drugo, pasivno obliko. Strnjeno nacionalno ozemlje postane pot širših mednarodnih ali meddržavnih gibanj ekonomskega, idejno-socialnega, religioznega ali političnega značaja. Nacionalno drugi, tuji interesni krogi občasno ali trajneje bivakirajo na ozemlju in vnašajo nacionalno drugače vplive, pojme, načine življenja. Nacija se s tujim konfrontira na lastnem ozemlju, pasivno in brez lastne volje. Sčasoma razvije narod reaktivne impulze na vsiljeno konfrontacijo, in ti se praviloma oblikujejo v več reaktivnostnih vzorcev. Posamezni vzorčni tipi si morajo tudi docela nasprotovati.

Podatki iz današnjih dni: najvišjo stopnjo emigracije v Evropi kažejo kraji Jugoslavije. Primerjava z nekaterimi statističnimi podatki: v 1969-70 so cene v Jugoslaviji poskočile več ko dvakrat hitreje ko cene svetovnega povprečja; v letu 1970 je narasel zunanjetrgovinski deficit na 1,5 milijarde dolarjev. V tem izračunu ni upoštevana devalvacija dinarja v januarju 1971 za 20 odst. (z devalvacijo je izračun deficita še poraznejši).

Emigriranje delavcev, problem v gostiteljskih deželah pomeni hkrati določeno obliko konfrontacije naroda, iz katerega prihajajo emigranti, s tujino. Narod se konfrontira s tujino prek svoje emigracije, ko posamezniki bolj ali manj množično zapuščajo strnjeno ozemlje naroda in odhajajo drugam. Narod se »drobi« in sorazmerno z velikostjo segregacije slabi, ne glede na to, da je pojav emigracije vselej, brez izjeme simptom nestabilnosti znotraj nacionalne organizacije. Nacionalne notranje, kohezijske sile, same v sebi izredno trdne in vztrajne so lahko preraščene samo po politično ali (in) ekonomsko neustrezni strukturi nacije.

Primer takšne konfrontacije, ki je danes zelo izrazit, je vezan na neverjetno poudarjen fenomen ekonomskega migriranja iz dežel evropskega juga v osredje in na sever Evrope. Naj je priseljevanje tujih delavcev ekonomsko še tako racionalno pogojeno, kljub temu se v vseh deželah, katere absorbirajo tujo delovno silo, oblikujejo močni nacionalni reaktivnostni vzorci zoper konfrontacijo s tujci. Zasnova teh reakcij je najprej spontano odbiranje »proti«, je najprej neformalno oblikovanje zavesti o prisotnosti tujega, vse

bolj množičnega v delavnicah, v ustanovah, potem na cestah in v trgovinah in v zabaviščih. Zavest konfrontacije beži kmalu v odpor, ki počasi zori v politične oblike. Bržčas ni izjeme med deželami, katere zaposlujejo tujce, povsod se v poprečju nacije porajajo neformalna gibanja, katera niso daleč od rasističnih predsodkov. Za poprečnega Danca pomeni prisotnost tujih delavcev iz Jugoslavije, Turčije, Grčije, Španije »vdor Maloazijatov«. V Švici je nastalo formalno, institucionalizirano gibanje zoper tujce, imenovano »nacionalna akcija proti preplavljenju ljudstva in dežele s tujci«. Že kar v prvem navalu svoje aktivnosti je nacionalna akcija izsilila nacionalni plebiscit v vsej deželi »za« ali »proti« in v moralnem pogledu tudi povsem uspela. Trenutno se ne da predvideti, v katere dimenzije bo nacionalna akcija prerasla na politično-parlamentarnem področju.

Emigracija je zlasti močna tedaj, ko prihaja naglo do nesorazmerja med količino delovne sile in tehnološkimi možnostmi nacije. Nekaj v strukturi nacije zavira tehnologije dela, tako da nacija v razvoju naglo zaostaja za drugimi narodi. Tedaj zamejstvo absorbira s svojim višjim nivojem »višek« delovne sile. Predvsem absorbira grobo, manj kvalificirano in nekvalificirano delovno silo. Z njo izpolni tista delovna področja, za katera med domačini ni več interesa. Zamejstvo absorbira tudi emigracijo intelektualno delovno silo. Import intelektualcev je močan zlasti tedaj, ko je tehnološki vzpon nagel, tako da oblikovanje in šolanje lastnih tehničnih kadrov ne dohaja dejanskih potreb tehnološkega razvoja.

Emigracija ima torej nasploh povsem izdelane silnice v sodobnem civiliziranem svetu. Značilna je za tisto civilizacijsko obdobje, ko doživlja tehnologija dela skokovit razvoj v določenih področjih, medtem ko v drugih področjih sveta tehnologija stagnira. Emigracija delovne sile je možna samo iz dežel, kjer določajo ekonomsko pozicijo posameznika »spontani« regulativi, predvsem neskrupulozni zakon ponudbe in povpraševanja po delu; a povpraševanje in ponudba nista več v nikakšnem skladu, med obema leži kapital, odtujen delu, katero ga ustvarja, in delo zato zgublja ceno — povest je poznana iz začetkov kapitalizma.

Emigracija delovne sile postaja ena vodilnih oblik sodobne nacionalne konfrontacije. Vsebinsko ne gre več za konfrontacijo nacionalne moči v biološkem, kulturnem, moralno-socialnem pomenu. Konfrontacija, tako kot se odigrava v industrializiranem sodobnem svetu, je otrebljena vsega, kar za visoko tehnologijo dela ni interesantno. Gre prvenstveno za konfrontacijo med finančno podprto tehniko in rezervoarje delovne sile, oboje je v nastajanju dizlocirano na različne nacionalne prostore, združuje pa se v delovnem procesu, ki teče v prostoru tehnološko razvitega naroda — v tem je ključ materialnega učinka tovrstne konfrontacije. Višek delovne vrednosti je tudi emigriral.

Emigrant je podvržen neposrednim vplivom sredine, kjer dela. Predvsem se znajde apriori v podrejenem položaju: gostiteljska nacija potrebuje njegovo delovno silo, ne pa tudi njegovega nacionalnega bitja. Ko ga delovni proces poskuša pretopiti v delovni objekt, seveda le ne gre mimo dejstva, da je emigrant, ki poskuša bolj ali manj verno nadaljevati z navadami iz prvotnega nacionalnega prostora, se zato te bolj združuje s svojimi sonarodnjaki, nevede s tem poustvarja »svoj« nacionalni fenotip — reakcije v gostiteljski naciji so potem znane. Navadno se v tako svojevrstno konfrontacijo vpletajo uradni ukrepi in predpisi, veljavni za tuje delavce, ki načelno tujega delavca ne izenačujejo z domačini, potiskajo ga na raven podrejenosti in odvisnosti. V pogojih ekonomske neenakosti posameznik postopoma v dlje trajajočem pritisku podrejenosti zgublja oblike prvotnega fenotipa, sčasoma se »asimilira«. »Asimilacija« je tedaj nekoliko strokovnejši izraz za potisk emigranta na neki nižji družbeno-ekonomski nivo, kot bi ga sicer imel domačin na istem mestu v delovnem procesu.

Dalje prihodnjič

*Profesor na fakulteti za pravo
in ekonomske vede v Strassbourgu*

ISKANJE REŠITVE PROBLEMA NARODNOSTNIH MANJŠIN

Federalizem namesto suverenosti držav bi olajšal ureditev v zahodni Evropi

Zahodna Evropa, kot jo pojmuje danes, obsega vse »nesocialistične« države od Finske do Portugalske; k tem prištejemo še Grčijo. Te države — razen treh — so liberalne demokracije in kažejo v odnosu do svojih manjšin to značilnost, da skrbno spoštujejo človekove **osebne pravice**, medtem ko **kolektivne pravice** ali **kulture** manjšin prepuščajo slučajnemu in neenakomernemu razvoju. Glede tega je v Zahodni Evropi narobe kot v »vzhodnih« državah, ki še vedno grobo kršijo osebne svoboščine, obenem pa sistematično negujejo kolektivne pravice manjšin: pouk materinščine in v materinščini, javna raba jezika manjšine, raznovrstne kulturne dejavnosti.

Toda Zahodna Evropa ima še drugo značilnost. Sestavljajo jo večinoma »stare države«: Francija, Velika Britanija, Španija, Nizozemska, skandinavske dežele. Ker so to že dolgo enotne države, je pri njih etnični faktor manj pomemben; in partikularizmi, ki tu še obstajajo, se ne morejo avtomatično označiti za manjšinske situacije tako kot v Srednji in Vzhodni Evropi. Mirovne pogodbe iz leta 1919 so med vrsticami uzakonile to razlikovanje »dveh Evrop«,

ko so uveljavile posebne režime za »manjšine po rasi, jeziku in veri« samo v podonavskih državah, na Balkanu, v Nemčiji in baltiških državah. Morda je šlo tudi za zgodovinsko naključje. Zmagovalke, same zahodne države, so se hotele izmakniti takim omejitvam suverenosti, kakršne so naložile svojim bivšim sovražnicam in celo svojim varovankam (Poljski, Jugoslaviji, Čehoslovaški, Romuniji...). Kakorkoli že, evropski sever, zahod in jug niso nikoli veljali za gojišče manjšinskih problemov: od tod pa do mišljenja, da tamkajšnje države takih problemov ne poznajo, je bil le kratek korak. Šele v zadnjih dveh desetletjih, zlasti v zadnjih letih, nas naraščanje etničnih manifestacij v Veliki Britaniji, Belgiji, Španiji, Italiji in celo v Franciji sili k vprašanju: ali nima morda tudi Zahod »narodnostnih manjšin«?

Narodi pod tujo oblastjo, narodnostne manjšine in jezikovne manjšine

»Narodnostna manjšina« se razlikuje od (zgolj) »jezikovne manjšine« po tem, da ima svojo »narodno zavest«, drugačno od zavesti večine. Jezikovna manjšina pa se ne poteguje za svojo samobitnost, ampak sprejema in celo zahteva jezikovno in kulturno asimilacijo; svojo osebnost izraža kvečjemu s kakim »regionalizmom«, ne z »nacionalizmom«. Taka manjšina so na primer Galičani (prebivalci španske Galicije) v nasproti z Baski in Katalonci, ki predstavljajo narode v subjektivnem, »renanovskem« pomenu besede.

Navedena primera narekujeta nadaljnje pojasnilo: narodnostna manjšina se počuti tujo v državi, v kateri živi, bodisi zato, ker se ima za odtrgan del naroda z onstran meje (na primer Južni Tirolci, ki so člani avstrijskega naroda v objektivnem in subjektivnem smislu), bodisi zato, ker sama sestavlja narod **sui generis**. Problem narodov pod tujo oblastjo je posebno boleč, zakaj v današnjem svetu, ki ga

sestavljajo in mu gospodujejo suverene države, ne najde narod, ki še ni utegnil ustanoviti svoje države, nobene podpore v svojem obupnem boju za obstoj. Tako se Združeni narodi, ki so sicer pripravljeni »dekolonizirati« Gibraltar — proti volji njegovih prebivalcev — sploh ne zmenijo za Baske in Katalonce. »Odbor štiriindvajsetih« se zgane edino ob besedi »kolonija« ali, točneje »neavtonomno ozemlje«. Zmeden od nalepk in administrativne kamuflaže, ne zaznava za besedami »provinca«, »področje«, »ozemlje« ali na zemljevidu brez demarkacij — resničnih ljudstev in manjšin, ki so še »v sponah«. Malokdaj je bil juridizem — rajši bi rekli »fetišizem« — tako pretiran kot danes. Ko bi bile Poljska, Češkoslovaška, Slovenija še danes pod tujo državno oblastjo tako kot Baskija in Katalonija, se gotovo nobena mednarodna organizacija, nobena komisija ne bi zavzela za njihovo osvoboditev. Primer kurdskega naroda (12 milijonov ljudi, razdeljenih med pet držav) je dokaz več za to, da se meddržavni red, napačno imenovan »mednarodna družba«, ne meni ne za pravico ne za humanost in niti za logiko ne. »Mednarodna družba sprejema medse ljudstva s srečno usodo; šibkejši ali preprosto manj srečne narode, ki se v letu milosti 1968 še vedno vojujejo, često v krvavem boju, ravnodušnostjo ali celo sovražnostjo. Za zaslužnjene narode in narodnostne manjšine je konec 20. stoletja še vedno na stopnji »božje sodbe«. Kakor v srednjem veku kroji pravico uspeh. In nihče, niti na levi, se nad tem ne zgrozi.

Kot je dejal levičar Albert Memmi, je Zahod »zbehan pred nacionalizmom«, ne razume ga. Dopušča ga le v smislu dekolonizacije (a še to s pogojem, da se o razmejitev, podedovanih od kolonializma, ne razpravlja). V Evropi pa veljajo zaslužnjeni narodi in manjšine za zgage in skoraj za netilce škandala, ker z izražanjem svoje biti posredno ali neposredno spodbijajo legitimnost držav v njihovih trenutnih mejah. Zahod po sili enači današnjo karto držav s karto narodov. S takega stališča ne more dojeti problema narodnostnih manjšin. Javno mnenje, namesto da bi

imelo manjšine za to, kar so: za skupine v boju za enake pravice, vidi v njih samo nelojalne nergače.

Manj opazna, vendar prav tako huda, je škoda, ki jo trpijo **jezikovne** manjšine. Izgubljanje lastne zavesti v državnem konformizmu na videz zmanjšuje neskladnost med narodom in državo, in prebivalstvo tujega rodu je videti zadovoljno s svojo usodo. Včasih celo prednjači v tekmi državljanskega patriotizma, zaradi kompenzacije. V resnici pa taka skupina trpi za močno neprilagojenostjo, ki jo nagiba k najrazličnejšim boleznim: socialnim, psihičnim in celo fizičnim. Prezgodnji intenzivni pouk tujega jezika — jezika države — je med mnogimi drugimi zlo, o čemer pričajo ankete Unesca.

Pri jezikovni manjšini gre v bistvu za isti položaj kot pri narodnostni, čeprav pod različno zunanostjo. Privrženost ali neprivrženost državi ne more spremeniti globlje realnosti. Sicer pa je zavest nekaj, kar raste in upada in se da oblikovati z raznimi manipulacijami. Zato bomo v ta pregled položaja narodnostnih manjšin v Zahodni Evropi zajeli tudi jezikovne manjšine.

Od odrekanja pravic do avtonomije

Glavna črta ločnica ločuje sredozemske države (Grčijo, Ciper in romanske države) od severnih (Velika Britanija, Nemčija, Skandinavija). Slednje priznavajo manjšine — čeprav v glavnem šele od nedavnega. Prve pa razvijajo monistično filozofijo o narodu, ki nerada priznava partikularizme. Edino Italija daje nekaterim etničnim skupinam nekaj zaščite — iz razlogov, povezanih z razmerjem sil ob izidu vojne.

Z juridičnega stališča gre register situacij od mednarodno zajamčenega statuta — porojenega iz evropskih razmer ped svetovnimi vojnami — do popolnega odrekanja pravic.

Režim z mednarodnim jamstvom zadeva pet področij: Šlezvik (nemško-danski sporazum na podlagi vzajemnosti),

Avstrijo (klavzule o manjšinah v državni pogodbi iz leta 1955 v korist Slovencev in Gradiščanskih Hrvatov), nekdanjo Svobodno tržaško ozemlje (londonski in züriški sporazum iz leta 1954 v korist Italijanov v Sloveniji in Slovencev v Tržaški pokrajini), Južno Tirolsko (sporazum De Gasperi-Gruber s 5. septembra 1946, anek IV. pariške pogodbe z dne 10. februarja 1947). Skupščina evropskega sveta je sprejela v svojo pristojnost nadzorstvo nad izpolnjevanjem obveznosti do manjšin na naštetih ozemljih, toda to nadzorstvo je skrajno neučinkovito. Aalanski otoki so poseben primer: zaščito te švedske manjšine, zadovoljivo v vseh pogledih, zagotavlja statut, v Evropi edini te vrste, ki se je obdržal še iz Časov Društva narodov, ker ga prostovoljno izvaja finska država.

Na nasprotnem bregu so manjšine v Španiji in v Grčiji. Ko je frankistični upor odpravil republiko, je odpravil tudi katalonsko avtonomijo in baskovsko republiko, ustanovljeno malo pred tem, leta 1936. Generalisim je v nekem proglasu izjavil, da je španska država obnovila suverenost nad Katalonijo in Baskijo »s pravico zmage svojih slavnih vojska«. Skoraj četrto stoletja sta bili baskovska in katalonska kultura dosledno ignorirani. Ta togost je zadnje čase nekoliko popustila, tako v šolah kot kot pri radiu, iz katalonsko založništvo je malce oživelo. Katalonske dežele, ki štejejo sedem milijonov prebivalcev — več kot Danska in skoraj toliko kot Grčija — predstavljajo najštevilnejšo manjšino v Zahodni Evropi in na kontinentu sploh, če ne upoštevamo Sovjetske zveze.

Grčija, tako demokratična kot totalitarna, ne priznava znava ne Albancev (Južni Epir) ne Romunov (Kocovlahov) ne Makedoncev: ti so zanj samo »slovansko govoreči Grki«. Jezik manjšin je izključen iz šole in iz javnega življenja.

Tudi v Franciji manjšine niso dosti na boljšem — razen kar se tiče spoštovanja osnovnih človekovih pravic, nad katerimi bedi državni svet. (Državni svet je v nedavnem odloku priznal, da je bila zaplemba baskovskega dnevnika **Enbata** od pokrajinskih oblasti nezakonita.) Pouk nefranco-

skih jezikov v osnovni šoli dovoljujeta dve listini: zakon z 11. januarja 1951, imenovan »Deixonnov zakon« za tako imenovane »vernakularne«, to je »domače« jezike (in se torej ne nanaša na uradne jezike tujih držav) in dekret z 18. decembra 1952 za nemščino v Alzaciji in Mozeli. Poučevanje pa je za učitelje vedno neobvezno. Medtem ko Deixonnov zakon ne nudi nobene rešitve v primeru, da učitelj pouk odkloni, uvaja dekret o nemščini sistem »potujočih učiteljev«.

Kot izgovor za neučinkovitnost te zakonodaje se stalno navaja ravnodušnost prebivalstva. Toda izgovor ne drži, kajti v Alzaciji in v Baskiji se vsako leto oglašajo zahteve po resnem pouku materinščine. Uradna Francija je na tem področju ostala na isti stopnji kot Doumergue ali Monzie, ki sta zahtevala, da »bretonščina izgine v interesu francoske državne enotnosti«. In vendar ni videti, da bi ugledno mesto retoromanščine v šoli in v javnem življenju kakorkoli slabilo enotnost Švice. Mar je enotnost Francije tako krhka?

Med omenjenima skrajnostima se vrstijo različna **notranja varstva**. Bodisi po ustavi (statuta Val d'Aoste in Trienta - Južne Tirolske) bodisi po rednih zakonih (razmejitev jezikovnih področij v Belgiji) bodisi po navadnih upravnih ukrepih (uvedba pouka frizijsčine v nizozemski Friziji, waleških šol v Walesu) priznava država manjšinam nekatere ugodnosti. Te gredo od pouka v materinščini (Slovenci na Goriškem) ali od dvojezičnosti (Eupen - Saint-Vith v Belgiji) do enojezičnosti v domačem jeziku (otoki Farer — danska posest med Škotsko in Islandom, v jeziku domačinov: Föryar), od statusa zaščitene cone (Ladinci v bozenski pokrajini) do avtonomije (Val d'Aosta). Avtonomijo, tako zapeljivo za duha, pa je žal težko uresničiti. Avtonomija je le slepilo, dokler država ne prizna manjšini pristojnosti odločanja v javnih zadevah (otok Farer) in kontrole nad priseljevanjem (Aalandski otoki).

Nekateri notranji statuti so pravzaprav izdatnejši od mednarodnih. Tako je vsaj v državah, kot sta Švica in Belgija ali celo Velika Britanija, v katerih je ravnotežje med

jezikovnimi skupinami ali »tradicionalnimi provincami« ustvarilo pogoje za vzajemno spoštovanje pravic vsake skupnosti. Temu bi se dalo ugovarjati z belgijsko krizo. Toda priznati je treba, da nobeden od belgijskih narodov ni v bistvu okrožen. Prav srditost konflikta paradoksalno izpričuje življenjsko silo protagonistov. Ni slučaj, da se ravno o nemški skupini, ki je edina diskriminirana, najmanj govori: pač zato, ker je daleč najšibkejša (0,2 odst. prebivalstva) in ne more biti dovolj glasna.

Za etnično dezalienacijo

Iz množice različnih in različno občutenih manjšinskih situacij je mogoče izluščiti nekaj splošnih dejstev, ki jih velja jasno zaznati:

1. **Etnična kohabitacija** v isti politični tvorbi je v najboljšem primeru vir napetosti, neredov, nevarnosti razdora (primeri: »Bernska« Jura, Belgija, Ciper, Kanada, Sudan, Mavretanija), v najslabšem pa kulturnega genocida (Baskija) ali celo fizičnega (Nigerija, Kurdi).

Seveda ni mogoče odpraviti etnične kohabitacije tam, kjer obstaja po naravi (dvojezična mesta Bruselj, Biel/Bienne v Švici, Turku na Finskem in pokrajine z mešanim prebivalstvom: Banat). Bilo pa bi prav, ko vsaj ne bi ustvarjali takih situacij umetno, s ponesrečenimi mejami, kakršna je na primer brennerska.

Poleg manjšin »**po sili stvari**« — za katere ni razen preselitve prebivalstva druge rešitve kot zajamčena kohabitacijska ureditev — je na svetu vse preveč umetnih manjšin, umetnih »narodov« in z njimi problemov, nespametno spočetih z zgrešenimi pogodbami, z nepremišljenimi razmejitvami in rojenih tako rekoč »**po krivdi ljudi**«. Manjšine »po krivdi ljudi« so še bolj kakor druge upravičene do človečanske ureditve njihove situacije. Te so bile namreč ponižane v svoj položaj po **krivdi** diplomacij, razen tega pa je poravnava

krivice tu največkrat lahko izvedljiva: zadoščala bi preprosta sprememba meje.

2. Vsaka diferencirana jezikovna skupnost je potencialno narodnostna manjšina.

3. Vsaka narodnostna manjšina se poteguje za enakost pravic.

4. Enakost pravic se doseže samo z vrnitvijo manjšine k matičnemu narodu ali, če gre za narod pod tujim jarmom, s pridobitvijo neodvisnosti.

5. Država v rokah vladajočega naroda in njene razne strukture (uprava, stranke, ekonomske sile) nasprotujejo procesu etničnega prebujanja in narodnostnega osvobajanja. To nasprotovanje poraja različne alienacije: od psihološke do politične — demokratične ali policijske — preko ekonomske, socialne in kulturne alienacije.

Za napredno organizacijo skupnosti narodov je torej nujna popolna preusmeritev perspektiv. Dogmo o enotnosti in enoličnosti države je treba nadomestiti s pravilom nepristranosti v ravnanju z vsemi narodi. Odprava državnih suverenosti v korist federativne ureditve — evropske in potem svetovne — bi zelo olajšala to nujno potrebno metamorfozo.

FATTI DI LUGLIO

(1858 - Okoličanski bataljon)

III.

Prej navedena poniževanja v časnikih morda ne segajo v oddaljena stoletja kakor iznajdba časopisa; a imajo še starejše korenine.

»De sclavis autem unde dicitis (...) nos eos eiciamus foras«.

Znano, danes anahronistično pretnjo, lahko še beremo na sliki v pokrajinski palači v Trstu (Palazzo della Provincia — za bivšim Narodnim domom). Izrekel jo je »Dux noster Joannes« leta 804. na slovečem »Rižanskem Placitu«.^(*)

O tem zborovanju je bil napisan prvi *uradni* spis, iz katerega zvemo, da se romanski Istrani pritožujejo tudi proti »sclavom«^(**); hkrati, iz tega *uradnega* spisa zvemo, da se je preganjanje Slovencev v teh krajih že začelo! (23)

Po 1160. letih nam je bilo poklonjeno nekaj v duhu podobnega pri radostni slovesnosti v Trstu (24). Nam name-

(*) Originalnega dokumenta ni. Rižanski zapisnik je znan po prepisu iz 15. stoletja, ki ga vsebuje tako imenovani Codice Trevisano (Trevisani), hranjen v državnem arhivu »dei Frari« v Benetkah.

(**) Ernesto Sestan v svoji knjigi »Venezia Giulia« (Centro librario - Bari, 1965) na str. 36-37, tako piše: »V oni pritožbi ni rečeno, v katerem delu Istre (v rimskem smislu - od Timave sem) so se oni 'sclavi' nastanili, rđiti kateri rod 'sclavov' je bil ta. Njih mirna dejavnost — oranje, obvezovanje trt, paša živine — nam daje misliti, da so verjetno bili Slovenci, najmanj borbeni rod lužnih Slovanov, ki je živel pod tujim jarmom v vsi svoji večstoletni zgodovini do leta 1918 (in/ še potem!); ki ni nikoli imel dovolj moči, da bi si ustvaril državo ali lastno narodno vojaško organizacijo, ki bi prerasla značaj nestalnih kmečkih tolpa pri občasnih izbruhih 'jacquerie' proti gospodarjem«.

njene besede so razodevale, da v srcu in vesti ni spomina na liktorski ognjeni vihar, ki nas je moral v desetletjih.

Slovenski ljudje so imeli v teku časa težka doživetja; tudi manj kruta, zato pa nič manj usodna.

Posebno je bilo zasmehovanje vsakdanji perfidni način ustrahovanja. Metoda je bila cenena in ni predstavljala za zasmehovalce nobenih problemov, nevarnosti ali odgovornosti (saj je samo »šala«). V mnogih zasebnih, a tudi javnih službah, so se smeli Slovenci ponižujočim »šalam« le... smehljati.

Giuseppe Caprin pravi takemu početju »najstrašnejše orožje med vsemi: smešenje«. (25)

Zasmehovanja, zasramovanja, žalitve.

Že smo imeli priložnost brati neko žalilno prozo, ki jo je leta 1864. napisal sam Kandler (ZALIV, št. 18-19, 1969, str. 65).

Najstarejši proizvod zasramovanja okoličanov in s tem brambovcev, ki sem ga doslej izsledil, sega v nadepolno leto 1848:

Kanonik Pietro Tomasin omenja (26) to stvaritev poniževanja tako-le: »V letu 1848 — to je leto ustave in blokade tržaškega pristanišča, ki jo je izvedlo ladjevje sardinskega admirala Albinija — je po mestu noč in dan odmevala pesem in trušč. Nekateri so se norčevali iz Benetk (...). Drugi so se lotevali mandrijerjev in kraških kmetov, ki niso razumeli moči ustave (*), in so jih v pesmi tako zasramovali:

(*) Najbrž to ni bil vzrok, ampak le pretveza za poniževanje okoličanov, ker so brambovci v tistem času zabranili izkrcanje sovražnika pri Barkovljah (s. Bartolomeo), ter hvalevredno izvrševali vojaške dolžnosti pri blokadi. Najvišja tedanja poveljnika, grofa Nugent in Gyulay, sta njih zasluge najčastneje cenila. Tako tudi Cesar, ki je podelil poveljniku bataljona odlikovanje železne krone in zlato svetinje nekima višjemu in nižjemu lovcu (27).

(BREZ NASLOVA)

»Mi se veini zo de mantajna,
Co la faifa, che mi se fuma;
Mularia che me se ingruma:
Ma kaj pa je? — Castipazion!

Mi se veini zo de mantajna
Co la pipa che mi se fima (1)
Tuti zilha: ilma, lima (2):
Ma kaj pa je? — Castipazion!

Me se veini zo par Corso,
Mi se passa par Tarjestejo
Salta fora un turco e ubrejo:
Ma kaj pa je? — Castipazion!

Mi se passi zo par Corso,
Mi se veini in piazza granda
Mi se senti confusion, sonar banda.
Ma kaj pa je? — Castipazion!

Mi se passi zo par Riborgo
Senti musica, pa anca tamburo,
Tuta la jente che fa susuro.
Ma kaj pa je? — Castipazion!

Mi se passi avanti par Riborgo
Passi drito zo par «Treporte»
Tuta jente che ziga forte.
Ma kaj pa je? — Castipazion!

Mi se vadi su par mantajna,
Mi se corri de amico dussa,
Desmissia prete, indormenza mussa
Ma kaj pa je? — Castipazion!

---

(1) Fuma.

(2) Lume.«

(Neznan avtor iz leta 1848).

»Prišel sem dol s hriba - s fajfo, ki jo kadim; - vseokoli
se nabira mladina - kaj pa je to? Hud prehlad! (Besedna igra:
costipazion = zaprtje, hud prehlad; costituzion = Ustava) —
Prišel sem dol s hriba - s fajfo ki jo kadim; - vse kriči: prižgite
luči! - kaj pa je to? - Hud prehlad! — Prišel sem dol po Korzu -
šel sem mimo Tergesteja (v tej palači so imeli trgovci svoje

Da je tako ravnanje negativno vplivalo na brambovce in druge Slovence je na dlani: a pomagalo je k prebujanju, k zavednosti. Hkrati je to sililo del slovenskih ljudi k hlapčevanju, mimetizaciji in poturčenju prej, pozneje pa, tudi iz drugih razlogov, še k levi stranki: ker niso znali, ali slabo znali italijanščino, so tam lahko govorili slovenski in jih zaradi tega nihče ni zasramoval ali preganjal.

Sovražniki so si meli roke in pravili »i s'ciavi va in bevanda!« (*)

Posledice moralnih (in drugih) nasilstev, ki jih ob jezikovnih mejah gospodovalci izvajajo na drugorodna ljudstva, so znane. Take posledice se nam razodevajo — *ne da bi bili prikazani njih vzroki* — v delcu, ki naj bi ga bil dal tiskati G. E. Martelanz (28) leta 1867. To delce, iz katerega prepisem nekoliko stavkov, je Cesare Pagnini omenil na str. 221 svoje knjige »I giornali di Trieste dalle origini al 1959« (SPI — Centro Studi — 1959.) (**):

---

urade), - iz njega skočita Turk in Žid: - kaj pa je to? - Hud prehlad! — Prišel sem dol po Korzu, - prišel sem na Veliki trg - in slišim trušč, godba gode. - Kaj pa je to? - Hud prehlad! — Prišel sem dol po Riborgu (v stari mestni četrti), - slišim godbo pa tudi boben. - Vse ljudstvo šumi. - Kaj pa je to? — Hud prehlad! — Šel sem mimo Riborga - naravnost skozi trojna vrata - Vse ljudstvo glasno kriči. - Kaj pa je to? - Hud prehlad! — Vrnil sem se gor v hrib, - tekel sem k prijatelju duši, - zbudil duhovnika, uspaval oslco. - Kaj pa je to? — Hud prehlad!«

(*) Beseda »bevanda« navadno pomeni z vodo razredčeno vino. Vsekakor tukaj pomeni razredčenje Slovencev, označenih s psovko, ki jih spremlja od rojstva do smrti.

(**) (V knjigi »Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra« - »Matica Slovenska«, Ljubljana, 1897 — omenja Simon Rutar na str. 167 priimek Martelanc, in sicer E. H. Martelanc, na katerega ime je Godina - Verdelski izdajal »Jadransko zarjo«. Ker tam Rutar pove tudi, da je Godina spisal povest »Čuden shod v Berdjansku« (južna Rusija), bi kazalo dognati, če je podnaslov delca G. E. Martelanza »dagli scritti di un emissario russo« — »iz spisov ruskega oglednika«, zgolj »naključje«).

»V Trstu, izrazitem trgovskem mestu, živijo, kakor je znano, ljudje vseh narodnosti in ver in vsi ti ljudje živijo v popolnem medsebojnem miru in slogi, ne da bi podlegli nacionalizmu, ki drugje kraljuje z dejanji in izjavami, ki so ali le *smešne* ali kar *obsojanja vredne*. (Ležee besede je podčrtal sam Martelanz).

»Tu ne razlikujejo med kristjani ali židi, saj oboji uživajo enako spoštovanje, pa naj so Italijani, Nemci, Francozi, Angleži, Američani, Grki, Španci, Turki ali tudi *Slovenci*.

»Edino, kar lahko obžalujemo, je to: medtem ko so vsi ostali *ponosni* na narod, ki mu pripadajo, se le slednji, to je *Slovenci*, *sramujejo* da so Slovenci.

»Ta očitek gotovo *ne velja* za vse, a brez dvoma za *večino!*

»Da se o tem prepričate, če to želite, postavite Kranjcu ali kateremu koli Slovencu katero koli vprašanje v njegovem jeziku; pa on, tudi če živi v Trstu zelo malo časa, ali vam bo odgovoril *italijanski* ali vam sploh ne bo odgovoril. Celo slovenski *služabniki* in to od trenutka, ko vstopijo v Trst, se delajo, da ne poznajo svojega jezika, in se rajši izražajo v *italijansčini*: v taki italijanščini — če hočemo biti pravični — ki žali ušesa in prisili vsakogar, ki ima količkaj estetskega čuta, da pobegne.

»Veliko je tu Slovencev: trgovcev, uradnikov in celo šolarčkov, ki za nobeno ceno nočejo slišati svoje materinščine in odklanjajo svojo narodnost! — Tako tudi naši mandrijerji obeh spolov in celo takoimenovani Čiči, ki pri našajo sem svoje izdelke, se hočejo posluževati in se polžujejo izključno *italijanskega* jezika tudi v primeri, da jih kupec sam pobara po slovensko.

»Nikar ne mislite da so moje trditve pretirane, pa če se vam zdijo še tako baročne. Ustavite se kak dan v Trstu in se boste po *lastnem* izkustvu prepričali, da stoji Slavizem v Trstu prav tako kakor ruski kolos — na peščenih nogah!

»Držite se mojega nasveta: obiščite naših sto kavarn in vzemite si čas, da pregledate časnike, ki so tu občinstvu na razpolago. Našli boste liste v skoraj vseh jezikih, samo ne slovenskih. Celo ljubljanske *Novice*, najuglednejši slovenski list, boste našli le v dveh kavarnah. O *Primorcu*, ki ga tiskajo v Trstu, in *Domovini*, ki izhaja v Gorici, ni nikjer ne duha ne sluha!

»Nedavno tega sem v kavarni *Fabris* — ki jo obiskujejo tudi številni Kranjci — zahteval kateri koli slovenski časnik. Upravitelj kavarne, ki sem ga zato pobaral, mi je pojasnil, da je dolgo časa držal *Novice*, a je opazil, da jih ni nikoli nihče zahteval ali hotel brati in se ni zato več naročil nanje.

»K temu obžalovanja vrednemu a resničnemu dejstvu je še dodati, da noben tukajšnji knjigarnar ne tiska na svoje stroške del v slovenščini in se ne briga, da bi prodajal v komisiji dela naše književnosti, ker ga dosedanja izkustva prepričujejo, da jih je nemogoče prodati: to so sami neovrgljivi dokazi, *da v Trstu Slovencev ni!!*«

Pred več kot sto leti!

Vse to pa bi bilo poglavje zase.

Drugorodni Tržačani (in Netržačani), so si resno zadržanje brambovcev tolmačili na svoj način, kakor so jo pač v lastni neprizadetosti mogli doumeti. Slovencem pa so opeklina povzročale nevidne, a trajne brazgotine.

Lorenzutti piše na str. 128 svojih »Granellini« (ta knjiga, kakor že Cavallijeva »Storia di Trieste raccontata ai giovanetti«, je dobila nagrado): »V času vojske, bodisi leta 1859 kakor leta 1866, ko je bil Trst brez vojaške posadke, so poverili varstvo javnega reda tej milici. Tudi po tem času so patrolje brambovcev hodile ponoči po mestu. Bodisi iz razloga, da so v onih izjemnih časih začenjali kmetje, ki so sestavljali ta bataljon, misliti, da veljajo kaj več kakor meščani, bodisi zaradi prodiranja nacionalističnih nasprotstev, bodisi zaradi majhnih žalitev ki so jih pretrpeli (meščani so jih klicali *bàucoli* ali *bacoli*, to je

ščurki, kukci, po črni barvi njih jope in hlač), bodisi da so iz drugih razlogov začeli mrziti buržuje, se je postopoma vkoreninila nezaupnost, skoraj sovražnost med mestom in okolico.«

Kar Lorenzutti opisuje v prvih dveh stavkih je bila ena glavnih nalog okoličanskega bataljona.

Tudi treba pomisliti na težko breme obvezne, sedemindvajset let trajajoče dobe službovanja, ki jo je določal § 2 pravilnika, in da so brambovci, ko so prišli na vrsto, morali prebiti 32 zaporednih noči v »policijski službi« (29); pri tem so prihajali v stik z najnižjim slojem pijancev, lahkoživk, lopovov vseh vrst ter kriminalcev. To jim pri tistih ljudeh ni prinašalo posebne naklonjenosti.

To okoliščino so spretno izrabljale podtalne sile (ki jih ni težko spoznati) na način, da so polagoma tudi drugi ljudje in ne samo pripadniki najnižjih slojev stanovalcev Trsta, začeli kričati patroljam pri aretacijah »mola«, »mola« (»izpusti«, »izpusti«) in še marsikaj drugega,

Tako beremo npr. v časniku »Il Diavoletto« (*) 1. julija 1868, str. 703 (13. julij je imel šele priti!):

»ARRESTI. (...) Pel mal veggio, da poco tempo (podčrtal J. M.) fra noi introdotto, di ficcare sempre il naso negli affari altrui, ed opporsi alle operazioni delle pattuglie di perlustrazione, ed agli organi incaricati della pubblica sicurezza, fu arrestato nella passata notte un barbittore che aveva per sopramercato minacciato i suindicati.« (**)

Predstavljeni si moramo še neugodje prečutih noči, ko je pihala tržaška burja ali lil dež, ko je bil mraz, led, ali

(*) Ta časopis velja za avstrijakanta.

(**) »ARETACIJE. (...) — Zaradi razvade, ki se je pri nas razširila ne aolgo tega (podčrtal J. M.), da se ljudje vmešavajo v tuje posle in da se postavljajo po robu opravičeno ogledniških patrolj ter organom javne varnosti, so v pretekli noči aretirali nekega brivca, ki je povrh ugori omenjenim še grozil.«

ko je metel sneg ipd.; pa tudi, da so prihajali v mesto, v službo, s Škorklje, a tudi s Proseka, Kontovela, iz Sv. Križa, Bazovice itd. — peš — za piškav oreh, kakor bo-
mo kmalu spoznali.

»L'Osservatore Triestino« 6. junija 1866 prinaša na str. 1006: »Zadnji pravilnik, ki ga je leta 1860 (za brambovce J. M.) določil (občinski J. M.) svet, se je še držal fevdalnih oblik«...

Za okoličanski bataljon se srednji vek še ni končal.

Hvaležno meščanstvo pa je poplačalo brambovce s psovko »Bàucoli«! Nato je zadovoljno ugasnilo sveče ter prijetno zaspalo v gorkem. Saj so mu »bàucoli« čuvali imetje in miren počitek!

Pol stoletja prej je Magistrat znal kdaj pa kdaj ceniti trud brambovcev. Antonio Cratey nas seznanja leta 1808. s tako hvaležnostjo (30), kakor sledi: »Mestna milica (*) je stalno nastanjena v stražarnici pod starim gledališčem in okoličanska nastopa na paradi na Telovo in še vsaki-krat, ko se v to mesto pripelje Cesar. Župani vasi in predmestij so dolžni sklicati kmete bodisi za procesijo Rešnega Telesa kakor za parade; ker nosijo Križani, Prosečani in Kontoveljci najtežji delež, zato po davni navadi deli Predsednik mestnega Magistrata za te dni vsaki od njih žena po en brač (**) damasta, po tri brače kranjskega platna, po tri brače rdeče čendaline (***) in po en par škrlatnordečih volnenih nogavic ter jih vabi z možmi na kosilo; Magistrat daje potem piti vsem drugim kmetom ki so se udeležili parade. Zaradi pravičnosti moremo tu poudariti, da so vsi kmetje dobro izvežbami v vojaški

---

(*) Tedaj so imeli tudi mestno milico (Francozi so zapustili Trst leta 1806.). (31)

(**) (Avstrijski) - 0,7776 m.

(***) (Zendadino) — navaden svilen taft.

umetnosti in da so med njimi Ščedenci zaradi urnosti in spretnosti najboljši.«

Okoličanski bataljon je imel več razlogov za nezadovoljstvo; z novim pravilnikom pa je doživel hudo razočaranje.

Stvar se je razvila takole: Vladarjev patent 12. aprila 1850 je razglasil in uvedel »Ustavo Trsta, neposrednega mesta države« (ta Ustava je bila poslednji Statut tukaj v veljavi — s spremembami — do poloma Avstrije v prvi svetovni vojski oz. do uvedbe italijanskih zakonov) in ta je določala v § 72, da bo organizacija okoličanskega bataljona pozneje zakonsko urejena s posebnim pravilnikom. Do tedaj naj ostane v veljavi obstoječi ustroj te ustanove.

Začela so se pogajanja med Trstom in Dunajem za nov pravilnik preko predlogov in protipredlogov, ki so se precej zavlekla. Medtem sta dohiteli Avstrijo Magenta in San Martino (Solferino), ter so vsa notranjepolitična vprašanja donavske države prišla na površje. Liberalizem je vzdignil glavo.

Dne 4. junija 1860 je Namestništvo z odlokom (7634) sporočilo Magistratu, da je »Njegovo Apostolsko Veličanstvo z najvišjim sklepom 29. aprila istega leta potrdilo predstoječe postave.« In de Tomasiniju ni preostalo drugega, kot da jih priobči, kar nam je že znano.

S prejšnjo uredbo (iz leta 1836) je bilo Magistratu pridržano med drugim imenovanje poveljnika bataljona (ki pa ga je morala vlada odobriti). Poveljnik kakor tudi častniki — izbrani iz sloja mestnih posestnikov in trgovcev — so prisegali v roke municipalnega predsednika itd. Na kratko, okoličanski bataljon je bil municipalna zadeva.

Novi pravilnik je sicer prinesel tudi pomembno olajšavo v obvezni dobi službovanja, ki je zdaj trajala od 18. do 45. leta starosti, medtem ko so morali prej brambovcu služiti od 18. do 60. leta — skoraj celo življenje.

A prav z novo uredbo je bil bataljon globoko prizadet. »Okoličanski bataljon« je zdaj ohranil le še ime; dejansko je postal vojaški bataljon lovcev. Zato je slovenski naslov pravilnika zgrešen bolj v teoriji kot de facto, ko piše »vojaški bataljon«. Italijanski naslov »Regolamento per il battaglione della milizia civica territoriale di Trieste«, sicer v skladu s Statutom, pa je že neaktualen. Nemški original se glasi: »Reglement für das Territorial — Miliz — Bataillon in Trieste«.

Z novim pravilnikom je poveljnik moral biti štabni častnik c.kr. armade, imenovan od Cesarja. Priseči je moral v roke cesarskega namestnika ob navzočnosti vojaškega poveljnika mesta in tržaškega župana.

Častniki so prisegali v županove roke ob navzočnosti bataljonskega poveljnika; moštvo pa pri razviti zastavi v roke bataljonskega poveljnika ob prisotnosti odposlanca mestnega magistrata.

Za namestitev častnikov je poveljnik bataljona moral sklicati komisijo, ki so jo sestavljali, po vrsti, dva stotnika, dva nadporočnika in dva poročnika, katerim je bila pridržana odločitev, ali ustreza prošilec zahtevanim pogojem za sprejem. Tej komisiji je predsedoval poveljnik bataljona.

Prosilci so morali biti, med drugim, kolikor mogoče samostojni in niso smeli biti več v letih, podvrženim vojaški službi.

Mladenci nabornih letnikov, oz. podvrženi vojaški službi, so lahko zaprosili in dobili častniško mesto, le če so predhodno vložili v mestno zakladnico predpisano vsoto kot kavcijo za oprostitev od vojaščine (ta je znašala v zadnji dobi bataljona 1200 fl. ali goldinarjev).

Kavcija je bila razmeroma visoka in tako ugodnost so si lahko privoščili samo bogati.

POSTAVE

2A

vojaški bataljon mesta Tersta

in njegove okolice.

TERST

Tiskarnica avstrijskega Lloydja

—
1860

Prosilci niso niti smeli biti v državni ali občinski službi ali imeti kako drugo javno funkcijo.

Častniki so se morali obvezati za desetletno službovanje. Njih uniforma, prav kakor uniforma štabnih činov, je bila črna suknja s kolarom in travozelenimi našivi ter rumenimi gumbi; črne so bile tudi hlače z zelenimi obrobki. Pozimi pa so nosili še črn površnik z zeleno plišasto podlogo. Klobuki in plašči so bili enaki onim, ki so jih nosili častniki c. kr. poljskih lovcev. Čepice, sablje, nožnice, predpasnice kakor tudi zvezdice za razločanje činov pa take, kakor so jih imeli častniki e. kr. armade.

Moštvo se je nabiralo z vsakoletnimi nabori kakor vojaštvo; naborno komisijo so sestavljali po en občinski uradnik in častnik ter prvi zdravnik bataljona.

Z naborom je bilo dovoljeno vzeti v službo za »muziko« in za trobentače (»horniste«) okoličanske mladeniče pod 18. letom starosti, če so dosegli 15. leto in bili primerno fizično razviti. Tem mladeničem je bilo odtegnjeno od obveznega službovanja do 45. leta vse obdobje, opravljeno v službi do 18. leta.

Moštvo je bilo sklicano k vajam ali k streljanju v tarčo po možnosti le ob nedeljah. Izjemoma pa, če je to bilo ukazano, se je moral cel bataljon ali njegovi oddelki javiti ob vsakem času in ob vsaki priložnosti.

Poveljnik je določal urnik, upoštevajoč letni čas in kmetijska dela, da je ljudi čim manj odtegoval od vira njih zaslužka, ki je bilo poljedelstvo.

Obleka moštva in šarž je ostala okoličanska narodna noša — za vse enaka v kroju in barvi — in *so si jo morali posamezniki preskrbeti z lastnimi sredstvi*. Tako oblečeni so morali prihajati h kateri koli službi. Samo v vojnem času in za dobo vojske je imela državna blagajna odškodovati moštvo za obrabo obleke. Klobuke in naramke so stotnije dobivale od poveljstva bataljona.

Namesto klobuka, »Za parado so nosili vidrovke iz drage kožuhovine, takoimenovane 'frkindiše', ki so bili stolici

podobne, od zadaj visoke, na sredi in spredaj pa nizke, ob robu z zelenim žametom obšite. Cena vsake take vi-drovke je znašala 20 do 30 gld. Na mečah so nosili mo-dre volnene nogavice in na stopalih nizke čevlje, ki so bili okrašeni z zelo širokimi svetlimi zaponkami (fibijami).« (Simon Rutar »Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Is-tra«, str. 170).

Pri izvajanju »dolžnosti« so se morali poveljnik, čast-niki, sarže in moštvo ravnati po določilih pravilnikov c. kr. armade.

»Postav« oz. predpisov je bilo za celo kopico; tako na pr. za avditorja, zdravnike, kaplana, za »primere bolezni«, računskega oficijala, »banderarja«, »horniste«, profosa, »za-stran pogrebov«, puškarja, tesarje, »muziko (na pihala; se-stavljali so jo 1 višji lovec, 1 lovec in 21 prostakov. Vodjo muzike je moral izbrati poveljnik) in še drugega več.

Okoličanska milica je bila nadomestilo za polovico vo-jaškega kontingenta, ki ga je Cesar »odpusstil« mestu Trstu in njegovim okolici.

Poglejmo si zdaj gmotne »postav«.

V mirnih časih *nihče, od višjega lovca navzdol, pa tudi častniki ne* — razen bataljonskega poveljnika, ki je dobival stopnji pristojno plačo iz državne blagajne — *ni imel pravice do stalne plače.*

Za službo, opravljeno v mirnem času, je dobivalo mo-štvo od oblasti, ki je službo zahtevala (pretežno od Magi-strata za nočno varstvo mesta), sledeče pristojbine:

lovec dnevno	25	novih krajcarjev (*)
lovec za noč	25	» »
lovec za 24 ur	50	» »

korporal je dobival zvišek 10., podnarednik 20. novih kraj-carjev za vsak dan, ne glede na to, koliko časa je služ-ba trajala.

(*) Za primerjavo: civilni policaji so dobivali po 80 kr. dnev-no (32).

Občasne obhode in patroljiranja v okolici za varstvo lastnih občinskih zaselkov ter vasi kakor tudi ordonančno službo, vežbanje in streljanje v tarčo so morali šarže in moštvo opravljati zastonj.

Za stalno patroljiranje pa jim je pritikalo omenjeno plačilo od oblasti ki je službo (*) zahtevala. Ista oblast je morala preskrbeti za čas službe potrebne plašče.

Disciplinsko je imel poveljnik pravico, pridržano v pravilniku c. kr. armade samostojnim poveljnikom poljskih lovcev.

Bataljon je dobil položaj c. kr. bataljona poljskih lovcev in bil podrejen tudi v mirnem času inšpekciji c. kr. vojaškega poveljstva v Trstu, kot inšpektoratu.

V vojnem času je cel bataljon, kar se tiče kazenskih zadev, bil podrejen vojaški jurisdikciji in je prešel s poveljnikom vred pod armadno poveljstvo ali poveljstvo armadnega korpusa, h kateremu je bil dodeljen; če se pa to ni zgodilo, je bil bataljon podvržen deželnemu generalnemu poveljstvu v Veroni...

»L'Osservatore Triestino« 5. novembra 1860, št. 253. prinaša na str. 2064 sledeče obvestilo:

»Po predpisih novega Pravilnika, ki so ga višje oblasti sestavile za našo okoličansko milico, bi se moral danes bataljon sestati. Ker je bilo ugotovljeno, da *niso posamezni brambovci tega bataljone v zadostni meri seznanjeni z novimi uredbami* (podčrtal J. M.), ni moglo priti do pregleda, ki je bil odložen.«

(*) Na pr. tudi pri šagrah, sejnih itd. v okoliških vaseh.

Kaj se je zgodilo?

Novi Pravilnik je člane okoličanskega bataljona v osnovi tako pretresel in njih razpoloženje do službovanja v novih razmerah tako skrhal, da se je dan prisege prelevil v dan vstaje!

5. novembra 1860 —po odklonjeni prisegi — so okoličanski fantje in možje korakali po tržaških ulicah in pod mestno ložo vzklikali Mariji Tereziji v spomin na meščanske značilnosti tega bataljona, ki ga je ona ustanovila s prenovitvijo starejših uredb, a je sedaj postal vojaški bataljon lovcev!

Uspeh preiskave je bil tak, da je bil poveljnik odpuščen in na njegovo mesto imenovan v službi najstarejši častnik major Giulio Mauroner (33).

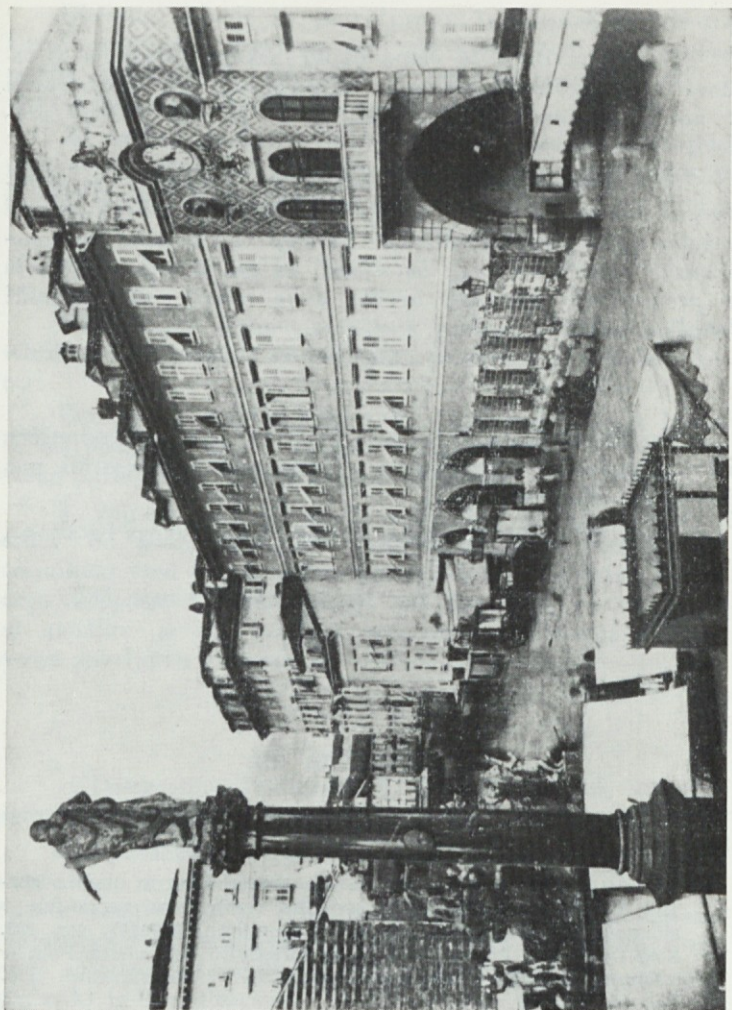
Ta je bil poslednji »komandant« okoličanskega bataljona.

(nadaljevanje sledi)

BIBLIOGRAFIJA (III)

Ce ni omenjeno ime kraja tiskarne ali založništva, naj se bere: Trst.

- (23) RUTAR Prof. Simon - Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra — vsebuje širši izvleček rižanskega zapisnika v slovenščini: »Matica Slovenska«, Ljubljana, 1896/97, str. 235.
- KANDLER Dr. Pietro - Cenni al forestiero che visita Pola — vsebuje besedilo rižanskega zapisnika v italijanščini; Tip. Papsch - Lloyd, 1845, str. 13.
- KANDLER Dr. Pietro - Statuti municipali del Comune di Trieste che portano in fronte l'anno 1150 — vsebuje besedilo rižanskega zapisnika v latinščini; Tip. Lloyd, 1849, str. XV.

- (24) PRIMORSKI DNEVNIK - 6.12.1964, str. 2 — Govor, ki ga je imel vladni komisar dr. Libero Mazza pri odprtju Kulturnega Doma v Trstu 5.12.1964.
PRIMORSKI DNEVNIK - 10.12.1964, str. 1 — Članek »Temna senca«.
PRIMORSKI DNEVNIK - 13.12.1964, str. 1 — Članek »Zahvala in obžalovanje«.
- (25) CAPRIN Giuseppe - Tempi andati - Tip. Caprin, 1891, str. 406.
- (26) TOMASIN Mons. Prof. Dr. Pietro - Reminiscenze storiche di Trieste; I.a knj. - Tip. Balestra 1900, str. 541.
- (27) TRIESTER ZEITUNG - 23.3.1852, str. 1 - Članek »Die Triester Territorialmiliz«.
- (28) MARTELANZ G. E. - Gli Slavi e lo Slavismo in Trieste (dagli scritti di un emissario russo) - Tip. Lloyd, 1867, str. 12, 13.
- (29) VERBALI SEDUTE DIETA PROV.LE - (VI.a) 12.9.1868, str. 82/I.
- (30) CRATEY Antonio - Perigrafia dell'origine dei nomi imposti alle Androne, Contrade e Piazze di Trieste - Tip. Gasparo Weis, 1808, str. 209.
- (31) MAINATI R. D. Giuseppe - Memorie storiche di Trieste, V.a knj. - Tip. Picotti, Venezia, 1818, str. XV, 213; XVII, 276 in nasi.
- (32) VERBALI SEDUTE CONS. MUNICIPALE - XXVIII.a)» 14.10.1867, str. 286/I.
- (33) BERSA de' Antonio — Il Consiglio decennale, II.a knj. - Tip. Hermanstorfer 1889, str. 198. (I.a knj. je izšla leta 1887).

Trg sv. Petra (Piazza grande) okoli leta 1865. Na desni mestna loža;
na levi, za cerkvico, Tergestej.

Zbirka Ottone Lantieri

TRAGEDJICA NA GROBLJAH

(nadaljevanje)

Deževna noč jo je vznemirila. Mrzlično je začela pospravljati omare. Tistega jutra se ji je anarhija v hiši zdela začuda priskutna. Omare in police so se začele polniti s pravilnimi štirioglatimi snopi časopisov in revij. Tipkalni stolček je počival.

Slutila je, da bo tistega dne nekdo potrkal. Nekdo bo vstopil v njeno odmaknjeno menažerijo. Lotila se je celo zaves in pometla plast prahu s sten in stropa. Potem je še počistila parket in iztepla preproge. Počistila je mize. Mimoidočim se je zdelo dokaj nenavadno plavolaso bitje, ki je z lakiranimi nohti grabila listje. Stanovanje, kot da ni več njeno. Svetilo se je drugače, kot bi prišla nekam na obisk. Celo neko cvetje se je znašlo v vazah. Obenem jo je navdajal nemir, po čemer je čutila kot samotna žival, da se nekaj ali nekdo približuje v njeno zakleto carstvo.

Potrkalo je na vrata. Takrat je natanko zašelestelo listje, zašuštelo je s srebrnim jesenskim zvokom in nenadno je podoben zvok kitare odjeknil njihovo šuštenje.

»Mislim, da ste prav vi Anita, o kateri toliko pripovedujejo.«

»Da. Želite?«

»Imava skupne znance, od katerih sva odvisna in če se ne motim, imava obadva o njih enako mnenje.«

Preletela ga je z očmi. Brž ko je omenil njene znance, se je v njej dvignil nagon samoobrambe.

»Izvolite! Živim skromno. Bilo je, kot bi rekla, da živi razkošno. Ali pa je razumel: živim samotno. Toda nenavadno vitka, neprodorna ženska je v njem vzbu

dila pozornost. Njena drža je bila neznansko skrivnostna, gibi sunkoviti, kot bi si jih moral zapomniti za dolge čase.

»Zakaj ste prišli?«

»Vprašanje je zapleteno. Še bolj zapleten bi moral biti odgovor. Skušal bi nanj odgovoriti v več dneh.«

»V več dneh? Potem imate mnogo gradiva. Lahko se ustoličite v tej bajti. Kuhala vam ravno ne bom. Bom pa vas poslušala.«

»To mi je vseč. Doslej sem moral jaz druge poslušati. Potoval sem.«

»Radi potujete?«

»Potoval sem čez Koroško.«

»Ste turist?«

»Ne, iščem!«

»Iščete ostanke Karantanije?«

»Nekaj takega.«

»Potemtakem vas imajo marsikje za sumljivega.«

»Ste uganili. Pokažite zemljevid!«

»Potoval sem od tod do tod.«

»Odkrili?«

Iz torbe je izvlekel šop listov. Risbe so prikazovale značilnosti starih cerkva, senikov, kapelic.

»To.«

»Zanimivo.«

»Imate tudi zapiske?«

»Če se spoznate na drobnopis.«

»Mi jih posodite?«

»Jasno.«

»Prijetno hišo imate.«

»Začasno. Ali kakor se vzame. Ni vedno prijazna. Ne vem, ali mi bo uspelo, da bo vedno prijetna.«

»Lahko bi vam pomagal. Sem popolnoma brezposeln.«

»Sem opazila.«

»Moram se tudi drugače opravičiti. Vaš naslov so mi dali ljudje, določneje pripeljali so me do sem in vas opisali.«

»To niti ni važno.«

Po teh besedah je zavzdihnila, kot bi ji ležala ogromna teža na ramenih.

»Bi se radi nad čim pritožili?«

»Nad čim?«, je izzivalno vprašala.

»Saj!«

»Čemu vam služijo vse te knjige in časopisi?«

»Pišem. To so vam verjetno tudi povedali.«

»Če jih imate toliko, je kot bi prepisovali. Kot v čitalnici.«

»Sploh spadam nekam v čitalniško obdobje. Berem mnogo. Morda preveč.«

»Nikoli se ne naučimo dovolj.«

»Ne učim se in tudi drugih ne učim. Iščem med papirji, kar iščete vi v zemlji. Smisel pa bo isti, se mi zdi.«

»Natanko. Le stil bo drugačen.«

»Metoda, ne stil.«

»Sem vam lahko koristen?«

»Ne vem.«

»Bova poskusila. Ljudje, ki so me pripeljali sem trdijo, da je zemlja, po kateri sem raziskoval, popolnoma tuja. Karantanije ne bo več.«

»Toda vaše mnenje to ni.«

»Življenje bi dal za to, da bi lahko bilo drugačno.«

»Življenje?«

Pozorno je premerila njegovo mlado telo, kitaro, dolge lase, zanesen pogled. Morda laže, morda izziva, morda vohuni. Toda glas ni lagal, besede še manj. Tako temno preteče je stal v zamračeni sobi pred njo, kot bi v resnici mislil, kar je dejal.

»Življenje?« je ponovila. »To je mnogo. Je vse. Ne... ni. Vse? To so besede. Saj vas dandanes nihče ne tira v past, nihče vas ne zasleduje, izsiljuje pa vas lahko samo

za denar. Tega nimate. Kaj vam potem pomagajo velike besede in še večja resnost? Življenje bi dal za domovino so govorili predniki, vi ne smete.«

»Mi branite?«

»Ni resnično.«

»In če vam dokažem?«

»Pojasnite! Saj niste prikazen.«

»In če sem?«

Dotaknil se je njene roke.

»Ne, nisem.«

»Ne govoriva več o tem.«

»O čem?«

»O prikaznih.«

»Se jih bojite?«

»Jaz? Nimam težke vesti. Vse moje življenje vam to lahko izpriča. Tudi posebnih namenov nimam, če jih iščete. Skromno živim. Pišem. Potopise. Če imate pogum, boste pisali tudi vi.«

»Nisem novinar.«

»Ste nenavadni. Nenadno ste prišli. čeprav sem slutila vaš prihod.«

»Slutnje so potrdile resnico.«

»V mojih časopisih ni nobenih slutenj, pa so kljub temu resnični.«

»V moji kitari pa so. In je vseeno resnična. Ji hočete prisluhniti?«

Ne da bi čakal na odgovor, je zaigral. Zvoki so bili drugačni kot zunaj, pred vrati. Bili so globlji, temnejši. Umikala se jim je, zašelestela s papirji, kot bi jih hotela odstraniti, prihajali pa so za njo, vsiljivi.

»Mnogo igrate naokrog, da se vam vzdušje tako posreči.«

»Prirojeno. Predvsem to. Mislil sem, da boste rekli igračkanje.«

»Nisem mislila in tudi vi to veste.«

»Zanima me, kako boste mislili v prihodnjih dneh.«

»Mene se to ne tiče.«

»Bi res radi, da bi bilo tako?«

Skozi več let sem hodila skozi življenje kot vrvo-hodec. Bila so obdobja, ko nisem imela nobene ideje. V tri dni. Izkusila sem biti prikazen. Tudi nezaželena. Ko so me spodili, sem postala človek. Incorporatio voluntatis. Ne smejte se!«

»Mislite tudi mene spoditi? Postal bom voluptas incorporationis.«

»Kot želite. Preden odidete, mi morate razložiti rokopise.«

»Končno.«

»Poslušala vas bom zelo pazljivo.«

»Na nagrobnikih koroških pokopališč je večina imen slovenskih.«

»Zakaj je torej ostala živa samo manjšina?«

»Na smeh mi gre. Toliko manjšin, kot jih je raztresenih na tem planetu...«

»Razkroj Etruščanov...«

»Huxley, stran 6, Those Barren Leaves.«

»Vas je ganilo?«

»Najbolj me je ganil sončni mir ob jezeru. Na položni pokrajini se je nekaj razdvajalo, v kotičku, kjer sem bil, pa mi je nekaj govorilo, da so tu razdobja popolnoma odmerjena. Vsak grmiček v sorazmerju popolne harmonije. Morda je bil tam delček preseljenega logosa.«

»Morda odsev zvezd čudovitega nočnega neba.«

»Če v tisti pokrajini zidaš svoj brlog, je potem vse odsev nočnega neba. Vedno tako. Skladnost je neskončnost. Lepota je neskončnost. Vaš sedanji medli nasmeh je tudi neskončnost. Take vrste seveda, da nanjo ne pristanete. Jo pa slutite, neskončnost. Preseljuje se v vas v obliki lepih misli. Izpodriva sovraštvo, ki ste ga doslej gojili. Morda sem tudi zato poslan k vam. Sem pa hudo srečen, da ste tu. Vaša prisotnost me osvobaja praznine, kakršno čutim v velikem nesoglasju. Pred praznino smrti,

nesmisla, minljivosti. Moja mladost ima stooko možnost, slutnje pa prihajajo predvsem od vas. Morda jih je celo preveč in se bojite bistva. Zbegani ste, do kraja preplašeni, negotovi, sumničite svoje ljudi. Sumničite svoje prijatelje, naravnost zrešetkale so vas krogle negotovosti. Obsedeni ste od notranje samote in se želite, tako negotovi, približati ljudem. Neznankam? Brez vere, da ste celo vi sami večnost? Brez možnosti, da to kdaj postanete? Saj ste že popolnost — že zato, ker govorite v tem jeziku, ker čezmerno vztrajate v smislu. Čemu...« huligan je zvišal glas, »čemu si ne dovolite enega samega kompromisa? Občudujem vas!«

»Ni moja želja, da me občudujete. Od vas pričakujem potrditev svojih slutenj. Če pa jih ne dojemate, je tudi to pričakovanje popolnoma odveč. Vse ostalo je patetika. Vsak kompromis je del laži. Laž je bilo moje trpljenje. Zato nisem pripravljena na kompromise. Da se bojim? Vi se jih ne bojite, dvomov? So vam dali spotoma vse, kar potrebujete, da ste samozavestni? Srečna rafaelska natura! Srečen impresionist ste. Zrešetkana sem od negotovosti. Res je. Od morja negotovosti. Rekla sem vam: vrvohodec sem. Dobro, da je moje življenje trdna življenjska vrh. Železna. In niti vi me z nje ne boste premaknili. Ne morete. Barvate si oči in igrate kitaro. Seveda ste večnost, toda poznam drugo — neskončnost.«

»Nasprotno, hotel sem z vami, samo to uresničuje vaše slutnje. Saj ste od samote obsedeni, ne od ljudi. Še mene se bojite. Morda sem uporabil napak besedo. Torej — ne kompromis. Nisem kompromis. Sem danost. Večnost. Neznanka, ki se je morate otresti.«

»Kdo vam to pravi, da sem neznanka?«

»Kmalu bi mi rekli smrkavec. Izmučila vas je vaša samota.«

»Ne potrebujem nobene skrajnosti.«

»Iz igre ne morete. Določeno je. Ne morete se izvijati.«

»Prepričujem. Z dejanji. Z besedami. Z obsedenostjo svoje samote. Prepričala bi vas z vprašanji. Odgovorov, ki sem jih dobila, je več. Odgovorite: kaj bi storili na mojem mestu?«

»Obrnil bi se za stoosemdeset stopinj.«

»Te hiše pa v trenutku ne morete obrniti niti za stopinjo. In mesta tudi ne. Vsemirja še manj.«

»Rok ima takšen instinkt, da drži na vrvici celo mesto, če hoče. Vi mu obrnite hrbet.«

»Nekaj se bo itak podrlo.«

»Toda vi se ne boste.«

»In če je tisto važnejše od mene?«

»Se pripravljate na harem?«

»Znam čudovite korane na pamet. Toda Rok nima z mano nič skupnega.«

»Kraj, v katerem prebivate. Prijatelje. Znance. In hrbet vam je obrnil on. Večkrat na dan se obrne za stoosemdeset stopinj. Ponujam vam svojo kitaro. Igrajte! Ko ste bili zelo mladi, ste še igrali. Velika igralka ste. Tudi zato sem tu.«

»Kitara?«

»Vse strune so napete.«

»Če se je dotaknem, jih bom potrgala. Ohranite jo zase!«

»V škatlici imam mnogo strun.«

»Ponujate mi svoje bogastvo, mladi čarovnik, jaz pa sem želela samo nekaj pripovedk o stari Karantaciji.«

»Povem jih.«

»V prezeleni dolini je minsko polje. Na njem rase zelo star nasad jablan. S poljem meji majhen griček. Na njem pase pastir svojo čredo krav. Ograja z minskim poljem je zelo majava, razrahljana. Pastir teka ob njej ves dan, da zavrne živino, ki hoče na boljšo pašo. To traja že več let. Jablane obrodijo na jesen čudovita sočna jabolka in preden zapade sneg, so vse jablane obrane. Obere

jih prav on. Navihan je in mnogo ve. Kadar je paša na gričku sočna in čreda mirna, bere. Noben njegov sošolec ni prebral toliko knjig. Tudi ni nihče izmed šolarjev tako navihan. V šolo prihaja s staro torbo na rami in si žvižga. Pastirček je neranljiv.

Visoki gorski grebeni se dvigajo nad minskim poljem tako visoko v nebo, da so njihovi vršaci vedno zasneženi. Sveti mir objame njihovo pročelje, nedostopna je njihova spokojnost. Trije popotniki so se odpravili na vrh. Ob vznožju so ukali in se šalili, ko pa so se čez dva dni vračali po isti poti nazaj, so bili omahljivci, boječneži in grda zloba jim je bleščala v očeh. Pripoveduje se, da so prišli v dolino, kot bi prebili na gori več let. Zasovražili so se in tudi z drugimi ljudmi niso bili več kot prisiljeno prijazni. Zakaj jih je tista hoja tako zagrenila, so se vprašali vsi, ki so jih poznali.

Odpravili so se namreč po isti poti, ki se je kmalu spremenila v tri steze. S šalami so se razšli, misleč, da bodo ob povratku veselo razdelili dogodivščine v prijeten pogovor. Prvi je dolgo hodil po stezi, ki je bila nastlana s peskom, le da so jo prekinjale skoraj neprehodne razpoke prepadov. Sčasoma so vzpetine dajale vtis, da so podobne sanjskim prividom. Prav takih misli se je ustavil pred rovom, ki ga je delno prikrivalo grmičevje. Stopil je vanj globlje in globlje, dokler ni v dvorani nepričakovano opazil lutko človeške velikosti, ki je ohlapno sedela ob mizi, kot bi jo kdo tik pred njegovim prihodom nastavil. Nič ni bila vlažna, zato se je dotaknil kot bi hotel od blizu pogledati v oči mediju, ki naj bi mu nekaj sporočil. Lutka je bila s cunjami zadelana groba karikatura njegovega obraza. Medlela je vanj topo, neizrazno. Poteze, ki si jih je vsako jutro pri britju površno pogledal, so zdaj zgovorno, iznakaženo srepele vanj v polmraku. Spustil je na tla majhno pošast in zbežal, koraki pa so odmevali, dohitevali so ga v skoku, podzemlje je s krohotom skandiralo 'Kralj Mantjaž', 'Kral Mat', 'Kra Ma...' Krohot, ki se je pojavil kot prisluh, se je umiril v zelenju, zunaj.

Isto se je pripetilo ostalima prijateljima. Zato so se razšli, morda je vdrl sum v njihove odnose, morda strah. Nič se ne ve.

Tri ženice, tako stare, da so bile že petdeset let oblečene le v črne do tal segajoče obleke in so svoje sive lase skrivale enako dolgo pod črnimi rutami, so vsak dan modrovale ob pletenju in krpanju, ali se jim je življenje dobro ali slabo izteklo. Niso se imele rade, včasih so se celo sovražile, toda nanese je, da so jih sorodniki najraje pustil životariti, tako so se navadile na skupno posedanje. Sestajale so se pri najstarejši, ki je živela sama v svojem stanovanju. Posedle so na stare stolčke, si popravile rute na tilniku in potegnile nitke s klobčiča. Vsaka je imela že navite klobčiče, ki so se kotrljali v enakomernih sunkih, tako da je bil njihov klepet ubran z ritmom odvijajočih se nitk.

V hiši se je tedaj sprožil nemir. Prikazala se je velika podgana. Ženske so zavriskale, tri mačke, ki jih je starka imela v hiši pa so planile proti njej, tako da je nastal pravi direndaj. Mačke so tako podivjale, da so skakale po naročju prestrašenih ženic. Klopčiči so se skotrljali na tla. Enkrat so mačke šavsnilo podgano, drugič mehko volno, igrale so se s pletenjem in podgano tako dolgo, dokler ni bil na tleh sredi kuhinje pisan, s podganjo krvjo, dlakami in razpleteno volno zgneten mozaik, najbolj pa je dve starki razburil pogled na razmetane bankovce, ki so se naravnost pohujšljivo valjali po tleh. Tretja starka je zajokala. Pobirati je začela razmetani denar in v na pol razumljivem jeziku dopovedovala prijateljicama, kako ga je leta in leta skrivala pred svojimi hčerami, da ji ga ne bi pobrale. Vmes je prestrašeno in obenem jezno vpila: denar je moj, denar je moj! Prijateljici sta radovedno in začudeno opazovali njeno početje, požirali sta denar z očmi, toda nista se ga upali dotakniti.

'Kje si imela denar?' 'V klopčičih vendar!' se je hudovala starka, ko se je nekoliko potolažila in ga preštela. Najhujše pa jo je še čakalo. Vsega denarja namreč

ni našla. Obtoževala je drugi dve, da sta ji ga izmaknili, prepričali sta jo, da se ga nista dotaknili in stikali naprej z njo, toda izgubljenega preostanka ni bilo nikjer najti.

Ko je neutolažljiva lastnica odšla, sta drugi dve natančneje preiskali kuhinjo, toda našli nista ničesar. Tako se je razbilo prijateljstvo in idilično posedanje. Starka, ki je skrivala in izgubila denar, je kmalu po tistem dogodku umrla, z njeno smrtjo pa se je iz neznanih vzrokov podrlo prijateljstvo tudi ostalih dveh.«

»To je vse?« je radovedno vprašala Anita.

»Vse. Ostalo sem zapisal.«

»Neverjetne so te vaše zgodbe. Tudi zanimive niso kdo ve kako.«

»Vse, kar vam pripovedujem, ni resnično.«

»Kje je potem resnica?«

»Resnica ste vi, zame. Ne recite mi več huligan. Vaš prijatelj sem. Zgodbe sem vam povedal. Mi zdaj verjamete?«

»Verjela sem vam že, ko ste vstopili.«

»Mi verjamete? Mi zaupate?«

»Da!«

»Boste igrali na moje strune?«

»Ne znam igrati.«

»Nočete.«

»Morda.«

»Kolikokrat vas bom moral prositi?«

»Ničkrat, nešteto krat.«

»Končnost je blizu. V tej hiši ne boste več dolgo živeli. Podrli jo bodo. Drevesa bodo posekali. Kaj boste potem?«

»Skromnost mi ni tuja.«

»Ljudi ne presoimate po besedah. Hočete vedeti, da sem sit tavanja in kolovratenja? Pristanete na to možnost?«

»Bojim se vaših besed.«

»Zdi se mi, da še nisem srečal nikogar, ki bi bil bolj visoko v oblakih kot vi. To sem vam moral povedati. Zdaj pa si bom skuhal večerjo.«

Odšel je v kuhinjo. Zdelo se ji je samoumevno.

Sanjam? Se mi blede? Imam prikazni? Sem podhranjena? Bujna fantazija? Kitara? Kaj sem? S katerega neba? Igralka? Kdo se z mano poigrava? Naj se smejem? Jokam? Bežim? Kdo je mladi coprnik? Je on zmešan? Je... Me hoče zastrupiti? Ubiti? Posiliti? Me hoče osmešiti?

Pregledovala je skice in napise nagrobnikov. Klančnik, Stubej, Mojca. In zraven mlad mil obrazek. Venčni lovorovi listi. Falarji. Profili.

»Ste se vrnili na zemljo? Večerja je pripravljena.«

»Hvala. Pojedla bom, četudi je strupena.«

»Bova jedla z istega krožnika?«

»Mislim, da bom potem vse izbruhala.«

»Boste bolj trdno na zemlji. To vas bo ozdravilo.«

»Genialni ste. Toda nisem bolna.«

»Raskavi ste. Igrate neverjetno tragično vlogo. V stilu N O. Ne bom vas mehčal. Kupil vas bom. Spreobrnil. V nobenega boga ne verjamete. V nobenega človeka razen v mrtvece. Sicer se boste pogreznili in propadli. Veste, kdo je pred vami prebival v tej bajti? Zakaj jo bodo podrli?«

»Ne. Zakaj bi moralo biti važno?«

»Na podstrešju sem našel tale pisma. In fotografije.«

»Stikate po podstrešjih.«

»Iščem nekaj, kar bi odgnalo zle duhove.«

»Torej ste vi pri prikaznih.«

»Tu je živela Katja. Jo poznate? Ste jo kdaj videli?«

»Ne!«

»Poznal sem jo in tudi tistega, ki se je z njo iz usmiljena poročil.«

»Ne!«

»Poglejte ta presrečni objem ob morju! Rekel bi, da je zgodba zanimivejša od Karantanije.«

»Bujno fantazijo imate. Hotela sem vam še prej omeniti.«

»Mladi potepuhi imajo vedno živo domišljijo. Kondenziramo tisto, kar morajo sicer ljudje žrtvivati, da se preživljajo. To je naša dolžnost. Zdaj pa lahko greste bruhat. Pojedli ste vse.«

»Prosila bi vas, da me ne mehčate. Imam veliko razlogov za to. Ne smem vas zagreniti. To morate vedeti.«

»Na tej je Katja v vsej svoji lepoti. Bohotna. Zagotovo takrat, ko so tedni imeli okus po medu. Zenice so se ji razširile. Od nekakšne sreče. Mislila je, da se je našla. Toda Katja se je motila.«

»Zakaj?«

»Ženska se nikoli ne sme spraviti z nekom, ki se je usmili. S tem se oba ponižata.«

»Torej bi bilo najbolje, da bi sklenila platonsko zvezo?«

»Ki bi bila v vsakem primeru obsojena na izničenje.«

»Je usodno?«

»Katja se ni tako odločila. Hotela je imeti družino. Morala pa bi vsaj pristati na ponižnost in usmiljenje. Verjetno je bila zato preneumna. Ni pravočasno dojela. On pa se je zatreskal. In jo je, kot se najpogosteje primeri, začel posnemati. Posnemal je njeno preteklost.«

»Ste njo poznali?«

»Da. In ljubil. Tu sem jo našel samo slučajno.«

»Tudi mene ste našli povsem slučajno.«

»Vi niste ona.«

»Bila sem.«

»Vi ste na slabšem. Nikogar niste tako ljubili, nikoli ne boste tako srečni. Prekleto neumno so vas zapeljali.«

»In me hočejo prekleto neumno izpeljati. Ne bom se maščevala. Odtujila sem se. Mislim, da grem zdaj, po večerji, lahko na obisk k svojim stanodajalcem.«

»Bežite?«

»Da!«

»Čakal vas bom. In če pridete zjutraj, vas bo na mizi pričakal najokusnejši zajtrk. In vrtnice.«

»Ki jih boste nabrali za sosednimi plotovi.«

»Napravil vam jih bom iz papirja.«

»Kdo ste?«

»Huligan s kitaro in dolgimi lasmi. Barvam si oči, trepalnice in rad živim. Umrl bom za domovino. Ste boljši od mene?«

»Sem.«

»Pišete potopise, za katere se baje vsi pulijo. Bojite se ljubezni. Se bolj vas je strah ljudi. Ljubite samoto. Živite v oblakih. Jaz pa bom ta trenutek, ko boste odšli, klofnil na tla.«

»Tia so čista. Pometla sem jih, preden ste prišli.«

»In ste celo slutili, da bom prišel.«

»Zakaj je bila Katja nesrečna?«

»Dedec jo je mučil. Pulil ji je lase in tako naprej.«

»Kako to veste?«

»Iz pisem.«

»Izdajalske črke.«

»Črna kronika je to.«

»Kako se je končalo?«

»Odpotovala je neznanokam. Morda pod drugim imenom. Niste našli nič njenega?«

»Parfume.«

»Te vam je utegnila nastaviti gospa.«

»Bili so stari.«

»Morda pa Katja tu niti ni živel in je slučajno samo slika, ki ji je podobna.«

»Grem. Lahko noč. Ne zaklepajte se! Kmalu se vrnem.«

(Dalje prihodnjič)

PISMO Z NEKDANJEGA PEKLENSKEGA OTOKA

Lipari, septembra 1970

Dragi prijatelj,

še vedno poplava sonca na to ožgano zemljo, ki pol leta ne vidi kapljice dežja v veliko zadovoljstvo severnjakov, zlasti severnjakinj, ki bi se rade vrnile domov z afriško obarvano poltjo, medtem ko se domačini previdno umikajo v senco. Kot monstrum se dviga vse naokoli preteklost, ko je otok služil varnostnim oblastem, da so semkaj natlačile v prisilno bivališče od vsepovsod kriminalce. Le-ti so se v nemoči klali med seboj, vtem ko je fašistična diktatura od leta 1926 dalje zaman upala, da se bo to nadaljevalo s političnimi sovražniki. Še preden je glavni krivec za nastop fašizma, kralj Viktor Emanuel III. podpisal odlok za uvedbo smrtne kazni (25.11.1926), ki jo je bila demokratična Italija že odpravila; še preden je izšel zakon, ki je ustoličil režimsko sodišče z vsemi pravnimi posledicami za zaščito fašistične diktature (1), vedno v imenu kralja, po vojni z Abesinijo pa še cesarja; še preden je bil objavljen zakon za policijske ukrepe proti nasprotnikom fašizma, katere niso škvadristi pod zaščito oborožene policije, kraljevih straž in karabinjerjev utegnili spraviti s sveta — so se politični preganjanci iz vse Italije znašli na tem in na številnih drugih otokih. Zgovorno o vsem tem berem v knjigi, ki jo je v skrčeni obliki

---

(1) Tribunale Speciale per la Difesa dello Stato.

napisal Emilio Lussu in nosi naslov »Marcia su Roma e dintorni«. Res je škoda, da nimamo slovenskega prevoda.

Ko sem se spuščal po strmem, deloma v obzidje grada vključenem klancu, kjer se pot sprosti v zelo razsežen trg, se je pred mano pojavila slika, ki se mi je pred štiridesetimi leti vtisnila v spomin in ki me opozarja na strahote diktature, kot opozarjajo še v strašnejši obliki, nemški krematoriji.

15. januarja lani je preteklo štirideset let po tragični smrti Istrana iz Novakov pri Pazinu, Josipa Filipiča. Rad bi se motil, toda njegovega imena v vsej povojni bolj ali manj pristni, pa tudi izmišljeni publicistiki nisem izsledil. Zadnje čase smo dobili domovinsko pravico v tisku matične domovine za dogodke, ki gredo v stoletno preteklost. Kako je mogoče, da smo na naše žrtve iz dobe nastanka fašizma pozabili, mi je uganka. Ni mi uganka, zakaj so postale naše bazoviške žrtve predmet komunistične politične špekulacije, toda o slovanskih mučenikih, zlasti ko gre za levičarsko usmerjene Slovence, bi se pa le lahko povedala beseda. Čeprav naša pozorna matična domovina vaše revije »za književnost in kulturo« ne mara, je vendar dobro, če vsaj naša zamejska mladina spozna tudi preproste like Slovencev in Hrvatov, ki so žrtvovali to, kar je za vsakogar najdragocenejše: življenje.

Kot pravi Istran ne samo po očetu Antonu, temveč tudi po materi Ani, rojeni Karapič, je Josip Filipič podejstvoval uporniški duh proti zatiralcem ljudi in narodov. Nič manj ni sovražil fašizma kot prej avstrijsko oblast, pred katero je prebegnil v Italijo, ko je počilo v Sarajevu in bi bil on moral v vojaški suknji na fronto v obrambo tiste monarhije, kateri je Principov strel v predstolonslednika zazibal navček.

Za iste ideale smo po vojni našli Filipiča v skupini ljudi, ki se ni bala lopniti, kjer se je le dalo, po tržaških črnosrajčnikih; po tistih, katerim je načeloval Giunta, ki se ni sramoval ubirati bahaških samospevov za vsak podvig na škodo tržaških Slovencev, katerim je upepeljal

kulturni center in uničil nešteto kulturnih društev. In to v imenu ne vem zakaj tako opevane civilizacije.

Nič čudno tedaj, da je Filipiča tržaška kvestura večkrat zgrabila, mu premetala bivališče in ga tako spravila ob zaposlitev, s katero se je preživljal. Kateri dei odajalec pa si je želel imeti na grbi policijo, ki je stikala za antifašisti! Bi se ne hotelo drugega v za gospodarstvo kaotičnem času, ki se je začel z vojno in se stopnjeval do svetovne krize!

Filipič se je zato preživljal, kot se reče, iz rok v usta do aretacije. Preživel je nekaj mesecev v zaporu in nekega dne se je znašel pred posebno komisijo za zaščito režima. Imenovala se je Commissione Provinciale. Bila je to mogočna ustanova, kateri je bila poverjena ustrahovalna oblast. Kraljevi zakon od 6. do 16. oktobra 1926 o javni varnosti s svojimi 229 členi in s še obsežnejšim zakonom o postopku, je poskrbel za izvedbo najkrivičnejših obsodb, pri katerih je imel edino zveličavno besedo kvestor in pri katerih ni bila niti potrebna osebna prisotnost, kot se je pripetilo tudi meni leta 1928.

To zloglasno komisijo so sestavljali: prefekt, državni tožilec, kvestor, pokrajinski poveljnik karabinjerjev in višji oficir fašistične milice.(2)

O tem, kako naj se razdeli odgovornost za zločine, ki so jih te komisije delale — bodisi ker so odganjali v nezdrava področja bolne ljudi, bodisi ker so taki ljudje v nezdravih krajih tudi umirali bodisi ker je marsikdo podlegel v konfinacijskih kolonijah trpinčenju ali pretepanju bodisi, ker so marsikomu živci odpovedali in se je obesil, da ne govorimo o vseh tistih, ki so zaradi trdih konfinacijskih pogojev prinesli domov do skrajnosti zrahljano zdravje — bi se moralo še govoriti.

Fašistična Italija se res ne more postavljati z institucijami, kakršne so v nacistični Nemčiji preizkusili tudi

---

(2) MVSN: Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale.

Slovenci, toda davno pred nacizmom smo imeli v Italiji ustanove, ki so svoje diabolične metode lahko nekaznivo preskuševale. Takrat nacizem še ni bil na oblasti. OVRA pa že. In OVRA je bila vključena v notranje ministrstvo fašistične vlade, nad katero je blestela zlata kraljeva krona.

Večina konfinirancev je stanovala v velikih prostorih na gradu. Pač neke vrste kasarniško življenje, saj so bile tudi postelje vojaške. Naši fantje - vojaki so jih dobro poznali. Ogrodje je bilo železno, na škarje narejeno, ko si to odprl, se je vrhnje platno nategnilo. Priporniška je bila slamnjača, priporniške rjuhe in priporniške odeje. Hrane nisi dobival, pač pa so ti dajali miloščino. Skraja deset lir, od leta 1930 dalje pa le polovico tega, da si laže za lakoto umiral, če nisi imel domače pomoči.

Filipič je bil mehanik in dovolili so mu, da je v neki kleti odprl delavnico. Saj si je pomagal na ta način, da si je kupal zdravila, kajti dolga ječa in nečloveško potovanje so mu zrahljali zdravje. Podnebje je seveda negativno vplivalo na potek zdravljenja. Kljub temu niso Filipiču nikoli dovolili, da bi se z gradu preselil v mesto Življenje v kasarniški skupnosti, kjer je bilo treba v zimskih mesecih prebiti kar dvanajst zaporednih ur tudi mu ni bilo v prid, kajti podhranjene konfinirance je zeblo in so zato okna le raje zapirali. Kdo bi se jim čudil!

Prišel sem to pismo s spominom na strahote nekega liparskega večera, ko je znenada počil puškin strel nekje ob mejni črti. Temu strelu so sledili drugi, vedno ob meji, nato je bilo slišati streljanje na gradu. Pokalo je kot na fronti in nihče ni vedel, kaj je. Mi smo se ob tisti uri še sprehajali. Čudne slutnje so se nas polastile, kajti provokacije miličnikov so se vrstile vedno bolj pogosto že vse od poletja sem, in tisti večer se je gotovo pripravljajl pogrom, kakršne je poznala Italija od nastanka fašizma dalje, zlasti za volitve leta 1924. Ko so začele regljati tudi strojnice, pa je že kazalo, da bo nekaj nenavadnega. V hipu se je razširila parola: ne reagirati na provokacije in takoj

domov. Toda preden smo se zavedli, so bile tolpe miličnikov že med nami.

Težko bi prikazal v pravi luči ozračje, v katerem smo takrat živeli na Lipari. V Rimu samem fašisti niso nikoli čutili oblasti trdno v rokah. Vojska ni sledila s simpatijo novemu pokretu. Preveč kriminalcev je bilo na najvišjih položajih stranke, prevelike krivice so se dogajale bivšim bojevnikom in celo generali so občutili strankin pritisk. General Luigi Capello je dokaz, da ni vsa vojska odobrvala kraljeve naklonjenosti do fašizma. Posebno sodišče mu je aprila 1927 leta naložilo trideset let. Leta 1929 je sicer vlada dosegla s Sveto stolico sporazum in s tem dobila pristanek politične narave s strani najvišjega italijanskega klera, se pravi Cerkve v celoti. Res je tudi, da so temu sporazumu sledile politične volitve v poslansko zbornico. (Senatorje je takrat imenoval kralj.) Pri teh volitvah je šlo samo za izjavo »da« ali »ne« in je bilo kljub tajnosti glasu urejeno tako, da opozicija ni imela vpogleda v skrutinatorsko delo in je bila lista ena sama. Poleg tega pa je vsako volišče lahko ugotovilo, kdo je volil z »ne«. Tako je stranka požela osem in pol milijona glasov. Le 136.000 je bilo negativnih. Toda Mussoliniju so razni dogodki dali mnogo misliti. Razmislil je, da je treba narod nenehno strahovati. Insceniral je v Pulju politični proces, na katerem so izrekli smrtno obsodbo za Vladimira Gortana, njegovim štirim tovarišem pa so dosodili po 30 let robije, kar je pomenilo po tri leta stroge izolacije v samici. Smrtno obsodbo so izvršili kot znano, 17. oktobra 1929 ob šestih zjutraj in jo razglasili po vseh občinah in v vseh časopisih. Enajst dni pozneje, na dan sedme obletnice »Marcie su Roma« je strahovanje podkrepil v svojem priložnostnem govoru z besedami: »Fašistična revolucija ima po sedmih letih še pogum pognati iz svojih mušket svinec v hrbet izdajavcem domovine«. Kaj drugega če ne izraz strahu pred nejasno opozicijo je bilo tako strahovanje? Toda narod tega ni slišal, tako kot bi moral, in črnosrajčniki so imeli za potrebno nastopati z

največjo brezobzirnostjo, saj so vedeli, da za zločine na račun antifašistov — in Slovenci smo bili kar v veliki večini to — ni bilo treba dajati nikakega odgovora.

Josipu Filipiču je komisija darovala pet let prisilnega bivanja v koloniji in ministrstvo ga je poslalo na otok Lipari. (3)

Današnjemu potniku, ki sede na letalo in se v nekaj urah znajde na Siciliji, niti na misel ne pride, da je za tisto pot v takih razmerah, v kakršnih je potoval Filipič in nešteto Slovencev, bilo potrebnih kakih štirideset dni. Po lastnih izkušnjah vem, da niso delali razlik med političnimi in kriminalci, da pa ni bilo razlike med obsojenci na dosmrtno ječo in nami konfiniranci, tudi lahko trdim. Vedno imaš lisice na rokah, vedno verigo od enega do drugega potujočega izvrženca človeške družbe, vedno so potujoče vrste v koloni povezane med seboj z verigami. Skratka Sibirija carske Rusije, in kdo ve, če ne tudi sedanjega komunističnega raja Sovjetske zveze, kamor tudi vlačijo režimu nepovoljne elemente. Saj jih tudi ni malo!

Nekega dne se je naš sorojak pa le znašel na Lipari. Površina kolonije ni točno sovpadala s površino mesteca na južni obali otoka istega imena, kamor se pripelješ mimo otoka Vulcano, ki je še od časa do časa pomalem aktiven. Dosti manjša je bila. Toda po pobegu Carla Rossellija, Emilia Lussuja in Fausta Nittija se je površina od prvotnega kvadratnega kilometra izdatno skrčila za vso obalo Marine Lunghe, za vse vzpetine in mesta, in vse obale, tako da lahko govorimo že kar o zaporu. Lussu ne pretirava, ko govori o «nekaj stotinah kvadratnih metrov prostora». Ob meji kolonije so bile postavljene straže avtonomnega odreda fašistične milice. Oboroženi so bili s puško, bajonetom in bombami. Varnostni organi so bili še policija, karabinjerji in financa. Policija je imela tudi motorne čolne in lažjo vojno edinico z malim topom na

---

(3) Lipari je eden izmed Eolskih otokov v Tirenskem morju.

krovu proti morebitnim pobegom tipa Rosselli - Lussu - Nitti. Miličnikov je bilo za okoli pet sto za kakih pet sto konfinirancev. Z drugo besedo vsak je imel svojega, da ne govorimo o ostalih biričih.

Pa še nekaj je begalo črnega mogotca. Nekaj dni po njegovem »drznem govoru« so v Parizu osnovali antifašistično zvezo »Giustizia e libertà«. To je bil zdaj skupen nastop politikov, od republikancev do socialistav. In nova organizacija je takoj začela s svojim delovanjem. Prodirala je čez mejo v domovino, prodirala s propagando v svet, kot je bila pač parola »uprimo se, da vstanemo«. In kdo so bili pobudniki? Poleg Cianche, Fachinettija, Rossettija, Tarchianija in drugih tudi vsi trije pribežniki z Lipari: Lussu, Nitti in Rosselli. Pa ga imaš tu Lipari! Maščevati se bo treba in ustrahovati emigracijo v Parizu na račun konfinirancev. Majhen človek dela vedno večjo politiko. Je pač tako. Kdo bolje od nas Slovencev pod Italijo je razumel patriotičnost in idealizem italijanskih emigrantov v Parizu! Zato smo mi Slovenci prenesli reagente in formulo za simpatično črnilo z Lipari v Pariz, zato smo mi Slovenci navezali stike z Milanom, ko so se z Lipari vrnilo italijanski tovariši, zato smo mi Slovenci pomagali marsikateremu antifašistu po naših kanalih v Jugoslavijo, od koder ni bilo težko priti v Francijo.

Ker je že prvi svinec posebnega sodišča okusila jugoslovska narodna manjšina leta 1929 in ker so si kar sledili procesi pred posebnim sodiščem vse tisto leto in ker so v letu 1929 aretirali večje število Goričanov in z ustrahovalno politiko niso imeli namena prenehati, se ne smemo čuditi, da je mladina na Tržaškem in tudi na Goriškem tisto leto nadaljevala s terorističnim delovanjem. Kako naj gleda mirno na odpravo vseh z veliko težavo pod Avstrijo pridobljenih političnih in gospodarskih pravic in na odpravo vsake trohice svobode? To vse je delalo težave fašizmu. Odražale so se v postopnem šikaniranju ljudi, ki niso sodelovali s stranko.

Pravi termometer njihove nemoči in jeze so bile kolonije na otokih Lipari, Ponza in Tremiti. Izbruhi so bili pogosti. Tudi tisti večer je bilo tako. Naval miličniških obsedencev, ki so zdrveli z gradu, je sodil sam senjor, poveljnik postojanke, čigar običajna zabava je bila udrihanje z jahalnim bičem po glavah konfinirancev.

Ni bilo kam bežati. Bili so s puškinimi kopiti. Marsikdo se je vrgel na tla ob prvem udarcu, toda Filipiču, Slovaneu in še komunistu povrh, je bilo treba pokazati že malo trše. In padalo je, kamor je prišlo. Udarca za udarcem ga je zrušil.

Drhali se je mudilo dalje po ulici Garibaldi na Tomparozzo, kjer je bilo vedno gosto konfinirancev, na srečo niso našli več nikogar.

S tal so se pobrali potolčeni tovariši; le eden se ni: Filipič. Prijatelji so ga odnesli na grad. Bolje bi bilo, če bi ga bili miličniki potolkli do smrti. Tako je trpel še dolge tri tedne. 15. januarja 1930 je umrl za notranjimi poškodbami v navadni konfinacijski bolniški sobi. Rešili bi ga bili lahko, če bi ga bili poslali v bolnišnico v Messino. Toda ali bi se bilo izplačalo toliko dela za Hrvata in še komunisto po vrhu.

Emilio Lussu piše v že omenjeni knjigi: »Deportiranca Josipa Filipiča, Slovana iz Novakov v Istri, so tako pretepli, da so ga umorili. Njegova krivda je bila ta, da se je izjavil za Slovana.«

Filipiča smo pokopali že isti dan. Pogreb je bil tiha antifašistična manifestacija z mnogimi venci in z mnogo cvetja.

Dobro leto nato smo položili v grob še enega Slovenca, spet žrtev fašizma. (Ob obletnici se ga bom spomnil s prispevkom za Zaliv.) Toda pri tem pogrebu so bile razmere na Lipari že take, da je bil sprevod prepovedan. Filipiču smo izkazali vsaj poslednjo čast, ki gre iskrenemu tovarišu brez razlike na narodnost in politično pričanje.

Za zaključek temu strahotnemu podoživljanju dogodkov pred štirimi desetletji sem stopil na pokopališče. Nikjer znamenja, nikjer napisa, da je na tistem polju žalosti pokopan katerikoli mučenik iz dobe fašizma. Kaj bi bili nevarni tudi mrtvaki? Da, tudi mrtveci. Imam prijatelja na Lipari, ki mi je znal odpreti vrata frančiškanskega samostana, kateremu je poverjena služba mrliških knjižb. Vljudnosti dveh patrov se imam zahvaliti, da sem pogledal v knjigo tistega časa in ugotovil kraj prvotnega pokopa pa tudi pripis, da so pred razpadom fašizma ostanke prenesli v skupno grobišče. Takole, zdaj pa le išči in dokazuj, kakšen je bil njihov konec.

S takim občutjem in z neublaženo ihto v srcu se moraš zamisliti v žalostno usodo naše tolikokrat prebičane domovine.

S prijateljskim pozdravom

Slavko Tuta

V petek 26. marca 1971 bi se bil moral zagovarjati pred celovškim okrajnim sodiščem srednješolec

BORUT MARJAN ŠTURM

ker da je menda pripisal nemškemu krajevnemu imenu slovensko ime. Zaradi protestov na Koroškem, na Dunaju (slovenski študentje) in v Ljubljani (študentje) so razpravo odložili. »Zaliv« izraža svojo solidarnost z Borutom Marjanom Šturmom in mu zagotavlja, da bo seznanil evropsko javnost z njegovim primerom, če avstrijske oblasti ne bodo ukinile kazenskega postopka in nadaljevale v tem pravcu, namesto da bi izpolnile 7. člen državne pogodbe.

MOJ BRAT

JANKO VOJKO

Po vrnitvi iz internacije poleti leta 1944. je bil moj oče izvoljen za predsednika šembiškega NOO. Moram reči, da se je kar potrudil, kdor se je pri nas ukvarjal z nelepim poslom uvajanja, kajti štirinajst dni po izvolitvi je bil oče že klican na zasliševanje na nemško komando v Vipavo. Imel je na razpolago dve alternativni: da se javi na nemški ukaz in tako tvega aretacijo in še marsikaj drugega, ali da se umakne v ilegalo in s tem izpostavi družino nemškim represalijam. Kljub temu, da je moral dve leti presedati v ušivih laških zaporih in internacijah, se je moj oče odločil, da gre v Vipavo. Tisti dan ni bilo odgovornega nemškega častnika, zato se je moral vrniti naslednjega dne. Oče je odklonil tolmača (prepričan je, da je to bilo zanj odločilno) in zasliševanje se je začelo. No, nemška komanda je bila točno obveščena o očetovi vrnitvi iz internacije in o takojšnji izvolitvi za predsednika NOO v Šembidu. Ne da bi niti za trenutek okleval, je oče priznal, da je obvestilo, ki ga imajo, resnično. Oberleutnant Pfeifer, neki Berlinčan, ki ni lajal nanj, ampak se je vedel spodobno (je bila to samo taktika? Oče misli, da ne, da je bilo v resnici še nekaj človeškega v njem), mu je tedaj postavil prvi predlog: »Ali bi pristali, da bi ga Nemci imenovali za župana v Šembidu?« Oče se je samo nasmehnil in odgovoril, da ne. Če je eno, pač ne more postati drugo. Drugi predlog je bil: »Če ga je partizanska oblast postavila za predsednika in zaradi tega ne more postati njihov župan, naj pristane, da bo postal njihov tajni zaupnik.« Tudi tokrat se ni oče prav nič pomišljal in je takoj odgovoril, da tudi tega ne

more sprejeti. Rekel je: »Še nikoli nisem bil ovaduh in tudi zdaj, na stara leta ne bom, ker je to sramotni posel.« In tako mu je oberleutnant Pfeifer postavil še tretji predlog: »Če ne morete sprejeti niti prvega niti drugega predloga, pa vsaj obljubite, da boste ostali nevtralni.« »To vam pa lahko obljubim,« je odgovoril oče. In niso ga več zadrževali. Ko je bil nekaj dni pozneje po opravkih v Vipavi, je srečal barona Masburga, obubožanega plemiča, ki je živel v Vipavi. Ta mu je povedal, da je govoril z oberleunantom Pfeiferjem, ki mu je zaupal, da so mu bili očetovi odgovori zelo všeč in da bi tudi sam ravnal tako.

Kdo od fanatičnih partijskih idealistov, bo sedaj zagnal hrup, češ da moj oče ni ravnal prav, ker je odgovoril na vabilo nemške komande. Kdo drug bo o meni rekel, da sem sumljiva osebnost, ker prikazujem Nemce v simpatični luči. No, a čeprav je bil odnos Nemcev do očeta tak, kot sem opisala, to ne izključuje dejstva, da so bili Nemci večinoma nečloveški in da niso poznali nobenega usmiljenja do naših ljudi. O nas Premrlovih so vedeli, da so nam Italijani zažgali hišo in uničili gospodarstvo. Mogoče so se zato, ker so Lahe zaničevali, hoteli pokazati velikodušne do očeta? Mogoče pa je imel oče samo srečo in je naletel na človeka, ki je spoštoval pogum in odkrito besedo. Vsekakor pa je to, da se je oče kot nekdanji avstrijski vojak pogovarjal v gladki nemščini, vplivalo na potek pogovora.

Tisto poletje in jesen so Nemci dvakrat vdrli v našo hišo. Povedala sem že, da smo stanovali v občinski hiši, nekdanji razkošni Kodretovi vili, ki je bila izven vasi na majhni vzpetini v bližini Živcevega gradiča v Podbrjajah. Kodre, tržaški bančnik, doma iz Šembida, si je dal zgraditi razkošen dom v domačem kraju. Doma so pravili, da so naši ljudje nalagali denar v njegovo banko, a po prvi svetovni vojni je Kodretova banka propadla, naši ljudje, naše služkinje pa so bile ob težko prihranjen denar. Kodre in njegova družina pa da so se umaknili v Ameriko ali na Havajske otoke. No, to nekdanj razkošno, a sedaj docela izropano in deloma uničeno stavbo nam je dal Šembiški NOO na razpolago. Jaz sem

bila navdušena nad njo, zaradi krasnega razgleda, samote in tistih velikih, praznih soban, v katerih je odmevalo, da je bilo veselje. Ko je burja razsajala po naši dolini, je tako presunljivo tulilo po hiši, tako se je burja podila iz sobe v sobo, tresla vrata in škripala s polomljenimi polknicami, da nas je vse pregnala na velikanski zidani štedilnik v kotu kuhinje. Da, na štedilnik smo zlezli, da bi se malo ogreli, a tudi tam je od vsepovsod pihalo.

Nekega dne je moja sestra Božena s polnim razmahom in razsežnostjo prepevala arijo iz italijanske opere. Kar na lepem je bila hiša polna Nemcev. Zahtevali so radioaparata, ki je bilo v vojnem času sumljiva naprava za sovražno propagando. Mama jim je mirno odgovorila, da ga nimamo, a oni so ji posmehljivo rekli, da od kje neki je pa potem prihajalo lepo petje? Smehljaje se je mama pokazala na Boženo, ki je stala zraven mene vsa zardela od razburjenja in jeze, zaradi takega vdiranja v naš dom. Odkar je kot mala deklica prebolela davico, je bila strašno vzkipljiva. Nemci so pozorno in radovedno gledali sedemnajstletno dekle z debelimi kitami, nakar so rekli mami, da naj jim pokaže sobe. Mirno so šli iz sobe v sobo. Bilo jih je osem, sob namreč, medve sva pa stali na prostranem hodniku in jih spremljali z ne ravno prijaznimi očmi. Nazadnje so še pogledali v najino sobo, ki je bila zadnja na koncu hodnika zraven stranskega vhoda. Tu so malo dlje postali in poželjivo vlekli v nosnice prijetni sladki vonj poletnih jabolk, ki so bila lepo zložena vrhu velike trodelne omare. V omari so bili nekoč pisarniški občinski akti, jaz sem jo pa lepo uredila za obleko in perilo, a na vrhu so kraljevala pisana jabolka z našega Vinčiča. Nemci se niso ničesar dotaknili, pozdravili so in odšli, a še preden smo se me tri v kuhinji oddahnile, je stal na kuhinjskem pragu mlad nemški vojak, na nežnem licu mu je poganjal prvi puh. Vljudno je prosil za nekaj jabolk, mama pa je takoj odšla v najino sobo in mu jih dala, kolikor si jih je lahko natlačil v žepe in kapo. Nobenega plačila ni hotela in oni se ji je ganjeno zahvaljeval. Ko se je vrnila v kuhinjo, sem se jaz ogorčeno pognala proti

nji: Mama, Nemcu ste dali jabolka!« »Da,« je rekla, »nisem mogla drugače, ko pa je tako lepo prosil. Tolaži me misel, da tudi mojim otrokom, ko so zdoma, če tako lepo prosijo, tuje matere ne bodo odrekle nekaj jabolk ali česa drugega.« Osramočena sem jo gledala in nič ji nisem znala odgovoriti; vrnila sem se v sobo, da se prepričam, če sta še tam na omari tisti dve najlepši in najdebelejši jabolki, ki sta čakali, da ju ponese bolnemu partizanu, ki se je zdravil v vasici nad našo dolino. Ko sem ga šla včasih obiskat in sem sedela na robu njegove postelje, sem ga vedno šaljivo nežno imenovala Riharda Levjesrčnega. Nekaj na njem me je spominjalo na junaškega Črnega viteza iz Ivanhoeja. Zdelo se mi je, ko sem gledala njegov blede obraz, katerega belina se je kosala z belino rjuh, da je potrebno mnogo več poguma, da tako mirno ležiš, ko so nemške čete tako blizu, kakor ga je bilo treba Rihardu Levjesrčnemu sredi bojnega meteža.

Drugič so Nemci vdrli k nam, ko je s podraške ceste pod našo hišo tovariš Medved streljal na kolono Nemcev, ki se je pomikala po glavni cesti. Oddal je rafal iz svoje brzostrelke in potem odhitel s kolesom v varno zavetje Podrage. Takoj za njegovim rafalom sta bila vhod in hodnik naše hiše razsvetljena od strelav, a nekaj trenutkov zatem so Nemci navalili v hišo z orožjem v rokah. Slaba bi nam bila predla, če bi bil kdo od njih ranjen ali ubit. Naša mati je flegmatično bitje, ni člana naše družine, ki ne bi že neštetokrat vzel na muho te njene lastnosti. A na Nemce so njeni mirni odgovori tako blagodejno vplivali, da so se hitro unesli. Pretaknili so vso hišo, a to so storili kar nekam spodobno. Ko jih je človek gledal, kako dostojno pregledujejo stanovanje, je s težavo in obenem z grozo pomislil, da se ti ljudje tako lahko spremenijo v divjake, ki zverinsko mučijo, morijo. Mislila sem na obešene na kostonjih v bližini cerkve v Vrhpolju jeseni leta 1943. Mlad nemški vojak, ki je tako lepo prosil mamó jabolk, mar ne bi, če bi mu ukazali, ne da bi samo za trenutek okleval, nataknil vrv okrog vratu obsojenega na smrt?

Samo enkrat sem doživela upor nemškega vojaka. Bilo je v Padovi v začetku leta 1944. Na povratku domov sem se tam ustavila, da bi spet videla prijateljico Jozi, ki se je tja zatekla po begu iz internacije. Nekoč smo se pozno zvečer vračali v na pol porušeno stanovanje v ulici Trieste, ko nas je ustavilo divje streljanje in vpitje Nemcev. Ljudje, ki so od daleč opazovali prizor, so nam povedali, da se je neki nemški vojak zatekel v stanovanje k dekletu in da noče več na fronto. Dovolj da mu je ubijanja. Seveda, so rekli ljudje, da se mu je zmešalo, a jaz sem tako vroče želela, da bi se vsem Nemcem tako zmešalo in da bi bilo vojne konec.

Jeseni leta 1944 mi je okrožni šolski nadzornik predlagal, da bi šla na učiteljski tečaj na osvobodeno ozemlje v Belo krajino. Sprva sem pristala in dogovorjeno je bilo, da bom dobila obvestilo za zvezo. A bolj kot se je bližal napovedani čas, bolj sem omahovala. Ni in ni se mi dalo zapustiti domačih in iti na dolgo in nevarno pot. Tudi sem si rekla, da bom lahko šla na tečaje kdajkoli pozneje, zdaj so pa učne moči, čeprav strokovno nepripravljene, potrebne doma na Primorskem.

Moja sestra Božena je bila zasanjana bitje, zaprto v svojem lastnem svetu in težko dostopno. Zdelo se je, da pozna neko svojo posebno resnico in da ji za vse drugo ni mar. V internaciji sem bila včasih nejevoljna nanjo, ker ji ni bilo prav nič do tega, da bi se zaposlila in tako malo prispevala k našemu gospodinjstvu. (Da bila bi naša kazen še hujša, nam niso dodelili podpore kot ostalim internirancem). Zatopila se je v branje, si dopisovala s prijateljicami, ki jih je pustila v zaporu v Krminu, a najraje je šla k stariim Francozinjam, kjer smo stanovali, in po cele ure igrala na klavir, v veliko veselje starih sester.

Ko se je vrnila iz internacije, se mi je zdelo prav, da bi tudi ona poučevala, posebno še, ker je imela za sabo že

dve leti učiteljišča in je bila strokovno mnogo bolje pripravljena kot jaz. Prigovarjala sem ji tudi zaradi tega, ker sem se bala, da bi ji po vojni delali težave, ker se ni vključila po svojih močeh in sposobnostih v NOB. Ona pa je samo molčala, me gledala z velikimi rjavimi očmi in premišljevala. Včasih sem obupavala, ker nisem mogla odkriti, o čem premišljuje, ali česa se boji. Morda jo je groza, da bi jo poslali poučevati daleč od doma, sem si mislila. Zato sem jo vprašala, če bi hotela poučevati v domačem kraju. Na to je takoj pristala. Šla sem k okrožnemu nadzorniku in mu predlagala, da bi sestra zaradi svoje mladosti in neizkušenosti poučevala v Šembidu, v zamejno pa bi šla jaz kamorkoli bodo odločili. Seveda je takoj pristal na to. In konec oktobra leta 1944 sem že dobila dekret za Podkraj, neprijazno vas sredi nanoških gozdov, za katero so mi povedali, da je sovražno razpoložena do OF in partizanov.

Pridno sem pričela odbirati knjige in druge potrebne stvari v velik nahrbtnik in čakala, da bi bilo vreme ugodno in bi šla lahko cez Nanos v Podkraj. Tisto jesen, kdo ve zakaj, je megla kar naprej pokrivala Nanos, in stari izkušeni gozdarji so me svarili, naj nikar ne hodim v gozd, ko je megla, saj se še oni, ki poznajo gozd kot lasten žep, izgubijo, ko jim manjka vsaka orientacija.

Seveda, lahko bi šla naokrog, skozi Vipavo — nemško postojanko, Vrhpolje in Sanabor, a bila sem obuta v gojzarje in imela sem težak nahrbtnik, zato je bila taka pot nevarna. (Vipavke so se bale obuti težke čevlje, ko so šle delat na polje, da bi jih Nemci ne zamenjali za partizanke ali aktivistke). Ne, nisem hotela tvegati, da bi me Nemci ustavili in sem čakala sonca. A ga ni hotelo biti in tako sem se naveličala čakanja in kljub megli odšla. Tolažila sem se, da mi bo pomagal Jankov kompas in njegova specialka. Šla sem na Nanos po najkrajši poti, po strmi stezi »čez konja,« in ko sem prišla na vrh do Strgarjeve požgane domačije, sem odložila težko breme in si malo oddahnila. Naravnala sem iglo na Podkraj in hitro šla naprej.

Mogoče sem hodila dve ali tri ure, ko sem nenadoma opazila, da se vrtim v krogu. Megla se je vlekla prav pri tleh in le debela smrek ob stezi je bilo videti iz nje. Ves čas je drobno, ledeno pršilo iz megle, a to me ni motilo, ker sem se potila zaradi hitre hoje in težkega bremena. A zdaj, ko sem ugotovila, da mi niti kompas niti specialka nista v pomoč, sem se potila še od strahu in tesnobe. Kolikokrat sva hodila z Jankom po Nanosu le s pomočjo kompasa in specialke, a mene ni nikoli zanimalo, kako se s temi stvarmi pravilno ravna. Hodila sem ob bratu, mu prepevala pesmi, katere bi se rad navadil, se jezila nad njegovim pomanjkanjem posluha (njegova šibka točka — kako lepo!) in edina moja skrb so bili temni oblaki, ki so kdaj pa kdaj zakrili sonce. Tedaj sem ga zaskrbljeno spraševala: »Janko, bo mar nevihta? Ne bi šla domov?« A on je odgovarjal: »Še sanja se mi ne, da bi šel domov.« Vedel je, kako me je groza, ko se v gorah vsipajo strele, in si je pošteno privoščil mene in moj strah. Zdaj, sredi goste megle, ko nisem vedela ne kod ne kam, mi je bilo žal zaradi nekdanje brezbriznosti, ker se nisem navadila, kako se uporablja kompas. Ko sem po eni uri pešačenja spet ugotovila, da sem prišla nazaj na prejšnje mesto, sem začela lomiti smrekove vejice in jih puščati za sabo. In kot da je uročeno: spet sem prišla na mesto, od koder sem odšla. Tedaj sem se odločila za drugo stezo. Nanoški gozd je tako prepleten s stezami in stezicami, da je ob lepem vremenu problem, kako najti pravo smer, v megli je pa gozd pravi labirint. Pozno popoldne sem se le znašla pri Strgarjevi domaciji, premočena od zunaj in znotraj, povrhu pa še pri kraju z močmi. Razen vrečke koruzne moke in stekleničke žganja za razkuževanje, nisem imela ničesar s seboj, saj je bilo že knjih in drugega dovolj, na Podkraju pa, sem upala, da me ne bodo pustili umreti od lakote. In prvič v svojem življenju sem pila žganje: tako je bilo dobro, kot bi zlivala olje na vneto rano. A to olje se mi je še prehitro maščevalo. Ko sem začela skakati po strmi stezi s skale na skalo, sem z grozo ugotovila, da so moja kolena mehka in da me ne držijo več. Tež-

ki nahrbtnik me je kar spodnašal in nekajkrat sem se le z naporom obdržala na skali. Ni mi preostalo drugega, kot da počakam, da mine odrevenelost, a zdaj mi je bilo lahko pri srcu, pa čeprav se je že spuščal mrak: pod menoj je bila moja dolina in nobena megla mi ni mogla prepričati da bi ne prišla domov.

Slabo, megleno vreme se je nadaljevalo, a jaz sem postajala iz dneva v dan bolj nestrpna. Nanoška megla me je pošteno preplašila, in kadar sem pomislila, da bi se lahko iz tiste sive, neprodorne stene kar naenkrat zasvetile divje, lačne volčje oči, me je bilo groza. Pa že raje tvegam, sem pomislila, pot skozi Vipavo, nemško in domobransko postojanko in skozi Vrhpolje, ki — kakor so pravili — je v veliki večini nenaklonjeno partizanom.

Mama mi je svetovala, naj dam gojzarje v nahrbtnik, a to se mi ni zdelo pаметno, predvsem zato, ker so jemali preveč prostora, potem pa zato, ker sem bila prepričana, da gojzarje na nogah mnogo lažje zagovarjam, kot pa če bi bili v nahrbtniku. In končno sem šla na svoje novo mesto, a dekret sem seveda pustila doma, da ga ne bi morala pogoltiti v primeru nevarnosti. Pa ne zaradi tega, ker bi se bala, da mi bo tisti košček papirja ostal na kronično praznem želodcu, bala sem se, da ne bi imela časa ne prilike, da bi se dokumenta rešila. Bolje, da imam samo nemško prepustnico, kjer je bilo zapisano, da sem učiteljica. Edino ta in nekaj sreče me lahko reši, če padem v roke Nemcem ali domobrancem. In z biciklom sem vozila po sredi ceste, ko sem šla skozi Vipavo, ker čim bolje me vidijo, tem manj sem sumljiva, sem si dopovedovala.

No, Vipava je bila za mano in jaz sem veselo vozila proti Vrhpolju. Nujhujše je šlo srečno mimo, samo kakšna izvidnica me je še lahko legitimirala tam okrog Vrhpolja, a ko bodo videli nemški pečat, bodo zadovoljni, saj Nemcem to tako imponira, sem se tolažila. In tako sem vozila mirno

in zbrano med prvimi vrhpoljskimi hišami, kot da grem na nedeljski izlet. Vse je bilo tiho, spokojno, le gruča paglavcev se je podila po cesti. Še bolje tako, sem si rekla, bom šla lažje neopazno mimo. A ko sem privozila do njih, so obstali in zapičili vame radovedne, nezaupljive poglede. Največji je s prstom kazal name in kričal: »Glejte, glejte fanta brez jajc.« Bog ve, kakšna igra je to, sem si mislila, a zdaj so vsi otroci posmehljivo vzklikali tiste besede in kazali s prstom name. Prav meni je bilo namenjeno žaljivo kričanje, in v hipu sem doumela: oblečena sem v hlačno krilo in to je kar se da sumljivo v času, ko hlače nosijo samo partizanke. Od ogorčenja sem zardela, a kot da ni nič, mirno vozila dalje mimo njih. A na lepem so utihnili, se nekaj dogovarjali in kot bi trenil so se razbežali po hišah. Oh, to potezo sem še predobro razumela in postalo mi je vroče. Kolikor sem mogla hitro sem poganjala kolo, zavila na desno, kjer se odcepi cesta proti Sanaboru, no vsaj upala sem, da je prava, in pri zadnji hiši skočila s kolesa, prosila naj mi obdržijo kolo in nahrbtnik, češ da se bom kmalu vrnila ponj. Seveda sem povedala, kdo in od kod sem. Z dvema torbama sem potem hitela v hrib, kolikor mi je pač dopuščalo razbijanje srca. Vsako toliko sem se s strahom ozrla, a vse je bilo mirno. (Rešil me je nahrbtnik, a to sem zvedela pozneje.

Nad Sanaborom sem se oddahnila: vedela sem, da jih ne bo več za menoj. A skrbelo me je, kaj bo z mojimi knjigami: ali mi jih bodo zaplenili? In kolo?

Na Podkraju sem se javila v hiši v začetku vasi, kot so mi naročili, povedala sem o begu iz Vrhpolja in o nezgodi z nahrbtnikom. Tovariš Mirko mi je obljubil, da bo šel on ponj, samo toliko bom morala počakati, da se bodo v Vrhpolju naveličali čakati name. Ko mi je čez nekaj dni prinesel nahrbtnik, mi je rekel, da sem imela srečo. Povedali so mu, da so nekaj minut, potem ko sem jaz odšla, vaški otroci pripeljali v hišo domobrance in gospodinja jim je takoj pokazala nahrbtnik. (Ko sem ga pustila, sem ji zagoto-

vila, da ni v njem nič takega, kar bi jo lahko spravilo v nevarnost)

Dolgo so listali po knjigah in zvezkih, presejali koruzno moko, otresli robčke in obrnili debele volnene nogavice, pretipali perilo in končno odšli praznih rok. Naslednje dni so prišli poizvedovat, če sem že prišla po svoje stvari, a ko me tudi tretji dan ni bilo, so me nehali čakati.

Ko sem se odpravljala na pot, sem pomislila na kup nevarnosti, a da mi bodo delali preglavice šolski otroci, ne tega nisem si pričakovala. Taki so bili vrhpoljski otroci (upam, da ne vsi), jeseni leta 1944. in vsakokrat, ko sem morala skozi Vrhpolje v zimi leta 1944-45, ker je bil Nanos zasnežen in neprehoden, sem s strahom pomislila na te obetajoče paglavce, ki navsezadnje niso bili niti toliko obsojanja vredni, ker so se pač ravnali po vzdušju in usmerjenosti, ki je vladala doma.

Ah, moji dragi šolarčki iz Manč-Lož, kako se mi je tožilo po vas! V približno enaki razdalji od Vipave so Lože-Manče na južni strani in Vrhpolje na severni, a kakšna je razlika: tam sem se čutila varno v krogu šolskih otrok, tukaj sem morala bežati pred njimi.

Podkraj — majhna gorska vasica, me ni prav nič prijazno sprejela. Že prvi dan sem čutila izza zaves, ko sem šla po cesti, radovedne in hkrati sovražne poglede. Pozneje, ko sem včasih šla malo po vasi in sem bila dobre volje, sem se tu pa tam nenadoma ozrla v zavešena okna, tedaj sem videla, kako so sence odskočile, kot bi jih moj pogled zalotil pri čem nedovoljenem. Najraje bi se na glas zasmejala ob tem vaškem prežanju na vsak moj korak.

Že takoj v začetku bivanja v Podkraju sem se šla predstaviti gospodu župniku. Povedala sem mu, kdo sem in od kod in da nameravam odpreti slovensko partizansko šolo v vasi. Rekla sem mu tudi, da če mu je tako prav, lahko poučuje verouk v šoli. Odgovoril mi je, da ima verouk v cerkvi in da bo tako tudi nadaljeval. Ko so se pa začele s poukom prve te-

žave, ker so mi nekatere matere izjavile, da v šolo, kamor ne stopi župnik, tudi one ne bodo pošiljale svojih otrok, sem šla zopet k njemu. Povedala sem mu, kaj pravijo matere, a on je spet odklonil mojo ponudbo: verouk bo, kot doslej, imel v cerkvi.

Vse to me ni preveč vznemirjalo, ker sem bila prepričana, da če bodo otroci radi hodili v šolo, bodo oni sami ugnali trmaste matere.

Moja velika sreča v Podkrajju je bila ta, da je bila oskrbnica šole dobra in prijazna ženska s kupom otrok. Njen mož, kakor večina mož v Podkrajju, je bil na delu v Nemčiji, žene so pa zato od Nemcev dobivale živilske nakaznice in hodile vsak mesec z majhnimi vozički v Gorico po aprovizacijo. Ta aprovizacija je bila za Podkrajčane nekaj tako dragocenega, da sem bila prepričana, da se tudi zaradi tega tako otepajo partizanske šole.

Kot sem že rekla, je bila oskrbnica dobra in uvidevna ženska. Res, če ne bi bilo nje, bi me lakota pregnala iz Podkrajja. Ne vem več, koliko sem ji dajala, da sem lahko dobila porcijo od njihovega skromnega obeda, vem pa, da sem za šolski material in za prehrano porabila vse svoje prihranke iz internacije in od prejšnjega šolskega leta, ko sem bila v Ložah-Mančah. V Ložah sem kosila pri Okarnovih in prijazna gospodinja mi je postregla kot težaku, in tudi porcije vina ni nikoli pozabila, pa čeprav sem se ga le poredkoma dotaknila. Da, na Podkrajju se mi je zdelo, da sem prišla iz obljubljenе dežele v puščavo, predvsem človeško puščavo, pa čeprav je bilo tudi tukaj nekaj tovariških src, a kaj, ko niso mogli delati čudežev: zdelo se mi je, da je njihov položaj v tako odklonilnem okolju mnogo težji od mojega. Podkraj je bila zame puščava, a tudi v puščavi so zelenice, in take zelenice kot tam nisem imela ne prej ne nikoli pozneje. Oskrbnica šole je imela stanovanje v šoli in tudi meni je dala sobico v pritličju šolskega poslopja. Ta mala, pravokotna sobica je bila pravi zimski vrt sredi mraza in visokega snega. Ker je šolska oskrbnica skrbela tudi za čiščenje cerkve, je imela v moji sobi spravljene lončke. Jaz sama

nisem imela nikoli kdove kako veliko veselja za negovanje cvetlic, a nepopisno sem bila vesela sredi zelenja in cvetja. Res, zdelo se mi je, da so me cvetlice dobrohotno sprejele in da bodo one edine moje toplo zavetje v mrzli vasi. Toplo zavetje, ker je morala biti sobica topla predvsem zaradi njih, a to je tudi meni prav prišlo. V toploti človek laže prenaša prazen želodec in mrzle poglede.

Na dan vpisovanja je prišlo otrok kot listja in trave. Njihove matere pa so me svarile, da s poukom tako in tako ne bo nič, češ da me bodo prav kmalu pregnali Nemci. Dokler me ne preženejo, bom pa le poskusila, sem smeje odgovarjala. Težave z materami in tehnične težave ničesar ni bilo na šoli: ne zvezkov ne črnila ne krede ne svinčnikov ne peres. Tudi otroci si niso mogli tega nabaviti, ker v vasi ni bilo nobene trgovine, in če sem hotela poučevati, sem jim morala vse to sama prskrbeti.

Oblekla sem hlače (imenitne hlače — sad barantanja: nekaj vretenc dobrega sukanca sem pri Vipavcih zamenjala za štiri pare italijanskih hlač. Bile so pobarvane v temno rjavo barvo, a barva ni povsod enako prišla in videlo se je razna nadstropja: pa kaj za to, sneg se ni prijemal grobega volnenega blaga), vzela nahrbtnik in šla v dolino. Kar počez sem gazila visoki sneg do Sanabora od tod pa po cesti naprej. Skozi Vrhpolje sem nalasč šla ob uri kosila, da bi bila bolj varna pred vaško mularijo: menda ja bodo tedaj vsi ob polni skledi. V Vipavi sem nakupila vse potrebno, a z živežem, ki mi ga je dala mama, se je nabralo blaga za dva velika nahrbtnika in še kaj več.

Sestro Boženo sem prosila, da bi mi nesla en nahrbtnik do mlina v grapi nad Sanaborom. Nič ni rekla, a vem, da ni šla rada na dolgo in nevarno pot. Po več kot štirih urah pešačenja s težkim bremenom je bila tako izmučena, da se mi je globoko smilila, pa ji kljub temu nisem smela dovoliti daljših odmorov, da bi se ne vračala v mraku domov v Šembid.

Vse mogoče vesele in neumne sem ji pripovedovala, da bi pozabila na trudnost in strah, a ona je samo vdano vlekla noge iz snega.

Ko sva končno zagledali mlin, sem ji rekla: »No, vidiš, pa sva le prišli, in ti se boš sedaj vrnila k mami: bodi vesela in reci mi kaj. Mene pa čaka še najnapornejši del poti in potem poučevanje v ti zagamani podkrajski vasi.« Samo trudno se mi je nasmehnila in mene je pekla vest ob misli, da se bo zdaj sama vračala skozi nevarno Vrhpolje in Vipavo.

V mlinu so vedeli, da sem Jankova sestra in so me vselej prijazno sprejeli. Ponudili so nama toplega čaja, in meni se je zdelo, da sem prerोजना. Božena je hitro spila, se poslovila in stekla v dolino. Da bi le srečno prišla domov, sem zdihovala, ko sem pozneje gazila sneg, ki mi je ponekod segal do pasu. Včasih mi je bilo, da bi kar ostala v snegu, naslonjena na težki nahrbtnik, pa me je mrz opominjal, naj nadaljujem strmo pot. Edina znamenja življenja na strmem zasneženem pobočju ob Sanabora do Podkrajja so bili sledovi živali.

Drugi dan mi je prijazni tovariš prinesel še sestrin nahrbtnik, in pričela sem s poukom.

Polno učilnico otrok sem imela, in to tako dopoldne kot popoldne. Radi so poslušali in sledili pouku, a kaj, ko je redkokdaj minil dan, ne da bi nas matere motile. Po tri, štiri včasih še več, so vdrle v razred s krikom: »Nemci grejo, bežite, bežite.« Pograbile so svoje otroke in že jih ni bilo več. Nekateri otroci so jim sledili, nekaj jih je ostalo, a pouka je bilo konec. Bila sem nemirna in se spraševala, ali je res ali ni. Pa tudi otrokom se ni dalo več mirno sedeti in tako sem jih poslala domov. Najbolj so se čudile podkrajске matere, ker jaz nisem bežala, a če bi začela bežati, bi to morala storiti skoraj sleherni dan. Vprašale so me, če se mar ne bojim Nemcev, a jaz sem jim odgovarjala, da jih bom kar počakala. No, če je tako, so rekle, naj mene kar umorijo, one pa da bodo svoje otroke le spravile na varno. Razumela sem, da me hočejo na vsak način prepoditi iz vasi, zato sem

sklenila, da se ne bom pustila begati od njihovih alarmov, in da bom vztrajala, dokler se ne bodo naveličale. Zatekla sem se v svojo sobico-zelenico, in nekaj pletla, dokler me ni tiktakanje igel pomirilo in sem se lahko lotila šolskih zadev.

(Nadaljevanje sledi)

O »VOJKOVIH STARŠIH«

TV-15 Glasilo Zveze združenj borcev Narodno osvobodilne vojne Slovenije 18.3.71, prinaša članek »Čudne obtožbe«, v katerem me njegov avtor, neki nič boljše imenovani C.Z., grdo napada zaradi navajanja govoric o smrti mojega brata.

Kar se te tiče, naj takoj v začetku povem, da bi moji starši sami odgovorili C. Z. zaradi pomilovanja o »ubogih Vojkovih starših, ki morajo sedaj po tolikih letih poslušati take verzije o smrti svojega sina!«, ko ne bi bili preponosni, da bi odgovarjali na tako nekulturno pisanje nekoga, ki se niti ne podpiše s polnim imenom. C. Z. moram povedati, da smo o taki verziji smrti mojega brata slišali že jeseni leta 1943, ko je bila cela družina v internaciji v Piemontu, le da so nam tedaj rekli, da je bil partizan, ki je na Janka streljal, Štajerec. Vsakdo si lahko predstavlja, kako nas je to zadelo, a vsi, ponavljam, vsi, smo iskali in želeli potrdila, da je novica neresnična. Pa nam ni bilo dano, da bi karkoli dognali, ker je že od samega konca vojne vaški odbor tako postopal z nami, da nam je to dalo misliti. (Če se hoče C. Z. o tem podrobneje prepričati, naj mi sporoči svoj naslov, in poslala mu bom kopijo svojega pisma Martinu Greifu - Rudiju, ki je imel lani v Šembidu (Podnansu) dva sestanka Zveze borcev, na katerih je spraševal, zakaj v svojih spominih imenujem nekatere svoje sovaščane »vaška svojat«. V tem pismu sem Martina Greifa tudi vprašala, zakaj Jankovi starši nimajo spomenice po sinu junaku kakor drugi starši.)

Ne glede na to, da prihaja C. Z. sedemindvajset let prepozno s svojo skrbjo za moje starše, naj povem, da sem novico o Jankovem soborcu I., ki naj bi iz zavisti do bratovih uspehov streljal nanj v akciji pri Idrijski Beli, zvedela od svojih staršev v Šembidu (Podnanosu). Ko se bo C. Z. peljal skozi moj rojstni kraj, naj se ustavi in stopi do mojih staršev, da mu bodo potrdili to in še kaj drugega povrh.

V svojem članku pravi C. Z., da je bil tovariš I. potem premeščen, česar pa jaz v ZALIVU nisem napisala, ker mi ni tega nihče povedal. Rekla sem le, da ni bil kaznovan in da je bil pozneje zaradi zaslug odlikovan. A če C. Z. pravi, da je bil premeščen ali lahko zvemo, zakaj so ga premestili? Ker videti je da C. Z. marsikaj ve.

Ko že omenjam eno verzijo o Jankovi smrti, naj omenim še drugo

Ko je bila februarja meseca leta 1968 v Šembidu (Podnanosu) proslava ob priliki obletnice smrti mojega brata Janka, sta bila navzoča Jankova sovorca C. Pelicon in I. Renko, oba iz Lozic. Pripovedovala sta mi o Jankovi poslednji akciji pri Idrijski Beli. Med drugim sta mi tudi povedala o partizanu iz Jankove čete Matijcu iz Vodice, ki je bil po poklicu čevljar in ki je nekaj dni po Jankovi smrti zbežal k Italijanom, ker se je polakomnil tistih petdesetih tisočakov, razpisanih na Jankovo glavo. Njegove glave jim ni prinesel, pač pa samo novico o njegovi smrti, da pa vseeno ni dobil tistih tisočakov, ker ni mogel Italijanom dokazati, da je Janko res mrtev. Hotela sem vedeti, če ta podla duša še živi, in kje je. Rekla sta mi, da še živi in to nekje v Tirolih, kjer ima službo gozdarskega čuvaja: tako ga je namreč fašistična oblast nagradila. Jaz sem bila ogorčena, da kako je mogel priti tak element v Jankovo četo, a onadva sta mi rekla, da mu niso hudo zamerili pobega, ker je pustil orožje, ki je bilo tedaj zanje neprecenljive vrednosti. Bili so namreč nekje na terenu, in ko so ga hoteli zamenjati na straži, so ugotovili, da ga je pobrala noč, le njegov opasač in orožje je še bilo tam.

No, in zdaj je slišati, da baje celo obstajajo dokumenti o tej zadevi. Dokument, na primer, kjer ta pobegli partizan izjavlja, da je streljal na Janka.

Kje je sedaj resnica?

Namesto da C.Z. gleda z viška na vse to, ne bi morda raje pomagal odmotati zamotani klobčič? Kdo je v resnici streljal na mojega brata: ta, o katerem obstajajo dokumenti, ali oni drugi, o katerem je pripovedoval malo pred svojo smrtjo Jankov soborec C.V. mojim domačim na avtobusni postaji?

In za zaključek. C. Z. nekje pravi: »Nad 'svobodoljubno' Slavom Premrl je tedaj namreč Vilfan poslal partijskega inštruktorja Edvarda Kokalja - Martina.« (Torej ga je poslal dr. Vilfan? Tega jaz nisem vedela). No, a bolje biti svobodoljuben, čeprav osovražen od raznih oprod, kot pa ovca, ki jo gospodar po mili volji ostriže.

RADOSLAVA PREMRL

OPOMBA

V TV-15 z dne 18. marca je C. Z. objavil v članku »Čudne obtožbe« rezek komentar — napad na spomine Radoslave Premrl *Moj brat Janko Premrl - Vojko*. Na koncu napadalnega članka omenjeni C. Z. ugotovi, da:

»Souredniki *Zaliva* prav gotovo niso preveč zadovoljni s tem, da jih Pahor zaradi nekih svojih dvomljivih političnih računov tako grdo priteguje v umazano igro, ki je njegova osebna in morda tudi družinska zadeva.«

Ker sem podpisana sourednica *Zaliva*, izjavljam, da sem bila z Radinimi članki pred tiskom seznanjena in da v *Zalivovem* uredništvu soglašamo s tem, da vsakdo piše spomine, glose, publicistiko ali literaturo, kakor misli in želi. Tu ne gre za nobeno igro, kaj šele umazano, ampak za prostovoljno pisanje, da ne rečem garanje, in če pride do vrtinca »iger«, potem pride do omogočanja in šikaniziranja z napadi vred od zunaj, tokrat od omenjenega člankarja. Koliko najrazličnejših stališč zavzema inozemski tisk, tako tuj kot naš, slovenski, do vodstev v NOB! Zakaj se tovariš C. Z. raje ne loti razpravljanja, recimo, z inozemskim filofašističnim tiskom, ki ga v Sloveniji dobiš marsikje naprodaj. *Zaliv* pa leži pri sodniku v Ljubljani že skoraj pet let in čaka na propustnico, ki jo bodo, upam, kdaj tudi izdali. Zakaj iščete sovražnike med nami, kjer sovražnik v resnici deluje, pa se misli, da je neškodljiv?

Irena Žerjal Pučnik

IZ DNEVNIKA

15. januarja

Komaj zdaj sem utegnil pregledati liste, ki so jih napisali emigranti preteklo leto; tako sem naletel na članek o slovenskem šolstvu na Primorskem. Med drugim člankar trdi:

»Angloamerikanci slovenskemu življu na Primorskem niso zaupali, ker so ga upravičeno imeli za slepo, nahujskano orodje komunistične Jugoslavije, tedaj povsem vdinjane sovjetskim načrtom na Jadranu in v Gornji Italiji. Po drugi strani jih je od kakršnih koli nadaljnjih koncesij odvrčal titovski politični in kulturni terorizem v tedanjih zasedbenih zonah A in B. Eden vodilnih razumniških zagovornikov tega terorizma, ki je organiziral atentate na dr. Srečka Baraga, ravnatelja Edvarda Mizerita in druge obnavljavce slovenskega šolstva v Trstu in Gorici, je bil pisatelj Boris Pahor. Takratno protislovensko početje njega, današnje žrtve istega kulturnega terorizma, je sokrivo, če primorski Slovenci po zahodni osvoboditvi leta 1945 niso ne v šolstvu ne drugje dobili tistega, kar so upravičeno pričakovali in do česar so imeli vso pravico, temveč so se morali še naprej zadovoljiti z drobtinicami, ki so jim jih dali Nemci.«

Kot človek, ki je četrto stoletja preživel v fašističnem ozračju, lahko mirne duše rečem, da zgornji stavki močno zaudarjajo po tisti nesrečni dobi, to pa ne toliko zavoljo na pol prikritega panegirika nemški zasedbi kolikor zavoljo uporabe laži, tega osnovnega dokaznega sredstva v fašistični publicistiki.

Nobenega smisla nima odgovarjati takemu pisanju.

Zavoljo mladih ljudi, ki bodo morebiti dobili take liste v roke, je prav, da zapišem nekaj podatkov. Ko sem se aprila

1945. leta iz taborišča Bergen-Belsen, kjer so me osvobodile angloameriške čete, s francoskimi jetniki odpeljal v Pariz, so me poslali na zdravljenje v sanatorij v Villiers sur Marne. Tam sem ostal celo leto 1945. in še celo leto 1946. Kljub boleznem sem po vrnitvi 1947 opravil še nekaj izpitov in jeseni na univerzi v Padovi doktoriral.

Kako sem ležeč na terasi francoskega sanatorija lahko vplival na razvoj česar koli pri nas, je zato vprašanje, o katerem lahko razmišlja le kak mesečnik. O »protislovenskem početju« človeka, ki je s svojimi črticami in novelami — kmalu se mu je pridružil tudi Alojz Rebula — začel polagati temelje slovenski tržaški književnosti, prepuščam sodbo zgodovini. Kar pa lahko takoj ugotovim, je, da današnji slovenski človek, kakor si ne želi diktature proletariata, prav tako si ne želi svobode, ki bi sijala iz src in možgan takih psevdopostolov, kakršen je pisec zgoraj navedenih stavkov. Skušenj s fanatiki, pa naj bodo črni, beli ali rdeči, ima slovenski narod za vse večne čase zadosti.

22. januarja

Leta 1968. je predsednik **Slovenske kulturno gospodarske zveze** predaval o »nezrelosti« Slovenske levice in moji, ker smo trdili, da je matična domovina zelo mlačna do zamejske slovenske narodne skupnosti.

No, 1971. »Primorski dnevnik«, glasilo **Slovenske kulturno gospodarske zveze**, piše (22. januarja):

»Slovinci, ki živijo na Tržaškem, Goriškem in v Beneški Sloveniji torej ne moremo biti zadovoljni z izjavo jugoslovenskega zveznega tajnika za zunanje zadeve, ki nas ne omenja, ki nam ne nudi nobenih jamstev, tako s stališča mednarodne pravičnosti kot tudi ne s stališča mednarodnega prava.«

Ker o kaki »nezrelosti«, ko gre za tako kvalificiran časnik, ni mogoče govoriti, moramo soditi, da so uredniki pooblaščen, da berejo levite predstavnikom matične države.

ve. Kako bi si drugače upali vzdigniti svoj glas? Ali pa morebiti ne gre za to, ampak za ihto ljudi, ki so centralistično usmerjeni in jim zato ni všeč sedanja skromna odprava unitarističnih teženj. To, kar drži, je, da bralcev take tirade proti zveznemu tajniku za zunanje zadeve ne samo nič ne ogrejejo, ampak jih prav narobe zmeraj bolj prepričujejo, da so priče zapletenim na pol demagoškim, napol taktičnim premikom, od katerih nima zamejska skupnost nobene koristi.

27. januarja

Slovenski prijatelj v svoji prvi številki 15. januarja 1859 ima na koncu v Listnici dopis iz Križevc na Horvaškem, zanimiv je posebno ta stavek: »O trikrat srečni brati Korošci! ravno ta beseda božja Tam že v prvem pastirskem listu v **Vašem domačem, narodnem jeziku**, kterega lahko dobro zastopite, od prečastitega in svitlega gosp. Nadpastirja oznanjena; samo jo pridno ohranite v Vašem sercu, da bo storila stoterem sad.«
Pred 100. leti.

V 12. številki **Slovenskega prijatelja** leta 1859.

Iz Trsta France Cegnar prosi, da bi se oglasili naročniki za pesniško zbirko. »Obsegala bo čez deset pol. čez 80 različnih pesem, veljala za naročnike 60 novih krajcarjev. Število iztisov se bo ravnalo po številu naročnikov... Upam, da je zapopadek zbranih pesem čist pred svetom in Bogom. V Terstu 5. decembra 1859, France Cegnar, c. k. višji telegrafist.«

2. februarja

Oskar Wilde (De profundis)

»Navsezadnje je vez vsakega razmerja, naj bo to med ženo in možem ali med prijatelji, zmeraj vez, ki ji je

za podlago dialog; in med dvema osebama, ki sta v izobrazbi preveč različna, je srečanje mogoče samo na najnižji ravni.«

»Najvišja pregreha je površnost. Vse, kar človek doživi do dna, je pravilno.«

» — ves čas, kar sva bila skupaj, nisem napisal ene vrste... moje življenje, dokler si bil poleg mene, je bilo absolutno jalovo in neplodovito...«

idem

»...na koncu vsakega obroka skrbno pobrem vse drobtinice, ki so ostale na kositrnem krožniku ali na grobem platnu... in to ne delam, ker bi bil lačen... Prav tako bi bilo treba ceniti ljubezen.«

»Biti v življenju Filistejec pomeni nespodobnost, da razumeš Umetnost. Čudovita bitja, kakršna so ribiči, pastirji, kmetje, hlevski pomočniki in njim podobni, nimajo pojma o Umetnosti, vendar so sol zemlje. Filistejec pa je, kdor vzdržuje in podpira mehanične, slepe, težke in okorne družbene sile: in kdor ne zna ugotoviti, kje je dinamična moč, naj jo sreča v kakem človeku ali v kakem gibanju.«

»Odveč je, da ti povem, kako so zame moralne reforme prav tako nepomembne in nizkotne kakor teološke reforme. Ampak, medtem ko je sklep, da postaneš boljši človek, empirično in hinavsko dejanje, je postati globlji človek privilegij tistega, ki je trpel; in to je moj primer.«

idem

»O Kristusu.«... ni si mogel predstavljati, da bi življenje žrtvovali kakemu miselnemu ali moralnemu sistemu.«

»Ni hotel spremeniti zanimivega tatu v dolgočasnega poštenjaka.«

»...imel je greh in trpljenje za stvari, ki so lepe in svete v sebi in pa kot oblike popolnosti. To je videti nevarna misel. In tudi je: vse velike misli so nevarne. Ampak, da je bil to Kristusov »credo«, o tem ni nobenega dvoma. In da je to pravi nauk, o tem tudi jaz ne dvomim.«

»Kot vse pesniške narave, je Kristus ljubil neuke. Vedel je, da je v duši neukega zmeraj prostor za veliko misel.

...Ampak ni prenašal bedakov, posebno ne tistih, ki so postali bedaki s pomočjo vzgoje: tistih, ki so polni spojenih idej, katerih niti malo ne razumejo...«

14. februarja

Nikolaj Berdjajev, v »Eksistencialni dialektiki božanskega in človeškega«:

»Kristjani so zmeraj v oblasti idealiziranih nagonov maščevanja.«

Res. To pa zato, ker so nevoščljivi, da se morajo držati verskih, posebno pa moralnih pravil, medtem ko drugi, ki krščanskih resnic ne sprejemajo, živijo bolj prosti in dostikrat tudi bolj veseli. (Russell)

Iz nevoščljivosti so proti razvezi zakona, proti razvezi, ki se njih kot kristjanov ne tiče.

»Težnja k čistosti in popolnosti ... moralni maksimalizem pripeljeta k ne-človečnosti. Primerjaj: manihejci, jakobinci, janzenisti, fanatični komunisti...«

Stalin nekdanji seminarist.

»Resnično pomembni ljudje, resnični ustvarjalci ne delujejo v skupinah, ampak posamezno, in so povezani vsak zase, individualno, z globinami življenja njihovega ljudstva.«

Razloček med »dobrimi« in »hudobnimi«.
Dober je, kdor ljubi in je usmiljen.

»Misel o večnosti pekla je absurdna. Pekel ni večn, ker ne more biti druge večnosti ko božja... Pekel je môra.. objektivizacija zemeljskega bivanja... večni pekeli bi bili za Boga neuspeh in poraz, obsodba Stvarstva, ki bi bilo v tem primeru diabolčna farsa... Ontologija pekla je najslabša oblika objektivizacije... navdahnila sta jo čustvo maščevanja in mržnje...«

Moral bom to knjigo predelati v miru in počasi, Berdjajeva sem bral pred vojsko, po vojski sem pozabil nanj. Kaže, da nisem bil »ekonomičen«, ker sem marsikomu drugemu posvetil preveč časa.

21. februarja

Ljubezen do slovenskega jezika pri Trubarju.

Sveti Pavel prišteva tudi raznovrstne jezike med darove sv. duha, a Bog mi je iz posebne milosti zaradi Jezusa Kristusa naklonil znanje **slovenskega** jezika... (Ta prvi del tiga noviga testameta 1557)

Ta **slovenski** koledar (1557)

Muji lubi **Slovenci** inu bratje!

Ta beseda evangelium je ena grška beseda. Ta se more v to **slovenščino** tolmačiti ... (1557)

De vi pa, moji lubi **Slovenci**... (1558)

In ker je tole začeto delo **slovenskemu** ljudstvu čedalje bolj všeč in dobrodošlo, saj se njih ljuba mladina in preprosti ljudje, ki razen **slovenskega** nobenega drugega jezika ne znajo, iz njega temeljito naučé... (1560)

Lubi **Slovenci**!

Obtu vi, muji lubi bratje inu **Slovenci**... (1560)

...ko sem jaz tu v **slovenskem** jeziku tiskal lista sv. apostola Pavla Korinčanom... (1561)

...vsebuje vsebino vseh mojih doslej tiskanih **slovenskih** knjig... (1561)

...da sem sanjač pa da sem v svoje **slovenske** knjige postavil in dal natisniti zmotne nazore... (1561)

...Odkar svet stoji, se to nikdar ni zgodilo, zakaj **slovenski** jezik se doslej ni pisal, še manj tiskal... (1561)

...treba je, dalje, pošiljati tiskane knjige z velikimi stroški nad 100 milj daleč ter jih več ko polovico zastonj razdeliti, zakaj preprosti človek v **slovenskih** in... (1591)

Te knjige berò zdaj, hvala Bogu, tudi **slovenski** kmetje in otroci dobro in gladko. (1562)

...sem spravil v **slovenski** jezik tudi augsburško veroizpoved... (1562)

Dosehmal smo nerveč zavolo tih naših dobroh preprostih **Slovencev**... (1562)

Inu per tim vsem dobrim, bogaboječih Kranjcom inu **Slovencom** bodi povedanu inu danu na znane, kedaĵ, zakaj, koku in skozi koga so le-te bukvice sturjene... (1562)

Inu de vi, muji **Slovenci**.. (1562)

Slovenska cerkovna ordinga (1564)

...per tih farah od farmoštrov, podružnikov inu mežnarjev tu **slovensku** pismu, brane in pisane vuči. (idem)

Takih navedb bi lahko nabral še dolgo vrsto.

24. februarja

Argument proti Trubarju: posluževal se je slovenščine širjenje prave vere.

Odgovarjam: Trubarju je bil res pri srcu novi, čisti nauk, a še bolj mu je bila pri srcu vzgoja, izobrazba Slovencev. In ko je raznim knezom tolmačil, da prevaja sveto pismo v slovenščino, da bi se Slovenci znali zoperstavljati Turkom, je bila to povsem prefinjena diplomatska poteza. Da je to res, potrjuje tudi priprava pravil **Slovenske cerkve**, ki je bila eminentno politična poteza.

Dalje. Skrb za šolanje otrok. »...vsaki pridigar inu fajmošter ima tudi per suji fari eniga šulmojstra oli mežnarja imejti inu držati. de te mlade hlapčiče inu deklice, purgarske inu kmetiške otroke, vuči slovenski brati inu pisati...«

»Obena dežela ne mejstu ne gmajna ne mogo prez šul, prez šularjev inu prez vučenih ludi biti, ne deželskih ne duhovskih riči prov ravnati ne obdržati. Tu vsaki zastopni človik more lehku zastopiti. Obtū nekar le samuč ti verni božji ludi, temuč tudi modri aјdi so povsod v nih mejstih inu deželah male inu veli šule inu v tih istih vučene, modre ludi držali.«

Razločno torej prepričuje, da se morajo slovenski otroci izobraziti ne zato, ker bodo lahko spoznali pravo vero, ampak zato, ker **»obena dežela ne mejstu ne gmajna ne mogo prez šul,«** tudi aјdi, pogani, ne. In potem našteje Egipčane, Perzijce in njih magose, Indijce in njih gimnosofiste, Grke in Rimljane in njihova collegia.

Kaj ima to opraviti s protestantizmom? To je čisto narodna politika.

Dve ganljivi izpovedi.

Zakaj tako dolgo ni dal tiskati listov sv. Pavla.

»Inu kir te listuve sv. Pavla inu tih jogrov taku dolgo, ker inu inu suseb, nakr kmalu ne pustim drukat, tu dela muje težku dolgovane, sem ter tam vlečene, de nesem nikdar tulikanj pokoja imel, de bi le-tu božje, pridnu inu potrebnu del h timu izveličanu bil dokonat; inu tudi nesem, koker zdaj nemam tulikanj, denarjev kir bi tiga drukarja plačal.« (1567)

»Jest sem le-te bukve anajst lejť počasu inu razmišlaję tomačil inu zdaj štiri mesec po redu drukat. Aku se sledna beseda s tejm nemškim tolmačenem ne zgliha, zatu se ne zmotite, jest sem več iz latinskih koker nemških tolmačerjev tolmačil. Tu drobnu, malu pismu na strani je čestu hudu drukanu; inu je li en a z a o, o z a a, r z a t postavljen inu pregledanu, tu vi sami s tinto z ostro malo peruto popravite. Prosite Boga zame, koker jest za vas veden pruti Bogu vzdihujem. Tu vom zdaj iz mujga Nigdirdoma pišem.« (1566)

Tisti njegov pretresljivi **Nikjerdom** je prva čudovita stolica slovenskega jezika.

Iz uvodnika »Primorskega dnevnika«.

»Slovenci v naši deželi nismo ustvarjali niti kočljivega političnega položaja niti slabega vzdušja in težav po južno-tirolskem modelu. Vsa povojna leta smo na tak ali drugačen način ne samo želeli sodelovati, ampak smo tudi sodelovali in sodelujemo s sodržavljeni italijanske narodnosti pri uveljavljanju skupnih zahtev. (Beri: z vključevanjem v italijanske stranke. Moja pripomba.) Nikogar ni med nami, ki bi ne bil udeležen v individualnem in skupnem sožitju, enostavno zaradi tega, ker je to v nas. In v nas je ne samo zaradi tega, ker bi se bolj ali manj zavestno ravnali po Prešernovih človečanskih načelih, izraženih v Zdravljici, ampak predvsem zaradi tega, ker je tudi sama Zdravljica izšla iz nas in našega položaja. (Kar je sofizem, ker Prešeren v Zdravljici razločno hoče, naj bo narod kot subjekt pogoj za sožitje med narodi; zato nujno sledi, da tudi zamejska skupnost mora sodelovati z večinskim narodom kot subjekt, ne pa biti politično razpršena v strankah večinskega naroda. Moja pripomba.)

»Mar mora res biti tako v tej deželi? Čim bolj si lojalen, tem manj pravic ti priznajo. Čim manj težav delaš in čim bolj se vključuješ v družbeno življenje, tem manj obljub in obveznosti je izpolnjenih. Čim bolj vljudno, umerjeno in konstruktivno se obračaš na najbolj odgovorne osebnosti v državi, zato da terjaš izpolnitev človečanskih pravic in obveznosti, ki so napisane v ustavi, ne dobiš niti potrdila o prejemu pisma, še manj pa vabilo na razgovor.«

To jokavo in nemogoče pisanje, ki ga je na uvodnem mestu objavilo nekdanje glasilo OF, se sicer konča z vprašanjem »Mar moramo res iti po drugi poti?«, a take fraze nič ne spremenijo klavrne resnice, kam je politika uničevanja narodne subjektivitete pripeljala slovensko zamejsko narodno občestvo.

Scipio Slataper. **Scritti politici.**

Uštel sem se o njem, ker sem poznal samo njegovo knjigo o Krasu. Kakšna klavrna naivnost! v svoji knjigi res občuduje slovenskega človeka, vztrajnega kraškega kmeta, ki brani svoje dolinice pred grabežljivimi burjinimi zagoni, a na to slovensko moč gleda s strahom, nanjo opozarja pomehkužene meščane! Jaz pa (in ne samo jaz) sem videl v njegovem priznanju naše trdoživnosti potezo široko razgledanega človeka. Ujel sem se na trnek, na katerega se naša dušica zmeraj znova ujame.

Človek mora brati njegovo korespondenco, da spozna Slataperja. Njegovo odklanjanje iredentizma je samo taktika. Boji se namreč, da bi iredentisti s svojim početjem odbili Slovence, medtem ko nima nič proti iredenti, ko bi nastopil čas ozemeljskih zahtev. Trst, vso Istro, Reko, otoke, itd. pripíše Italiji. Seveda trdi tudi, da se je treba sporazumeti s Srbi, Hrvati in Slovenci, a na vse to, kakor pravi, gleda zmeraj z vidika koristi Italije. Zato tudi hoče mejo na alpskem grebenu.

Res je, Slovencev ne zataji, ne gleda nanje z Olimpa, kakor je navada pri Italijanih na Tržaškem. Vendar zanj obstajajo Slovenci zato, da se proti njim bojuje. S Slovenci, pravi v nekem pismu, se bo treba zmeraj spoprijemati. Boji se sporazuma med Slovenci in Hrvati, in če v pismu Amendoli, govoreč o svojih preteklih težah, predlaga, da je treba dobro ravnati s Slovenci, je to zato, ker je to »edina mogoča in koristna obramba« in tudi edina pametna priprava za prihodnost. Nikjer ni nobenega širokega pogleda, nikjer nič presenetljivega. Vse je normalno, Slataper je kulturno razgledan človek, ki razširja italijanske meje s psihološkimi sredstvi, namesto z robatostjo.

A v bistvu smo tam, kjer je bil in je iredentizem.

V članku, ki ga je poslal 1914. čez mejo Prezzoliniju pravi:

»...ni samo mesto več, eno trgovsko pristanišče več to, kar gre Italija iskat v Trst, ampak dokaz za svojo pravico do življenja in za upanje v življenje.«

7. marca

Še o Slataperju.

Slataperjevo razmerje do Slovencev je razmerje Italijana, kateremu gre predvsem za meje. Za vse, kar bi slovenskega priključil italijanski kraljevini, ga prav nič ne peče vest, samo pravi, da bi bilo potrebno lepo ravnati s slovenskimi in istrskimi ljudmi, da bi se tako izognili nastanku škodljivega iredentizma.

Zaveda se čisto jasno:

»Naravno je, da če bi nastala avtonomna država južnih Slovanov in bi ji bili priključeni naši kraji, mi Istrijani po preteku enega stoletja ne bi pomenili nič ali skoraj nič več. Nemško-slovenski spor nam omogoča, da obstajamo.«

(Pismo Amendoli iz Hamburga, 26.3.1914)

Da, nas je prevzelo tisto mesto v njegovi knjigi o Krasu, kjer izziva elegantne gospodiče, ki se sprehajajo po Korzu, s podobo vztrajnega slovenskega kmeta, vkopane ga v skopo gmajno; nismo pa jemali njegove spodbude kot izraz nove italijanske virilnosti v Carduccijevem smislu, kakršna je v resnici bila, imeli smo Slataperja za zrelega humanista, ki priznava drugemu narodu pravico do samobitnosti, v resnici pa je hotel cepiti na italijansko naravo **odpornost slovenske grčavosti** in tako okrepiti italijansko kri in njeno pravico do primorske zemlje vse do alpskega amfiteatra.

Slataper je bil kulturno bolj evropski kakor Carducci, a stremljenje je isto, to se pravi uresničevanje zavesti moči in ustvarjalnega zagona. V bistvu so to zamisel nadaljevali fašizem, D'Annunzio, Papini, itd.

RAZMIŠLJANJE

OB OBISKU KNJIŽEVNIKOV

IZ SLOVENIJE

Tako sem se upirala svojemu spominu, ko sem se odpravila na srečanje za okroglo mizo v Kulturnem domu. Toda spomini so bili močnejši, nasilnejši. Napisati jih bom morala, ker me preveč preganjajo, ker sem tolikokrat hotela odmisлити, a so se povračali. Napisati in pozabiti, to je geslo marsikaterega pisca, torej naj bo enkrat tudi moje.

Spomini.

I.

»In kje so tisti zapiski?«

so vprašali preiskovalni organi, pravzaprav dva elegantna možakarja srednjih let 1964. leta, maja meseca, kjer sva živela v sobici z Jožetom Pučnikom. Bila je čudovita sobica. Pučnik se je smehljal, jaz pa sploh nisem vedela, kaj naj bi bila v bistvu hišna preiskava.

Bilo je po burnih časopisnih debatah o kmetijstvu. Šlo je za članek »Dileme našega kmetijstva«. Eksploziven članek, ki je imel mnogo večji odmev kot katerikoli današnji. Verjetno je v šestdesetih letih vzbudil največji publicistični škandal. Napisati v taki meri tako škandalozne podatke o tedanjem kmetijskem stanju, je bilo pošastno pogumno. Zagotovo so bile »Perspektive« ukinjene zaradi tega. Arestant Pučnik je po petih letih prestane kazni v nekaj mesecih napisal novo antifrazeologijo. Baje je takoj po izidu »Perspektiv« neka poslanka rekla: Le zakaj ste ga zaprli med kmete! Obenem pa je bilo treba rešiti čast domovine in sistema. V naslednjih »Perspektivah« so se takoj pojavili članki, ki so bili v raznih niansah protidokazi Pučnikovim trditvam, toda nadaljno razpravljanje o »Dilemah« je bilo za »Perspektive« usodno. Pučnik je zbral še več mate-

riala, napisal še več dokazov, toda napisanih odgovorov ni imel kje objaviti. »Perspektive« so bile ukinjene. V »Delu« so se zvrstili napadi na Pučnikove trditve izpod peresa Vide Tomšičeve, Kavčiča, Janeta, edino, kar je Pučnik še utegnil objaviti, je izšlo v študentski »Tribuni«. O metodah diskvalifikacije. Pučnik je z aretacijo moral obmolkniti. Med nami je bilo sklenjeno, da v tujino ne bomo pošiljali nobenih dokumentov in nobenih pisem. Tudi to je bilo rečeno, da ne bo nihče hodil interveniral ne zanj ne za koga drugega. V tujini resda nisem pisala razen 1965. Siloneju, intervenirala pa sem: pri Vidmarju, Tomšičevi, enkrat sem celo po Titovi cesti tekla za Kardeljem, a ga nisem dohitela in me niti ni opazil. Sedel je v avtomobil in moja najbolj obetajoča intervencija je šla k vragu. Pučnik je iz preiskovalnega zapora šel na Dob točno isti dan, ko sem jaz stala z njegovim bratom na magistratu za poroko. Potem je sicer tista poroka šla k vragu, pa kaj vse pobere vrag, si mislim.

Preden so bile »Perspektive« ukinjene, je nastala pri reviji nekakšna delitev stališč. Nemara se nikoli poprej niso tako prepirali o tem, kakšna naj bo revija in se nista notranji skupini (sociologov - filozofov in literarna) nikoli tako jasno distancirali. Obenem pa se še vedno ni polegel odmev na drugi Pučnikov škandalozni članek: »Iz oči v oči«. Druga Jožetova obtožnica, tista, ki sem jo dobila na sodišču, se je opirala predvsem na ta članek.

Sicer pa, še Solženicin je tako prizanesljiv do svojih sodnikov. Ne gre zato, da bi se kdo utegnil maščevati. Vse te stvari pa so mi bile živo pred očmi, ker sem po sedmih letih utegnila srečati nekaj nekdanjih Perspektivašev. Avtorja »Agate Swarzkobler« Rudija Šeligo in avtorja »Vojaka Jošta ni« Petra Božiča. Bala sem se tega srečanja. Medtem so se razplemtele besedne bitke med tesnim Jožetovim prijateljem Tarasom Kermavnerjem in mojim velikim prijateljem Borisom Pahorjem. In jaz popolnoma pripadam, tudi če ne bi hotela, zamejstvu in in — tu je bilo v mojem naročju še tretje, najdragocenejše pobje — njegovi usodi, teh stvari pa »Perspektive« nikoli niso načenjale glavje — pravkar izišle knjižice »Kosovel v Trstu«. In novica, ki mi jo je pred dnevi povedal Pavle Merku. V Beneški Sloveniji in Reziji je nabral sedem sto narodnih pesmi z napevi. Podatki so prepričljivi, vera v slovenstvo koroških Slovencev je tudi prepričljiva, toda — kaj bo v prihodnosti še prepričljivo.

Imela sem tudi prepričljivo tremo. Nisem bila prepričana, ali bom prenesla vse, kar bo kdo utegnil očitati »Zalivu«, ker bi sama sebe porazila, če bi jo sredi debate popihala k branju Solženicinovega »Prvega kroga«.

Božič je imel konferenco z našimi dijaki višjih srednjih šol.

Kako stvar poteka, ga je zanimalo. Študenti skoraj niso mogli verjeti, da pisatelj tega ne ve. Božič pa se razburja, da je to silno zanimivo, da o tem ni nihče podrobneje pisal v Sloveniji, Šeligo, ki je med tem mirno sedel pri omizju, pa se prav v stilu nekdanjih »Perspektiv« razburi in odide, češ, da tu ni nič resnega.

Srečujem znance. Grafenauer se mi smeje, ko mu pripovedujem, kako so popoldne, ko je bilo srečanje z našimi šolarji, nekateri prav navdušeno kupovali njegove otroške pesmarice. Zidar pa je nekje nataknen in nedostopen.

Še malo in se bo začela debata okoli okrogle mize. Zdaj že nimam več treme. Morda zato, ker je dvorana polna tržaških intelektualcev in ker vidim, da je med njimi tudi Rebula, najbolj blesteč govornik, kar jih na Tržaškem premoremo.

Tako sedem in pozabim na osebne sedanje in nekdanje alegorije. Prosvetni zvezi sem hvaležna za ta večer. V Trstu bi jih moralo biti več.

Po uvodnih besedah dr. Hlavatyja začne Božič z določenim obotavljajočim glasom razpredati misli o razlikah med pisatelji v matični domovini in tistimi v zamejstvu. Pravi, da je med nami skupen jezik, toda zgodovinsko poslanstvo in tudi petindvajsetletna zgodovina od vojne sem je drugačna. V nadaljnjem razpredanju misli ugotovi, da je spopad med Kermavnerjem Tarasom in Pahorjem Borisom jalova zadeva, ker da so stvari, o katerih gre spor, popolnoma jasne in nevredne tolikih zdrah. In še to, da je zamejska kultura nadaljevanje pozicij izpred leta osemnajst, čemur se osrednja slovenska kultura ne bi mogla pridružiti, ker da gre svojo pot. Ker je Božičevemu govoru sledil molk, sem povzela besedo in dodala, da mi je tak pogled na manjšinsko kulturo in našo problematiko nesprejemljiv, ker bi se morala s tem strinjati samo takrat, ko bi tudi drugi, večji narodi sprejemali kulturo svojih manjšin s tega stališča, kar pa se nikakor ne dogaja.. Besedo je prevzel Rebula, ki je temperamentno razčistil stališča in situacijo zamejske kulture ter psevdoproblema pripadnosti majhnemu narodu.

»Jaz se zaradi pripadnosti slovenstvu, ker sem Slovenec. ne žrem. Jaz se ne žrem!«, je grmel s svojim pronicljivim vročim glasom. Seveda vemo, kdo se vsled tega žre, in dvorana je ploskala z enakim navdušenjem in vero, s kakršno je Rebula svoje misli povedal. Alojz Rebula je obenem z zagovorom

svojih misli, zastopal pisatelja Pahorja. Opozoril je na to, da Pahor ne piše samo polemik in glos, ampak je bolj široka in tolikanj manj raziskana njegova taboriščna tematika. Tematika zamejske literature je občēloveška. Božič potem prizna, da ni nobeno pisanje tako vplivalo na spremembo političnih odnosov Slovenije do perečih političnih, predvsem narodnih vprašanj, kot prav Pahorjeve »Glose«. Ta svojevrstni heroizem, ker to je, ker je tveganje, Kermavner vseskozi negira, zanj je prej upravičeno ravnanje Karla Dežmana, mi drsijo misli v prepolni dvorani. In Rebula, ko povzame govor, tudi govori o tej pitoreskni potezi o Karlu Dežmanu. O strokovnjakih, ki se drugod uveljavijo, doma pa jih izpodrine zavist. Umetnik in znanstvenik išče predvsem stike po afiniteti. Afiniteta pa ni vedno na podlagi tvojega materinega jezika. Zdaj sem skoraj prepričana, da se poberem in grem iz dvorane k Solženicinu. Toda ne, premišlujem, to so samo moje nesrečne preteklosti, ki mi ne smejo ugonobiti večera. V isti ihti povzameta Vremec in dr. Aleš Lokar, da se s Kermavnerjem popolnoma strinjata. Morda bi bilo bolje, če bi rekla, da sta občutila nekdanjo perspektivovsko dilemo, da jim je zoprn provincializem, da čutita kot Slovenca moderni svet drugače. Aleš Lokar je že na idrijskem srečanju izrazil misel, da je pisateljeva vloga danes manj pomembna kot je bila v Cankarjevih časih. Za tržaško okroglo mizo je to misel ponovil. Pisatelj bi bil tako lahko rešen velikega bremena, če mu ne bi bilo treba ukvarjati se s politiko. Po svoje je to svoboda, ki bi mu odprla na široko pot v svet. Politika postavlja pisatelja v klešče tveganja, vsakovrstnega. Toda — ali je dandanes, v današnji zgodovinski situaciji države, v kateri živimo, mogoče ostati hladen do obujenega fašizma? In kaj je drugega poitalijančevanje ali ponemčevanje? Obstaja kateri milejši izraz?

Hieng in Šeligo izhajata iz drugačnega miljeja, njuna življenjska izkušnja se je morala spopasti s popolnoma drugačnimi protisilami. Njune besede imajo podton, kakršnega je moral imeti pred leti avtor »Donkihotske zgodbe« v »Zalivu«.

Pisatelji niso ljudje, ki vse vedo, pisatelji vedo za stvari, katere bi bilo bolje, da bi jih nikoli ne vedeli. Za stvari, ki jih je bilo treba odmisлити, ko pišejo, opisujejo in se vživljajo v okolje in osebnosti, katere izoblikujejo. Travma »Agate Svarzkobler« pretrese bralca, zaplet in razplet »Vojaka Jošta ni«, vzbuja krohot nad absurdom, toda travma in »notranji krohot« sta izsilila pisatelja Šeliga in dramatika Božiča, da sta kot v secirnici prenesla pred publiko naravnost srednjeveško obrednost in stisko na zunaj tako modernih ljudi.

Pisatelji srečajo, najdejo, naletijo na ljudi, ki jih do boleti vznemirjajo. Ciril Kosmač nam to najjasneje opisuje v »Baladi o trobenti in oblaku«. Nemo dekle je vstopilo v sobico, kjer je pisal, se sleklo in pokazalo brazgotine peterokrake zvezde, ki so ji jo Nemci izrezali na hrbtu. Dejanje se zatem v omenjeni Baladi naniza v omotično idiliko in razdivjano tragedijo.

Pesnik in književni zgodovinar Kramberger se za to okroglo mizo počuti kot obtoženec pred sodiščem. Obenem vem, da ne izgovarja takih misli, da bi napravil izjemen vtis, ampak muje v resnici tako. Opozarja na to, da taki odnosi s pre???? kot so nastali po kratki debati, niso simpatični, in na večni problem, ki jih ima Slovenija z znanim neslovenskim nacionalizmom. Vtis imam, da gre za nesporazum. Debatne besede so ostre, toda naša zamejska literatura se pa tudi tolikokrat znajde v Sloveniji kot pred sodiščem. Da ne govorimo o slovenskem tisku v očeh neofašizma! Boj, ki ga je prisiljen sprejemati marsikateri pisatelj, ko z lastnimi stroški tiskano knjigo stopa v Slovenijo, je hujski kot trenuten Krambergerjev občutek.

France Filipič pa je ganjen, ko vstane in zaneseno pove, da nas razume, ker je kot pripadnik starejše generacije preživel strahote taboriščnih let in sočustvuje z vsemi, ki znajo ohraniti ljubezen do svojega jezika v najtežjih trenutkih. On je slovenstvo vedno doživljal kot celoto.

Oglasi se Lelja Reharjeva, ki dokaj natančno prikaže narodno situacijo pri nas. Meni, da bi morali pisatelji tudi med naše ljudi, da jih spoznajo in bi potem tudi sami doživljali jasnejšo sliko o zamejski situaciji. To pa je lahko že cel program. Dragocene pogovore in tudi ostre debate bomo v enaki meri želeli mi, intelektualci. Vedno.

So stvari, ki jih ne moremo razčistiti, a bi jih bilo treba rešiti kot bi presekali gordijski voz. Vinko Beličič želi, da bi v domovini krožil ves naš zamejski tisk. Vladimir Vremec predlaga, naj podpišemo protest proti gradnji elektrarne Kobarid, marsikdo se spomni na Beneške Slovence. Smo brez moči. Manj sposobni resnične akcije kot tista skupina koroških Slovencev, ki so spontano napisali evropski letak.

Prijetno smo se pogovorili. Ko odhajamo v skupinah iz dvorane, smo si nemara najbolj zapomnili Kosmačev zaključek: »Jaz sem predvsem Primorec. Mi imamo svojo posebno preteklost. Ko sem 1931. pribežal v Ljubljano, sem trpel zaradi nerazumevanja do mojih problemov. Narod doživljam kot enoten organizem, kot telo. Če mi pa režejo prste na nogah, me bolita tudi glava in srce.« Kosmačev glas je bil oster, grozeč, totalen, poln razjarjenosti.

III.

Vračam se domov. Vračam se v provinco. Marsikdo mi jo očita. Provincializacijo. Province. Tisoč provinc. Nekoč, v preteklosti smo bili provinca. Zoprno nam je kodificirati, a je treba: kmetavzarstvo, provinca, malomeščanstvo, polis, centralnost, velemestnost, kozmopolitizem, vesoljskost, futurologizem.

Na poti k molku. Spomladi in jeseni se bodo v boljunskem industrializiranem polju križale mavrice kot žarometi. Poleti in pozimi bo luna ovita v sijoč obroč. Stari ljulje pravijo temu krona. Odkar sem tu, v provinci Trsta, sem opazila ta pojav najmanj desetkrat. Zato si domišljam, da živim v naročju lepote.

Temne misli me zdaj, ko kličem z dvorišča svoje domače, da mi pridejo odpret, ne preganjajo več. Skušam prešteti sedemsto zvezd, na nebu pa jih je vidnih nešteto. Pravim si, da bom odtod samo takrat odšla, ko bom v svoje beležnice napolnila še enkrat toliko zgodbic in pesmic ljudi, ki so jih že večkrat namenili izkoreniniti.

Uboga Koroška!

Na vprašanje poslanca Toneta Remca o političnih in diplomatskih ukrepih proti delovanju nacističnih organizacij na Koroškem, je član izvršnega sveta republike Slovenije dr. Ernest Petrič odgovoril, da je proučevanje in prizadevanje, da se sprejmejo ustrezni ukrepi, že v teku.

Dodal pa je:

»Narava naših bodočih prizadevanj in akcij za izpolnjevanje avstrijske državne pogodbe in še posebej člena 7. pa bo slej ko prej odvisno od konkretne politične ocene smotrnosti in koristnosti poti in sredstev, ki so nam dana.« (Delo, 12. 4. 1971)

Komentar je odveč, zakaj tako v dogovorih z Italijo kakor pri tistih z Avstrijo že zdavnaj vemo, kaj je za matično domovino »smotrno in koristno«.

MARIJA KACIN

SLAVISTIČNA

REVIJA 1970 1-2

Slavistično revijo izdaja Slavistično društvo Slovenije pri založbi Obzorja v Mariboru, ki je požrtvovalno prevzela gmotno stran, za kar ji mora biti znanost zelo hvaležna. Prej je revija mnogo let izhajala v Ljubljani. Lani so izšle štiri številke v dveh snopičih.

Prvi snopič prinaša šest razprav in tri daljša poročila o pojavih na področju slovenistike in evropske slavistike sploh.

V razpravi *Akcentske variante* prispeva Jakob Rigler nekaj donoskov k normiranju našlaševanja v zvezi z delom za Slovar slovenskega knjižnega jezika. Bavi se z možnostjo različne intonacije v ženski obliki opisnega deležnika nekaterih glagolov — točno enajst glagolov — iz prve, tretje, četrte in pete vrste. Pisec preiskuje na obširnem, kvalitetnem gradivu naglas in premike naglasa v raznih predelih slovenskega ozemlja. Razprava je pisana jasno in stvarno.

Najdaljša razprava je posvečena pisatelju Alojzu Rebuli, oziroma njegovemu romanu *Senčni ples*, ki je izšel pri Slovenski matici leta 1960.

Poznejšega, še pomembnejšega Rebulovega dela *V Sibilnem vetru* pisec Jaka Müller še ne upošteva. Omenjeni roman, ki »predstavlja eno najboljših del slovenskega slovstva« (str. 17), pa razčlenjuje zelo podrobno glede na tematiko, fabulo in besedni izraz. O tem romanu je kritika poročala razmeroma veliko. Müller zlasti ugotavlja stilni pluralizem: profesor, delavec, kmečka mati, vsak govori svoj jezik. Posrečena je opazka o sestankarskem jeziku, ki je poznan iz obdobja aktivistične razredne romantike (str. 42). Vsi bralci se ne bodo strinjali z vsemi trditvami; vsakdo pa bo moral priznati piscu resen napor in objektivno prikazovanje problemov, ki izhajajo iz Rebulove knjige.

Jože Toporišič spet začenja važno poglavje o slovenskem pogovornem jeziku. To vprašanje pri nas še ni dokončno re-

šeno: upajmo, da se bo približalo rešitvi, ker je za bodočo usodo lepe slovenščine bistvenega pomna. Po Toporišiču imamo Slovenci zborni jezik, ki je najvišja, najbolj izdelana stopnja, in pogovorni jezik za vsakdanjo rabo. A tudi pogovorni jezik deli avtor v splošno slovenskega in v pokrajinsko pogovorne jezike. Svoje izvajanje podpira s številnimi primeri, katere podrobno analizira. Dodana je tudi glavna zadevna literatura.

Dela pri *Slavistični reviji* se udeležujejo tudi nekateri slovenski profesorji, ki so na filozofski fakulteti v Ljubljani. Tako je na primer Eugeniusz Czaplejewicz objavil daljši prispevek o Generativni poetiki in nekaterih zasnovah ruskih formalistov. Vatroslav Kalenič primerja rabo sklonov v slovenščini in srbohrvaščini, Vilko Novak, tudi s filozofske fakultete, pa govori o slovenski in slovaški pesmi iz leta 1774, ki je sedaj v knjižnici zavoda za slovaško literaturo v Bratislavi. Tam je še več slovenskih rokopisov in tiskov od 16. stoletja dalje. Pesem je zložena v prekmurskem narečju.

Med zapiski beremo življenjepis ruskega linkvista V. V. Vinogradova, ki je umrl 1969, potem donesek o ruskem srednjeveškem slovstvu in končno o čeških prevodih del Ivana Cankarja in odmevih v češki publicistiki od leta 1909 dalje, ko so uprizorili Kralja na Betajnovi.

Prepotrebna revija se dostojno predstavi. Založbi gre vsa hvala za nemajhen izdajateljski napor.

ZORA TAVČAR

SLAVISTIČNA

REVIJA 1970 - 3-4

Zrnje - skoraj brez plev

Čeprav izhaja Slavistična revija, časopis za jezikoslovje in literarne vede, že 18 let in se je kot resna znanstvena publikacija tako zunaj kot znotraj slovenskih meja dovolj uveljavila, pa tudi tematsko in oblikovno popestrila, je vendarle ta dvojna številka 3-4 v nečem posebno osvežujoča. Težišče

revije namreč tvorijo pisci iz vrst mlajšega rodu slovenskih slavistov, univerzitetnih predavateljev in znanstvenih delavcev. Ne samo, da je ta bodoča srednja generacija suvereno stopila hkrati za predavateljski pult in za pisalno ter uredniško mizo, marveč je to storila tako na področju filološke kot tudi literarne znanosti. In če gremo v svojem ugotavljanju ob tej številki še dalje, je pri tem pokazala spoštovanje do tradicije in znanstveno temeljitost, pa tudi kultiviranost izraza, obenem pa tudi stilno okretnost in mestoma kar evropski zamah. Res, takšno publikacijo z užitkom zalista tudi nestrokovnjak, pa tudi tujcu jo pokažeš kar s ponosom. Rekla bi, da uredniški odbor ubira nekakšno srednjo pot med nemškim smislom za mero, red in temeljitost — in med francosko jezikovno in stilno izbranostjo. Le še *nekaj mediteranskega popra, iskrivosti in umetniško prežarjene zgovornosti bi nekjer sredi med tako strogo zastavljenimi razpravami ali na koncu, med utrujajočimi stranmi strokovnih recenzij, ne škodilo*. Kot se Italijan lahko ob takšni publikaciji marsičesa nauči od nas Slovencev, bi tudi nam ne škodilo prebrati nekaj njihovih strokovnih revij in obogatiti (ali vsaj popestriti) našo prirojeno puščobo z nekaj zunanjega blišča.

In še nekaj: ali je res treba obremenjevati revijo (in seveda pisce) s takšnim številom strokovnih recenzij o tujih publikacijah?

Kaj nam prinaša novega ta Slavistična revija

Na prvem mestu je petnajst strani obsegajoča, bogato dokumentirana in v sveže osebno obarvanem slogu (ki je v lit. znanosti kar redek pojav) napisana razprava o *Gradnikovem mestu v razvoju slovenske lirike*. Bogat in pa klen izraz omogoča *Borisu Paternuju*, avtorju razprave, da sledi bralec njegovim izvajanjem z užitkom, posebno ker mu olajša razumevanje kratek povzetek na začetku (v slovenščini in angle-

ščini). Tudi končni resumé v ruščini jedrnato pojasni osnovne Paternujeve teze, ki so tele:

Gradnik se je literarnim zgodovinarjem pri določanju slogovne smeri izmikal, ker ga ni bilo moč postaviti v nobena od sočasnih idejno-stilnih sistemov. Paternu dokazuje, da se Gradnikovo pesništvo giblje znotraj treh sistemov: novoromantičnega, ekspresionističnega in tradicionalno klasičnega. Pri tem prevladuje prvi, kar pisec tudi prepričljivo utemelji, ko analizira pesnikovo disonantno razmerje do sveta ter njegovo motiviko in slog. Ekspresionistično idejno-slogovno plast najde Paternu predvsem v Gradnikovi ljubezenski liriki, v njegovi razpetosti med sakralnim in bestialnim, v nihanju med svetom gole predmetnosti in čiste abstraktnosti. Tradicionalno plast pa najde Paternu tako v Gradnikovi oblikovni privrženosti rimi, kitici, tradicionalnim oblikam (tu vidi P. tudi vpliv Gradnikovega prevajalskega dela na njegovo ustvarjanje), kakor še posebej v vsebinskih krogih, ki pri Gradniku obsegajo poleg osebne tudi moralno, družbeno in nacionalno problematiko. Na koncu se dotakne tudi dvojnosti v Gradnikovem religioznem čustvovanju, ko niha med tradicionalno vernostjo in med panteističnim spiritualizmom. Poudari tudi Gradnikovo nacionalno prizadetost in socialni čut in tako dà našemu briškemu rojaku novo, poudarjeno veljavo in samostojnejše mesto med Župančičem in Kosovelom.

Jože Toporišič posveti skoraj 40 strani študiji o *življenju in delu jezikoslovca 19. stoletja: očeta Stanislava Škrabca*. Kratek povzetek v slovenščini in angleščini na začetku ter resumé v ruščini na koncu olajšata razumevanje te sicer strogo jezikoslovne, a prijetno beroče se razprave. Pieteta, s katero mladi znanstvenik pristopa k delu tega očeta slovenskega jezikoslovja, ki je umrl pred več kot 50 leti, zraven pa izredna preglednost snovi, pa tudi lahkotnost pripovedi bosta verjetno pridobili Toporišiču simpatije tistih, ki so mu doslej

očitali »preučeno, nepregledno« pisanje. Razprava je gotovo plod dolgotrajnega dela, saj že temeljita bibliografija na koncu predstavlja vrednost zase. Že sama tematska razvrstitev Škrabčevih dognanj na vrsto področij je zahtevala ne samo mnogo dela, ampak tudi ljubezni. Podrobna kritična ocena Škrabčevih dognanj in soočenje s stanjem v današnji znanosti pa kažeta veliko strokovno znanje.

Za nas bo posebno zanimiv življenjepis o. Škrabca. Med letoma 1864-66 ga najdemo kot bogoslovca v Gorici, v samostanu na Kostanjevici. Leta 1873 je profesor na goriški dvo-razredni redovniški gimnaziji, kjer poleg klasičnih jezikov POUČUJE TUDI SLOVENŠČINO (od 1873 do 1915!!!) (in hrvaščino) in na tem mestu ostane do 1915, ko se umakne v Ljubljano. Tudi prve objave je doživel Škrabec na Goriškem, in sicer 1878 v goriški »Soči«.

Toporišič ga imenuje največjega slovenskega jezikoslovca-slovenista prejšnjega stoletja, katerega večino dognanj je potrdil današnji jezikoslovni strukturalizem. Predvsem je afirmiral o. Škrabec takratno filološko znanost proti takratnemu filološkemu ljubiteljstvu.

Zanimiv je tudi prvi del razprave *Ericha Prunča* z univerze v Gradcu o zgodovini predavanj iz slavistike na graški univerzi. Začetke najde že 1780, ko se na graškem liceju zanimajo za vpeljavo slovenskih predavanj. 1811 je razpisana prva stolica slovenskega jezika, zasede jo J. N. Primic, za njim pa po nekajletni prekinitvi zaradi Primičeve bolezni Koloman Kvas. Redna stolica z ordinarijem postane 1836, zaseda jo Kvas vse do upokojitve. Medtem pa so potekala predavanja v slovenščini tudi na drugih fakultetah: medicinski, teološki, juridični. Zanimiva razprava se bo nadaljevala.

Vilko Novak komentira fotokopijo pisma Prekmurca Temlina iz časa, ko je ta prevajal Lutrov Mali katekizem l. 1715, ki je prvo tiskano delo v prekmurščini. Omenjeno pismo je avtor odkril v neki berlinski knjižnici.

Juraj Martinovič iz Sarajeva obravnava *Levstikovega Martina Krpana* z novega vidika, kot *parodijo*. Razprava v živahnem jeziku je napisana v srbohrvaščini in je pisana z erudicijo. Potem ko navaja različna tolmačenja Krpana od Stritarja do Slodnjaka ter jih tudi prizna, osvetli to naše klasično delo z novega oz. delno novega vidika: v njej vidi močne, včasih kar prevladujoče elemente parodije. Za izhodišče mu služi pesnitev v narodno-junaškem duhu, ki jo je na motiv Pegama in Lambergarja napisal L. sodobnik Cegnar. Ta naj bi bila dala Levstiku povod, da je prešel od svoje literarne teorije k praksi. Tako Krpan ni več brezprimerni junak klasičnega ali romantičnega epa, marveč dobi karakteristike karikature. Konj, simbol junakove moči v epu — postane smešna kobilica. Orožje, ki naj bi presegalo vse običajno orožje navadnih vojakov, postane pri Krpanu — neroden lesen kij. Nagrada junaku — lepa princeska — se izrodi v Krpanovo robato zavrnitev cesarjeve hčere. Skratka, avtor razprave vidi v Krpanu satirično opozicijo proti literarni koncepciji, katere predstavnik je bil Cegnar. V *Krpanu vidi slovensko varianto Don Kihota*, v kateri je junak Sančo, ki pa je hkrati prostodušen in moder. Dolg povzetek na koncu je napisan v nemščini in se vzdrži nekaterih drznejših sodb in primerjav, postavljenih v razpravi.

Tudi v drugem delu revije, med ocenami in zapiski, najdemo nekaj strani, vrednih posebne omembe. To je najprej *Frana Petreta* z univerze v Zagrebu pregledno poročilo, s kritično oceno na koncu. Govori o *Bruna Meriggija Zgodovini jugoslovanske književnosti*. Knjiga je izšla pred kratkim v ediciji *Thesaurus litterarum* v seriji *Zgodovina svetovne književnosti*. Petreè pogrèša v isti ediciji antologijo slovenske proze, poezije in dramatike. (Spominjam se, kako je prof. Jevnikar prosil na vse strani, da bi pripravil drobno antologijo za padovansko univerzo, pa ni našel pripravljenih tal, tako da pogosto mora prevajati sam). V glavnem so Petretove

beseđe nadvse pohvalne, vendar pa ima nekaj kritičnih pripomb: da se je avtor preveč naslanjal na našo starejšo lit. zg. in njene metode; da je avtorje preveč utemeljeval z družbenimi razmerami ter tako slovenska književnost ni zaživela kot manifestacija uveljavljanja duhovne moči slovenskega človeka. Književna dela je vključil v splošne tokove evropske književnosti, niso pa zaživela kot izraz slovenske duše. Posebno ozko razlago zasledi Petrè pri Prešernovi liriki. Od Cankarja in posebno od ekspresionizma dalje je razvoj naše književnosti podan le v letečem pregledu, v tem pa vidi Petrè največjo pomanjkljivost Meriggijevega dela, ki mu sicer prizna veliko posredovalno vlogo.

Franc Jakopin, Janez Rotar in Prunč ocenjujejo tuje znanstvene publikacije s področja slavistike, *Peter Kersche* podaja bibliografijo Gregorčičevih prevodov v nemščino. *Oton Berkopec* pa obravnava delo Ivana Cankarja v čeških prevodih in v češki publicistiki. *Janez Rotar* poroča o zborniku s srednjeevropskega simpozija o ekspresionizmu, ki je bil lani v Zagrebu. Pri tem pogaša udeležbo slovenskih slavistov, ki niso prispevali prav nič, razen zagrebškega profesorja, Slovenca, namreč Petreta, pa še do tega ima Rotar pridržke.

BENO ZARNIK

DONKIHOTSKA

ZGODBA

(Nadaljevanje in konec)

4.

Krstu Evrope je botroval božanski prešuštnik Zeus v podobi bika. Vsekakor krst pod izjemnimi pogoji ljubezni in talenta za oplojevanje. Zeusovo božanstvo se je kajpak umaknilo iz zemeljske kvadrature, prakticistični simboli krsta pa so Evropi

bržčas na vek ostali. In ta božanska krščenka je postala zibelka svojevrstne civilizacije. Šla je skoz histerični fevdalizem, da so ostali mrtvi, tihi monumenti krščanske arhitekture. Potlej je šla mimo pariške giljotine in skoz Hitlerjeva koncentracijska taborišča, da si je omislila kult osebne svoboščine. Živela je z Blumom in z Benešem, s Chamberlainom in z Daladierjem, da je nato delila posteljo in mizo z Mussolinijem, s Hitlerjem in z drugimi, pritlikavimi avtokrati. Medtem se je shizofrensko razcepila na Zapadno in Vzhodno. Železna zavesa, berlinski zid. Varšavski pakt in NATO. 'Zapad' je mnogim ljudem Vzhoda postal sinonim za svobodo osebnosti. In 'Vzhod' je Zapadu postal simbol za teror politične indoktrinacije in fizične inkvizicije. Belo in črno. Absolutno in relativno. Vse in nič.

Današnji človek, pa naj živi na Zapadu ali na Vzhodu, neprestano tiplje za novimi vzori. V tem so si ljudje edini. Vzori pa se razlikujejo.

Demokracija. La démocratie, die Demokratie — ista beseda. Ali vendar, kako različno zveni. V besedah Francoza zveni kot šanson. Nемеc jo obravnava kot zgleden odličnjak šolsko nalogo. In Anglež drži demokracijo med zobmi kot pipo tobaka. Italijan jo pojmuje kot opozicijo s pravico do večnega štrajka. Kaj je navsezadnje res demokracija? Je to pot v bodočnost ali je to pravica v sedanjosti? Je to povelje generacij, ki so dale kri bivši vojni, ali je to klic in krik prihajajočih generacij?

Evropejska demokracija ima tradicijo. V bistvu jo opredeljuje načelni, formalno sankcionirani pluralizem, tako kot se je razvijal spontano, brez drugega pritiska razen pritiska nekih ožjih interesov, lastnih in skupnih sprva neopredeljivim grupacijam ljudi, in te so se na osnovi obstoječih političnih svoboščin formalno povezovali v politične stranke. Parlamentarna demokracija zapadne Evrope, ki se je na tem načelu lahko razvijala, pa vendarle nima povsod enakega razvoja in ne povsod istomiselnega učinka.

Država velike nacije z izredno utrjenim nacionalnim čutom, zraslim na podlagi izredne nacionalne tradicije do stopnje poudarjenega nacionalizma — primer predvojna Francija — je oblikovala svoje izredno številne politične stranke prek interesnih skupin, skupinski interesi so postajali politični programi. Poleg nekaj večjih so nastajale tako tudi neštevilne majhne politične stranke, vsaka s svojim ozkim interesnim programom. Vprašanja malih viničarjev, interesi srednje inteligence, pro-

blemi majhnih trgovcev na drobno — v okviru velike nacionalne države s pomenom varnosti so vsi drugi, splošnejši problemi potekali nekje mimo, v ospredju so stala vprašanja najožjih skupinskih interesov in demokracija države je bila v prvi vrsti torišče za izbojevanje določene politične prednosti lastnemu skupinskemu političnemu programu. Demokracija formalnih političnih skupin je ves čas delovala povsem sredobežno brez sleherne polarizacije. Tam nekje povsem izven trdne francoske demokracije so sicer odzvanjala neka splošna, velika in svet že pomalem pretresujoča gibanja, a za ljudi, prevzetimi z uzakonjenimi ozkimi interesi so vsa splošna dogajanja ostajala neznatni utrinki, daleč proč od programske vsakdanjosti. Dežela se je ves čas drobila na temelju demokracije interesnih skupin in evropska dogajanja je niso polarizirala (Hitler je imel zato lahko delo, deželo je bilo treba le zasesti, politično sploh ni bila pripravljena na svojo veliko preskušnjo).

Demokracija nekih drugih tradicionalnih držav je šla nekoliko drugačno pot, Demokracija je bila baza predvsem za polarizacijo mnenj in za polarizacijo so bili potrebni predvsem učinki velikih gibanj, ki so bila na pomolu ali ki bi utejnila pretiti demokraciji. Če že ne bi iskali primera v predvojni kolonialistični Angliji, kjer je pretežni nacionalizem bil usmerjen v očuvanje dominantne vloge v svetovnem kolonialnem bazenu in tudi v Evropi, potem bi izrazit primer našli v prilikah povojne zapadne Nemčije. Iskala je svojo pot demokracije v obdobju, ko se je od vzhoda sem v Evropo zabil čep socialističnih totalitarnih držav in ko so vse evropske države, tiste poražene in one 'zmagovalke' bile prisiljene, da z novo situacijo vzpostavijo določen odnos. Takšen ali drugačen, a mimo situacije se ni dalo z golim ignoriranjem. Za Zapadno Nemčijo celo podčrtana situacija spričo obstajanja DDR. Iz politične mentalitete zapadnoevropskih volilcev se je ozki osebni volilni interes bolj ali manj umikal pred nekim splošnejšim imperativnim fenomenom. Obdobje hladne vojne med Vzhodom in Zahodom je polariziralo mnenja demokratične sredine in razvoj je šel potem nujno pot oblikovanja dveh generalnih, političnih strank, vladajoče stranke in opozicije. Za in proti. Za tak ali drugačen odnos do problemov hladne vojne — vprašanja, ki polarizira, je jasno zastavljeno in volilci so bili potegnjeni v cel vrtinec problemov, na katere so morali na nek način dati svoje odgovore. V os problemov, ki je polarizirala povojno Nemčijo, so se navezovali tudi ne povsem postranski ačuti: vojaški poraz v totalni vojni, ostanki razvalin nacizma — demokracija je

od vsega početka sem, se pravi odtlej, ko so se razkadili dimi smodnika iznad ruševin in ko so nehale škripati vislice pod težo nürnberskih obsojencev šla po poti polarizacije in zato ni slučaj, da sta glavna soigravca demokracije dve politični stranki, CDU/CSU in SDP.

Demokracija na osnovi polarizacije in ona na podlagi političnega programiranja nepolariziranih interesnih skupin se v učinku in v mentaliteti razlikujeta, zdi pa se, da prva njena oblika bolj ustreza potrebam družbenega urejevanja. Tudi na poprišču notorično partikularističnih koncepcij oblikovanja demokracije, v Franciji so se menda te koncepcije za nekaj časa preživele. Že med vojno se je nazadnje zasebniška platforma preoblikovala na vprašanju odnosa, ki ga je bilo treba zavzeti do nacistične okupacije. Precej pod vplivom De Gaulla. Degolizem. Ta je porinil Francijo v povsem določeno polariziranje in potlej se tudi po vojni za Francijo niso več povrnili dnevi politikantskega zasebnitva. Vprašanje odnosa do NATO, vprašanja takšnega ali drugačnega evropskega skupnega tržišča — to so postala vprašanja, ki so uzakonila povojni obstoj degolizma kot edine platforme, ki je družbo postavljala sploh v kakšno okvirje splošne polarizacije. Pod čistimi pogoji zasebniške demokracije interesnih skupin bi bila Francija po vojni gotovo izdihnila svojo dušo v naročje nemškega ekonomskega čudeža, bila bi pa zato zgledna baza za ameriška vojaška oporišča.

Bržčas postaja torej pravilo, da se pravzaprav demokracija vseh vidnejših večjih držav, v katerih je demokracija prerasla v sistem, ki stabilizira obstoječe družbene odnose, giblje v okviru dvostrankarskega sistema. Civilizirano družbo stabilizirajo predvsem procesi, ki jo polarizirajo (več-manj z dvostrankarskim izidom). Družbe s programiranjem nevezanih interesnih skupin so se pokazale za nestabilne. (Jugoslovanska družba samoupravljalcev bi se naj menda razvijala v smeri nevezanih, neformalnih interesnih skupin.)

Demokracija je nedeljiva. Družbe ne more zajeti samo delno po nekih slojih, niti ne more vključevati določenih mnenj, druga pa izključevati. Tako na primer prav nič ne kazi dvostrankarske polarizacije obstoj neke tretje (ali še četrte) majhne politične stranke (sodobna nemška demokracija je z volitvami 1969 vzoren primer: FDP je količinsko nepomembna, a je prek mehanizma koalicije s SDP vključena v vodstveno garnituro). Ta formalna čistost demokracije demantira tiste oblike druž-

benega sistema, kjer služijo demokratične institucije kot pot za izmanevriranje nekih večinskih trenutnih odločitev, s pomočjo katerih se potem za tre manjšinske skupine ali mnenja, sveda vselej ob sklicevanju na »voljo večine«. Takšna manevriranja so povsem totalitaristični prijemi in zgodovina slehernega totalitarističnega gibanja ima tovrsten začetek. (Tudi današnje Grško je težko šteti med demokratične države.)

Nedeljivost demokracije ima v današnjem svetu še en prekusni kamen. Zdi se, da je ob tem kamnu mnogo spotiklajev. Evropa, ki hoče v svojem zapadnem sektorju biti vzor demokracije in njena tradicija, doživlja danes svojevrstno krizo vesti in ekonomske konjunktore, vzpona in razvoja tehnologije proizvodnje in družbene potrošnje. Pod vzorno formo demokratičnih institucij zapadnih dežel se gibljejo neformalni tokovi, ob katerih se evropska družba zdaj lomi, potem navidez obnavlja. So neka gibanja, ki jim je vredno pogledati v globino. Pogledati, kako tam bije srce zapadnoevropske demokracije. Demokracije, ki je lahko samo nedeljiva.

Najprej nemški ekonomski čudež, potem ekonomska konjunktura nekih osrednjih evropskih dežel in stabilen red v nekih skandinavskih demokracijah. V pogojih neizeračnega razvoja je Evropa zajel val izredne fluktuacije delovne sile. V srednjo in severno Evropo je pritisnil val iz dežel, katerih razvoj je ostal iz teh ali onih pogojev pod ravnijo srednje- in severnoevropejskega. Evropski jug in jugovzhod je navalil na zapadno Nemčijo in Švico, na Švedsko, na Francijo in Hollandijo in Luksemburg. Povpraševanje in ponudba po delu, delodajalec in delojemalec. Južni Italijani, Jugoslovani in Španci, Grki in Turki — lepa družina na evropski borzi dela. Vse se je spočelo brez meddržavnih posredovanj, ta so eventualno prišla pozneje, celo mnogo pozneje ali sploh še niso nastala. Kmalu je to izrazito gibanje delovne sile porodilo v državah-delodajalkah birokratske mehanizme, nastali so formularji in provizorična dovoljenja za bivanje in posebna policija za tujce Fremdenpolizei. In nazadnje se je iz vsega izcimil kot čistokrvni produkt tega skompliciranega mehanizma »delavec-gost«.

»Gastarbeiter«.

Evropa je trenutno — mimogrede povedano — nedaleč od občasnih deklaracij o notranjem združevanju. Ekonomski poskusi zblíževanja evropskih nekih držav so tu. Potlej bi kajpak prišlo na vrsto tudi poskušanje preraščanja klasičnih okvirov nacionalnih držav — to najbrž še dolgo v Evropi ne bo šlo.

Vsekakor si ni moč predstavljati zblíževanja brez ukinjanja ozkih nacionalističnih koncepcij držav in družb, katere naj se združujejo.

Sedaj pa se je v Evropi pojavil *gastarbeiter*. In naj je to formalnim demokratičnim institucijam ljubo ali ne, *gastarbeiterju* nakljub so se začele krepiti ali sproti ustvarjati neke domorodne nacionalistične sile, ki težijo k čiščenju domovine od tujcev, k nacionalni uniformiranosti in se vnemajo za večni obstoj svoje nacionalne države.

Ne povsod. Švedska je izjema. Ena izmed. Pač pa neke druge dežele. V Münchenu se pojavljajo pismeni pozivi, naj se deželo 'očisti' tujih delavcev — nekako v istem času, ko je pogorelo židovsko zavetišče in je zgorelo več ljudi. V Svici je nacionalist gospod Schwarzenbach napovedal vojno preplavljanju dežele s tujci — prizadeva si ustvariti nacionalno gibanje proti tujcem in prisiliti upravne institucije države, da s kompetentnimi ukrepi tujce odpravijo iz države. Takoimenovana »iniciativa Schwarzenbach«. Znamenita in polna neke zapoznele družbene dramatike. Demokratske institucije dežele so gospodu Schwarzenbachu obrnile hrbet, industrijska elita je s polemičnim tonom pomendrala tega gospoda in oglasili so se politično zainteresirani krogi ter naperili zoper gospoda svojo ostro sodbo. Moralno je iniciativa trenutno propadla — a iniciativa ni ostala brez splošnega pomena.

Podjetja v svojem konjunktornem vzponu namreč kar naprej nujno importirajo tujo delovno silo. Proizvodnja lahko predvsemategadelj neumorno narašča in industrialci postajajo progresivni ljudje, ker razvijajo ekonomsko bazo dežele in to celo na temeljih zblíževanja Evrope. Brez njihove proizvajalske zainteresiranosti bi južna in jugovzhodna Evropa ter njena obrobja kazala kaj čudno sliko klasične ekonomske krize z armado brezposelnih.

A v tej konjunkturi se spreminja celotna družbena struktura dežele. Medtem ko zainteresirani elitniki občutijo to spremembo zgoj kot konjunkturo proizvodnje in srednji sloji kot dvig splošnega življenjskega standarda, občutijo majhni občani *gastarbeiterja* kot tujo fizično prisotnost z ne povsem opredeljivim učinkom. So tujci samo fizična množična pomoč, ki je itak podrejena in dela ko kupljena brigada? Ali utegnejo postati tujci kot poceni delovna sila množična konkurenca za delovna mesta?

Mali občan niha zdaj med občutkom neke nacionalne večvrednosti in se tedaj čuti poklicanega, skrbeti za čim izdat-

nejše izkoriščanje tujčeve delovne sile, potem se čuti spet ogroženega in v njem se porajajo elementi nacionalistične zavesti v preciznejši obliki kot kdajkoli poprej. Mali občan ima šanse, da postane šovinist, in nazadnje si ne more kaj — v tujcu odkrije, da je premajhen ali prevelik, da glasno govori in da rad prepeva, da ne zamudi nobene prilike delati otroke, da ima umazano srajco in da govori s svojimi svoj jezik. Mali občan si ustvarja pomalem biološke razloge, da tujca sovraži.

Iniciativa gospoda Schwarzenbacha dobiva tedaj nevede in nehote nebrcj majhnih rok in nog in celo fiziognomijo sle po nasilnih deportacijah. Proč s tujci!

Nekoč so se v neki deželi Evrope na tak način začeli pogromi nad Židi.

Tudi Zapadna Nemčija ima svoje Schwarzenbache. In Francija seveda tudi. Povsod so, kjer se nahaja »gast«-arbeiter, ta čudna trdoživka Evrope, polna nekih sončnih krajev in pesmi in tihe človeške otožnosti; trdoživka, katere ne ugonobi niti hladen računarski dih evropejske konjunktore niti neugodni življenjski in delovni pogoji brezpravnega dninarja.

In Evropa je vzorna družina demokratičnih narodov in krščanskih katedral.

Krščena je bila s penisom božanskega Zevsa.

5.

Evropejstvo je velika zamisel s smotrom večje vzajemne varnosti. Je zamisel vsaj takšnega, če ne večjega obsega kot nekdanje panslovanstvo in pangermanstvo in druga panstva.

Nobeno teh panstev ni prišlo kaj dlje od velike iluzije.

Osnova evropejstva je 'evropejska' družba konjunktornih držav. Ta družba se zlasti v obdobju konjunktore močno razslojuje in evropejstvo se drobi na različne plasti z različnimi smotri in cilji. Osnovni smoter slehernika je vsekakor zaslužek in med svojimi, takšnimi kot so, se razvija nenehna tekma za delitev denarja. Reke denarja sem in drobtine tja. Akumulacija in investicije in drobiž potrošnikom in davki državi in... Vsak Evropejec je navsezadnje zasebnik in najprej potrošnik; in želja, imeti čim več denarja, je najbolj čislana in razumljiva človeška lastnost. Izključno merilo za vrednost človeka v evropejski družbi je tudi, koliko ima denarja. Tekma za denarjem

je mobilizirala vso človekovo iznajdljivost in prefriganost, v tej tekmi se je človek otresel vseh predsodkov in edina stoodstotna kaznivost je, ne plačati državi davka, goljufije na drobno pa se lahko dobro obnesejo. Nastajajo razlike v premoženju in v zaslužku, razlike velikanskih diranzij. Razmerje leži nekako ena proti petdeset: eden najnižjih letnih zaslužkov bi bil 12.000 in eden najvišjih 600.000. To razmerje bi lahko izrazili tudi drugače: najnižji dohodek šele v štirih letih skupaj nanese toliko kot znaša en mesečni višji dohodek.

Iznad navedenega razmerja lebdi 'evropska' elita. Tisti del družbe, katere »vrednost« se ne odmerja več z višino zaslužka. Zaslužek je lahko nekaj povsem nepomembnega spričo cene deleža v industriji, v delnicah, v vrednostnih papirjih in spričo vpliva v družbeni hierarhiji. Mills je temeljito obdelal elito oblasti ameriške družbe in v prenešenem smislu je temu identična tudi elita na evropskih tleh. A Millsova konvencionalna elita oblasti je tako v Ameriki kot v Evropi dobila priveske. Imovito elito so popestrili ljudje, ki ničesar ne organizirajo, ničesar ne proizvajajo, a imajo močan vpliv na določene ljudi. Na površje je te ljudi vrgla deloma določena njihova poklicna sposobnost, deloma poklicna demagogija njihovih menagerjev in zelo povprečna domiselnost publike. Tu in tam se namreč iz gomile junakov showa, iz trume popevkarjev in filmskih zvezdoličnikov ali televizijskih in opernih korifej dvigne naenkrat posamezno bitje visoko nad vse druge, njegova popularnost narašča vzporedno z rastjo njegovega izkupička, bitje postaja idol publike. Publika rine množično na idolo ve javne ekshibicije in pada pod njihov vpliv. Vpliv ni politično ali religiozno niti sicer kako definirano usmerjen. A je izreden, ker je množičen in tempiran psihološko na splošno emotivne površne učinke, ki so tembolj sociološki, čimbolj so uglašeni na povprečje in čimmanj na individualno globino in ostrino. In uglaševanje družbene sredine na nek kar se da splošen, plitek pseudoemotiven nivo je dobrodošlo sredstvo vsakršni obliki oblasti. V skrajnosti postane lahko iz vsega nadomestilo za grobo, a premočrtno politično indoktriniranje. Oblast ima v idolih publike vsaj tolikšnega če ne večjega zaveznika kot v nogometnih tekmah ali bokserskih ringih. Idoli občinstva so sodobni privesek elite oblasti, ker so ji koristni. Občinstvo vodijo v nek svet poenostavljenega doživljanja. Mimo dnevnih težav in ostrin socialnega okolja dodajajo življenju nek polsvet atavistične akustike in gibanja, dostopen vsakomur in dojemljiv na isti način. Ljudje začno sčasoma nehote misliti

in delati v ritmu tega polsveta, ki vse bolj obvlada in obarva posameznikove odnose do vsakodnevne grobe realnosti — plejada idolov občinstva opravlja brez načrtovanja za poklicne politike in nosilce oblasti nadvse koristno delo. Občinstvo »indoktrinirajo« z dodatnim vizuelno-akustičnim svetom, realna družbena plat sveta ostaja nekje ob strani, z njo naj se pečajo poklicni politiki. Nič čudno, da srečujemo ljubljence občinstva na sprejemih pri kakšnem evropskem predsedniku vlade. In nič čudnega — junaki občinstva stanujejo v starih romantičnih graščinah, istovetijo se za kulturni pulz svoje dobe, kričijo v mikrofone in duhovičijo v intervjujih, če znajo.

Elita formalne in neformalne evropske oblasti je nad družbo strnjen faktor. Teritorialno-politično je sicer deljena kot se to spodobi konvencionalni evropski deljenosti na države, ali neformalno je ona edina struktura, ki je že zdavnaj prerasla državne in nacionalne meje znotraj Evrope. Elita dejansko razume, kaj pomeni »Združena Evropa«. Pomeni avtoriteto obstoječih družbenih struktur.

Mlade generacije na evropskih tleh pa z nečim niso zadovoljne. Pri vsej stabilnosti vzornih demokratičnih ustanov družbe se vztrajno pojavljajo na cestah in na shodih političnih strank, v šoli in v cerkvah in javno protestirajo. Lahko bi rekli: generacija protestantov. Mladi duhovniki nastopajo proti nekim ostarelim formam cerkve. 'Mladi socialisti' nastopajo proti nekim ostarelim koncepcijam v nemški SDP. Univerzitetna mladina evropskih dežel spontano nastopa proti nekim ostarelim formam univerzitetnega življenja in pouka. Evropo je zajel val protestantizma v vseh političnih in religioznih in kulturniških smereh. Vsem protestom je skupen moto: proti obstoječi avtoritativnosti.

V nekih nemških mestih se pojavljajo določene ekstremne antiavtoritativne smeri: podreti je treba vse, kar je ali kar utegne nekoč biti avtoriteta (učitelj, oblast, družbene institucije z nalogo administrativne oblasti itd.) človek lahko postane svobodno bitje samo tedaj, če se od vsega početka razvija povsem izven slehernega avtoritativnega prijema. Na tej podlagi nastajajo eksperimentalni otroški vrtci, ki ukinjajo povsem pojem avtoritete učitelja in vzgoje, na isti osnovi se osvobajajo seksualno življenje avtoritativnih predsodkov družbe in religije, oblikujejo se poskusne 'družine' skupnega seksa — in resnično ni več avtoritete, ki bi utegnila val tovrstne antiavtoritativnosti zaustaviti.

Zanimivo in hkrati resnično: nekatera gornjih autiavtoritativnih gibanj se identificirajo s socializmom.

Resnično in hkrati povsem nezanimivo: Evropa, ki je pred pičlimi desetletji klečeplazila pred totalitarnimi avtoritetami Zahoda in Vzhoda, stregla njihovim kultom, bila njihova hrana in hkrati njihovo strelivo, ta ista Evropa danes ne prenese nobene avtoritete več. Še malo, pa bo nepotrebna avtoriteta žlica in se bo jedlo z golimi rokami; osovražena avtoriteta bodo copati in hodilo se bo bosonog.

In osovražena avtoriteta bodo hlače. Po evropskih ulicah se bodo sprehajale postave z golimi zadnjicami.

Djilas je napisal Nepopolno družbo za bravca današnjih dni in prav gotovo tudi za historike. Za vse meditacije v tejle donkihotski zgodbi seveda v nobenem pogledu ni odgovoren.

Pač pa se postavlja vprašanje, koliko je v sodobnikih čuta odgovornosti pred Djilasom. Pred njegovo potjo, ki jo je hodil ves čas, tako prek asfalta kot prek trnja s korakom preprostega človeka in preciznega misleca. Pred njegovo mislijo, ki ga je naredila za izobčenca in mučenega človeka — Djilas je zrcalo obdobja. Zgodovina bo razsodila, komu čast in komu ostane pečat nespametnega nasilnega ravnanja.

Deset let pogubljenja v političnem revanšizmu ... dvajset mesecev jetnišnične samice ... strahota psihološkega ubijanja, a človek ne more umreti ...

Izmed vrstic Nepopolne družbe diha tudi krvoločnost dobe — človek nemo strmi in se sprašuje: čemu ni nikjer pravičnega Rzsodnika med dobrim in zlom? Med apokalipso politične in-doktrinacije in svobodo osebne izpovedi? Med častjo in bednostjo? Čemu — za vraga — ni vsaj neke Komisije za raziskovanje justičnega terorja nad političnimi jetniki Evrope?

O Evropa, ti našopirjena Zeusovska priležnica!

Na koncu je Cervantes velel Donkijhotu, napisati oporoko, obračunati z zmotami svoje viteške preteklosti, nato pa ga je položil v posteljo in mu velel umreti.

Donkijhot je tedaj vstal. Cervantes je otrpnil od začudenja. Videti je še, kako je sloka izmučena Kihotova postava zrasla nekam v višave. Potem se je Cervantes zgrudil in umrl.

Ni mogel doumeti, da bo njegov Donkijhot večno obvisel v človekovem Času in Prostoru.

ODGOVORNEMU UREDNIKU

»PRIMORSKEGA DNEVNIKA«

ZA KLOBUK!

Da bi ugovarjal Alojzu Rebuli, ki je rekel, da je bil Stanko Majcen pomemben pisatelj, katerega so po vojni v Sloveniji uradno bojkotirali (saj je bil katoličan in nekoč podban!), je ing. Stanko Renko skušal dokazati, da Stanko Majcen ni bil pomemben pisatelj. Kakor je pri »Primorskem dnevniku« že norma, je spet hotel opravičiti vse, kar se v Sloveniji zgodi, pa naj bo to še tako nekulturno, nazadnjaško ali stalinistično. (Tako je nekoč napadal knjigo Edvarda Kocbeka »Strah in pogum«, ker je takratna stalinistična Ljubljana tako odločila!). No, ing. Stanko Renko v svoji repliki Rebuli 21.2.71 kliče na pomoč dr. Marjo Boršnikovo: »...zato je prav, da se ugotovi, da se niti ona ne strinja s Slodnjakom.« Vendar se, pa če je ing. Renku prav ali ne, Marja Boršnikova glede zapostavljanja Stanka Majcna strinja z Rebuli in to svojo sodbo tako jasno pove, da ne bo mogel iz nje noben inženir nič izvleči za obrambne poteze današnje slovenske uradne nekulturnosti.

MARJA BORŠNIK

Majcen je bil izredno precizen, pošten in vesten človek in delavec. To vedo povedati prav vsi, ki so ga kakorkoli poznali, tudi njemu podrejeni uradniki na banovini. Ker je imel tudi temu primerno pristen in izbrušen stil, lahko tembolj obžalujemo, da je ostal od osvoboditve naprej naši javnosti čisto odmaknjen.

Ne bomo za to dolžili njega samega. Bil je pač preskromen, da bi se kjerkoli rinil v ospredje. Kriva pa je naša javnost, ki

se ni niti najmanj brigala zanj. Redkokdo od naših kulturnikov je sploh vedel, da živi in kje živi.

Za primer njegove hotene zadržanosti bi navedla, da se v desetih letih njegovega podbanovanja ni nikjer uprizorila nobena njegova drama, čeprav zavzema pri nas kot dramatik še danes eno prvih mest.

Da niso dali Prešernu, Levstiku in še marsikomu pri nas za življenje dovolj priznanja, se v času nizkega nivoja naše povprečne, a odločilne inteligence nihče ne bo čudil. Da pa je pri današnji ravni naše inteligence, ki si domišlja, da ne ostaja ne za Evropo niti za svetom, kaj takšnega mogoče, temu se samo tisti ne bo čudil, ki pozna strukturo našega naroda od znotraj. Ni slučaj, da sta v istem času umrla naša dva največja doslej živeča klasična ustvarjalca — umetnika besede — Stanko Majcen in Stane Sever. Ni samo krstno ime obema skupno, tudi dopolnjujeta se. V marsičem, ne le v načinu, kako je ponižno »kulturno« povprečje odločalo o njuni usodi. Redkokdaj narod ima toliko talentov kot Slovenci, najbrž pa pred nami nobeden ne prednjači v sposobnosti uničevanja vsega plemenitega in nadpovprečnega, dokler to še telesno živi.

Nekateri si danes prizadevajo, da bi iztrebili zadnjo senco humanizma. Ne zavedajo se, da je pravi humanizem večer, dokler je pač večer ustvarjalni človek. Samo stil se spreminja.

(Jezik in slovstvo, leto 1970-71, št. 4)

O NACIONALNI ZAVESTI

NA SLOVENSKEM!

Putnik je sestavil cirkularno pismo in z njim opozoril vodstva vseh šol na možnost prirejanja šolskih izletov v zamejstvo, med Slovence na Koroškem, Tržaškem in v Porabju. Turistično podjetje se je v cirkularnem pismu sklicevalo na sestavke v slovenskih listih in revijah, v katerih so narodnostno zavzeti Slovenci najrazličnejših poklicev opozarjali na to, kako važno je za mlade, domača ljude, da se seznanjajo z življenjem, težavami

in uspehi naše narodnostne manjšine v Avstriji, Italiji in na Madžarskem.

*Od dne, ko so šolska vodstva pisma prejela — do-
bile so jih vse osemletke, srednje strokovne šole na pod-
ročju občine Maribor pa tudi v širši okolici — je torej
že minilo več tednov, prišel je april, čas, ko se je treba
odločiti za šolski spomladanski izlet — in kaj mislite,
dragi bralci, koliko šol se je odzvalo na akcijo? Saj ne
boste verjeli! Iz ene osemletke se je učiteljica pozanimala,
kako v lastni režiji prirediti izlet na Koroško, iz tehni-
ške šole za elektrotehniško in strojno stroko pa se je en
razrednik odločil, da bo svoj razred popeljal na Koroško.
To je vsel Vodstva šol ne le da niso prijavila svojih
razredov za izlete za obisk Slovencev v zamejstvu, tem-
več se niso niti podrobneje zanimala za možnost pri-
prav takih izletov. Da ne bo pomot: šole svojega nezani-
manja niso pokazale samo pri Putniku, temveč — kakor
sem se prepričal — tudi pri Kompas in Turist-agentu!*

*Ugotavljamo, da je poučenost naše mladine o delu
in življenju zamejskih Slovencev porazno slaba. Toda
kdo naj jo o tem pouči, če ne tudi učitelji, vzgojitelji,
predavatelji in profesorji? Vemo tudi, da je tisto, kar
vidijo mladi s svojimi očmi, pogosto več vredno od one-
ga, kar jim kdo pripoveduje. In vendar kažejo razredniki
in direktorji tako malo zanimanja za šolske izlete, med
zamejske Slovence! Zakaj, zaboga?*

*Morda pa se bo ta ali oni razrednik še odločil za
izlet s svojimi dijaki na Koroško, Tržaško, Goriško ali v
Porabje. Nemara se bodo odločili še zadnji hip (časa res
ne preostaja več dosti), omogočiti svojim dijakom sezna-
njanje s Slovenci v zamejstvu in tako vsaj delno zavrnil
očitke, da vzgojitelji nič ne store, da bi naši mladi ljudje
spoznali življenje, delo in uspehe Slovencev zunaj meja
domovine.*

*Še to: ker se je za izlete v zamejstvo doslej javilo pri
mariborskih potovalnih agencijah tako malo direktorjev
in razrednikov, menim da je prav, če objavim vsaj ime
tistega, ki se je vendar odločil popeljati svoje dijake na
Koroško. To je profesor Alfonz Vreznik iz tehniške šole
za elektrotehniško in strojno stroko.*

VEČER, 5.4.1971

VLADIMIR DEDIJER

PISMO

JEAN-PAULU SARTRU

Objavljamo Dedijerovo pismo Sartru. Poslal ga je našemu uredništvu Dedijer osebno.

Dragi Sartre! Kaj prinaša novega, nam Evropejcem, če sploh kaj prinaša, Nova Ameriška Levica?

Vsa lepota ameriške Nove levice je v njeni spontanosti. Rodila se je ne zaradi tuje agitacije, ampak iz muk in bolečin lastne družbe. V Evropi jo pogosto istovetimo s študenti in Črnimi panterji. V resnici pa ima mnogo širšo podlago. To je prava Noetova barka z najrazličnejšimi uporniki. Tu se uresničuje Ibsenov sen o stalnem uporu (o katerem smo razpravljali poleti v Bergenu). Priča smo ne le izbruhu energije proti mogočnemu imperiju, temveč tudi naporu, da se človek osvobodi vsega, kar nenehno pritiska nanj: na socialnem, etičnem, estetskem polju.

Dogodki v Ameriki ponovno dokazujejo, da se nobena revolucija ne poraja na isti način kakor prejšnje. Ameriška realnost je drugačna, kakor si jo predstavlja evropska dogma. Nova levica ima svoje lastne oblike borbe, ki se stalno spreminjajo. Stalno izziva vsakogar in vse. Voditelj v evropskem smislu sploh nima. Zaveda se nevarnosti manipulacije in tudi v tem je njena moč. Ameriški skrajneži nočejo ustvariti novega reda, ki bi lahko zagospodoval nad revolucijo, namesto da bi bil njen služabnik. Na potovanju v Brandels sem pred dnevi videl napisano z ogljem na lesenjači pri železnem postajališču v Porter Square: »NOBEN ČLOVEK NI DOVOLJ DOBER, DA BI BIL LAHKO GOSPODAR DRUGEMU ČLOVEKU«.

Mi vsi dobro vemo, da spontanost še ne zadostuje. Revolucija postane stvarnost šele, ko se iz izbruha nezadovoljstva

porodi lastna ideologija in organizacija. Najvažnejši pojav, ki sem ga zadnje čase opazoval, je bil veliki miselni npor med ameriškimi skrajneži, da bi izoblikovali novo ideologijo. Nekaj najboljših možganov v Ameriki se intenzivno bavi s tem problemom. Ne smemo pa biti nestrpni.

Nobeno radikalno gibanje na svetu še ni imelo pred seboj sovražnika, ki bi razpolagal s tako silno močjo nadzora in rušenja. Pričevanja na zadnjih procesih kažejo, da so zakonite žile skušale vriniti svoje agente v revolucionarne vrste. Jasno je, da odprtost radikalnih skupin — in ta odprtost se mora zdeti nama, ki sva stara zarotnika proti Hitlerju že iz časov odporništva, prav naivna — olajšuje delo tajnih gentov. Toda v Widenerjevi knjižnici sem videl mladeniče s Stepnjakovo knjigo »Podtalna Rusija«, ki je bila učbenik revolucionarnega delovanja v dobi naših dedov.

Naj izrazimo, kot Evropejci, naše posebno spoštovanje do internacionalizma Nove leve. Ti Amerikanci nasprotujejo vojni, ki jo vodijo njihove zakonite sile proti Vietnamu, mnogo bolj, kakor je francoska komunistična partija ali delavski razred Francije nasprotoval vojni v Indokini ali v Alžiru, bolj kakor je nasprotoval ruski delavski razred invaziji Češkoslovaške. Ali ni ameriškim radikalcem uspelo spraviti celo predsednika ven iz Bele hiše?

Opazil sem seveda, da doživljajo tukajšnji radikalneži trenutke nemoči. V ničemer niso bolj Amerikanci kakor ravno v tem, da hitro menjajo svoje razpoloženje. Nekateri preroki bi radi videli v tem menjavanju razpoloženja dokaz, da gibanje že propada. To pa ni res! Moč leve raste v prvi vrsti iz družbenih in drugih nasprotstev njihove lastne družbe. Rooseveltu je uspelo ublažiti socialne napetosti s koncesijami delu razlaščenecv. Danes vlada ravno nasprotno vzdušje. Rasne krivice so narasle, v najbogatejši državi na svetu smo priča absolutni revščini ne samo med temnopoltim prebivalstvom, temveč tudi med belim. V Ameriki narašča intelektualni proletariat, kakor v Vzhodni Evropi. V Ameriki je na tisoče brezposelnih Dr. Phil..

Mogoče se bo zakonita oblast kaj naučila iz te nedobičkanosne politične taktike. Vendar pa kažejo mnogi znaki na to, da se bodo socialna nasprotstva v tej državi in sploh na svetu v prihodnosti še povečala.

Vietnam je organski odraz struktur in ideoloških prvin ameriškega sistema. Nočem biti človešč prerok, toda pred seboj že vidim nove Vietname, pa četudi z drugačno politično in

vojaško strategijo. Celo tak mož, kakor je Robert S. McNamara, sedaj predsednik svetovne banke, napoveduje za prihodnost »širšo socialno in politično krizo, ki se vsako leto bolj pogloblja in preti, da bo zaključila zadnja leta tega stoletja z nemirrom in zmešnjavo« zaradi še večjega prepada med revnimi in bogatimi narodi, zaradi preobljudenosti, itd.

Prihodnost sveta je odvisna v veliki meri od ameriške Nove levice. Nikjer na svetu niso socialna nasprotstva tako globoka in nikjer se ne nudi upornikom ugodnejša prilika, da pokažejo trdnost svojega prepričanja, kakor ravno tu. Zategadelj je Amerika največja država na svetu.

(Prevedel S. S.)

ZALETAVI IGOR

V »Novem listu« 13. maja t.l. Igor pravi o »Mostu«, da je »izmed slovenskih revij še najbolj prost in svoboden glas«.

Preprost bralec se sprašuje, s čim si je »Most« zaslužil tako pohvalo? S svojim »krščanskim konceptom«?

Kolikor vemo »krščanski koncept« sam na sebi še ne zadošča za legitimacijo o prostosti.

Hudobni jeziki menijo, da je tisti stavek rodilo Igorjevo medeno dobrikanje. Mi bi seveda v njem rajši videli samo zaletavost, žal pa nam je vseeno, da nismo tudi pri »Zalivu« krščanski, kajti tako bi morebiti tudi »Zaliv« bil ob kakih dobrih priložnostih »najbolj prost in svoboden glas«.

BIFE' JOŽKO

TRST - Ul. Ghèga 3

Točimo
domači tokajec
in postrežemo
z domačo kuhinjo

POHIŠTVO

R E N A R

Proseška ulica, 6

OPČINE (TRST)

Telefon 211-831

**NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PAPIRJA**

PANJEK TATJANA

TRST - Ul. Mazzini 7, tel. 37-636

GOSTILNA

OSTROUŠKA

TRST

Ulica S. Nicolò 1

Telefon 37-918

URARNA - ZLATARNA

A. MALALAN

34016 OPČINE

Proseška ulica 18 - Tel. 211-465

VISTA

precizna šestila
naočniki, fotografski
in filmski aparati

TRST

Ul. Carducci 15

Telefon 29-656

BUFFET

Tomazič

TRST

Via Cassa di Risparmio 3

Telefon 35-301

Kranjske klobase in kraški teran
dobiš pri TOMAZIČU vsak dan

Obiskujte predstave

Slovenskega gledališča

v Trstu

K E R Ž E'

VSE ZA DOM   HLADILNIKI
ELEKTRIČNI PREDMETI - HIŠNI
PREDMETI   PRALNI STROJI

T R S T

Piazza S. Giovanni 1, tel. 35-019

IMPEXPORT

UVOZ - IZVOZ - ZASTOPSTVA

TRST - Via Cicerone 8
Tel. 38-136 - 37-725

POSREDUJE PO TRŽAŠKEM
IN GORIŠKEM SPORAZUMU

adriaimpex

D. D.

Export - Import - Zastopstva

T R S T

ul. Geppa 9, tel. 38-770, 29-135
Telex 46131 ADRIAIMPEX

Pooblaščenca tvrdka za prodajo
v Jugoslaviji originalnih rezerv-
nih delov in vozil OM, Fiat, RIV

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

UDOVIČ STOJAN

T R S T

Piazza Ponterosso, 5

Tel. 29-686

BANK

BANCA DI CREDITO DI TRIESTE

S. P. A.

TRŽAŠKA KREDITNA BANKA

GLAVNICA LIR 600.000.000

VPLAČANIH LIR 300.000.000

T R S T - ULICA FABIO FILZI ŠT. 10

TEKOČI RAČUNI - HRANILNE VLOGE
KROŽNI ČEKI - VARNOSTNE SKRINJICE
NEPREKINJENA BLAGAJNA

MENJALNICA TUJE VALUTE

☎ **38-101 - 38-045**

Brzobjavni naslov: **BANKRED**